

1 II 1924 25/5/1924

Reg No 22

॥ श्री सुविचारचंद्रिका ॥

प्रणेता

पूज्यपाद ब्रह्मनिष्ठ महात्मा श्रीमन्नथुरामशर्मा.

जीलपा. काठियावाड.

प्रकटकर्ता

गोविंदलाल दादाभाई लाभाणी.

पार. काठियावाड.

सर्वाधिकार प्रणेताजीने स्वाधीन.

अमहाकाव्य-पीरमशोर कांडे कृत धी "निर्मल" श्री
प्रेसभा लक्ष्मणभाई धर्मरामभाई त्रिवेदाजी लाणी.

प्रति १०००

आजनि श्रीशु.

शके १८४७

वैशाख १९८२

स. स. १९२६

पुस्तक मूल्य रु. ०-५-०

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૮૩૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સુવિચાર રાંધિત

વિષય પર : ૫૨

॥ श्रीसुविचारचंिका ॥

प्रणेता

पूज्यपाद ब्रह्मनिष्ठ महात्मा श्रीभक्तपुराभशर्मा.
जीलभा. काठियावाड.

प्रकटकर्ता

गोविंदलाल डाह्यालाल लाभाणी.

पोरबंदर. काठियावाड.

सर्वाधिकार प्रणेताश्रीने स्वाधीन.

अभद्रावाद-पीरभशा रोड डपर धी “निर्भण” श्री.

प्रेसभां लक्ष्मलाल ध्विरलाल त्रिवेदीअे लापी.

प्रति १०००

आवृत्ति जील.

श्री १८४७

संवत् १९८२

ध. स. १९२६

पडत मूल्य रू. ०—५—०

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

દોહરો.

સુવિચારણ ચંદ્રિકા, સેવો ધરીને પ્યાર;
દુઃખ સર્વને દૂર કરી, પામો સુખ અપાર. ૧

મળવાનું ઠેકાણું:—

વ્યવસ્થાપક, આનંદાશ્રમ
બીલખા-(કાલીયાવાડ.)

ૐ

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

કેટલાક સુધારાવધારાસાથે આ બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવા-
માં આવી છે. સં. ૧૯૮૨

ૐ

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ વિશ્વમાં સર્વ પ્રાણીઓને પ્રિય લાગતું નિર્દોષ ને અખંડ
સુખ સુવિચારવિના કોઈ પણ કાલમાં કોઈ પણ મનુષ્યને પ્રાપ્ત થતું
નથી. સુવિચાર એ અલૌકિક ચિંતામણિ છે. જેની પ્રાપ્તિ મનુષ્ય
પોતાના દુઃખરૂપ દારિદ્ર્યથી શીઘ્ર મોકળો થવા ભાગ્યશાલી થાય છે.
સુવિચારરૂપ અલૌકિક ને સુશીતલ ચંદ્રિકા મુમુક્ષુ મનુષ્યોનાં હૃદયોને
અલૌકિક શીતલતા આપનારી છે. જેમ લૌકિક ચંદ્રની ચંદ્રિકા
(ચાંદની) રસિક મંસારી જનોને આનંદ આપે છે તેમ આ સુવિચાર-
રૂપ અલૌકિક ને સુશીતલ ચંદ્રિકા શાંતરસપ્રિય મનુષ્યોને અવસ્ય
આનંદ આપશે. જેમ આ લાકિક ચંદ્રની ચંદ્રિકા સાગરના જલને
કાંઠાભણી ઊછાળા મારતું કરે છે તેમ આ સુવિચારરૂપ અલૌકિક ને
સુશીતલ ચંદ્રિકા મુમુક્ષુ મનુષ્યના હૃદયરૂપ સાગરના કિંત્સાહરૂપ જલને
તે સાગરના પરતીરરૂપ બ્રહ્મભણી ઊછાળા મારતું કરશે, અને જેમ
લૌકિક ચંદ્રની ચંદ્રિકા સૂર્યના તાપથી અકળાયેલા મનુષ્યોના શરીરને
તાપ દૂર કરે છે તેમ આ સુવિચારરૂપ સુશીતલ ચંદ્રિકા સંસારના
તાપોથી અકળાયેલા મુમુક્ષુજનોનાં હૃદયોના તાપો દૂર કરવા માંડશે.
જેમ ચોરને અને વિયોગી કામુક મનુષ્યને આ લૌકિક ચંદ્રની ચંદ્રિકા
અમતી નથી તેમાં તે ચંદ્રિકાના વાંક નથી, પણ તે મનુષ્યોનાં દૂષિત
હૃદયોનોજ વાંક છે તેમ પાખર અને વિષથી મનુષ્યોને આ સુવિચાર-
રૂપ અલૌકિક ને સુશીતલ ચંદ્રિકા ન ગમે તો તેમાં આ ચંદ્રિકાનો વાંક
નથી, પણ તે મનુષ્યોનાં દૂષિત હૃદયોનોજ વાંક છે.

સુવિચારરૂપ અલૌકિક અને અતિશીતલ ચંદ્રિકા જે મનુષ્યોનાં હૃદયોઉપર પડશે તે મનુષ્યોનાં હૃદયોને તે શીતલ-શાંત-કરશે. અંતઃ-કરણની શીતલતા-શાંતિ-અનેક મહાપુણ્યોનું ફલ મનાય છે. અંતઃ-કરણની શીતલતાજ-શાંતિજ-મનુષ્યને સાચું સુખ આપે છે. જે મનુષ્યના અંતઃકરણમાં શીતલતા-શાંતિ-આવી તે મનુષ્યને આખું જગત શીતલ-શાંત-જણાય છે.

આ લક્ષ્યોને માટે આનાથી વધારે પ્રસ્તાવનાની શી અગત્ય છે ?

॥ ૐ ॥

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણાંક.	પ્રકરણનું નામ.	પૃષ્ઠાંક.
૧	બ્રહ્મજ્ઞાનનું સર્વોત્તમપણું.	૨
૨	સહગુરુનાં ને સત્શાસ્ત્રોનાં વચનોમાં શ્રદ્ધા. ...	૫
૩	વિરાગભાવના.	૧૧
૪	પાપકર્મોનો પશ્ચાત્તાપ	૧૪
૫	બહિર્મુખ જનોના સંગના પરિત્યાગની અગત્ય. ...	૨૧
૬	શ્રવણાદિ જ્ઞાનનાં સાધનોમાં અડગ પ્રીતિ રાખવી. ...	૨૩
૭	વેદાંતશ્રવણાદિ બ્રહ્મજ્ઞાનનાં સાધનોમાં ઉત્સાહ રાખવાની અગત્ય. ૨૬	
૮	ઈન્દ્રિયનિગ્રહ તથા ચિત્તનિગ્રહ કરો.	૨૮
૯	પરમાત્માથી અભિજ્ઞ સહગુરુનું શરણુ ગ્રહણ કરો. ...	૫૦
૧૦	શરીરનું ક્ષણભંગુરપણું વિચારી સ્વધર્મપાલનમાં ઉઘોગી રહેવું. ૫૧	
૧૧	અનન્યભક્તની મનોવૃત્તિના પરમાત્મપ્રતિ ઉદ્દગારો. ...	૫૩
૧૨	બ્રહ્મવિચાર.	૬૪

॥ श्रीसुविचारचंद्रिका ॥

भंगलायरणु.

जे सुविचारोना अनुष्ठानवडे मनुष्य अनायासे आ भयपूर्ण
भवसागर तरवा लाज्यशाली थाय छे ते सुविचारोना प्रेरक श्रीपरमात्मा-
ने णहुमानपूर्वक ने परमप्रेमपुरःसर वारंवार दीर्घप्रश्राम हेल.

सुविचाररूप महौषधनुं परमादरपूर्वक सेवन कर्था विना मनुष्यनो
आ सर्व दुःषोना मूलभूत अज्ञानरूप कष्टसाध्य रोग कदीपणु निवृत्त
थतो नथी भाटे अज्ञानरूप कष्टसाध्य रोगथी निरंतर उन्नेशानुभव
करता प्राणीओपर भक्तवत्सल परमात्मा परमकृपा करी तेमने
सुविचाररूप महौषधनुं विधिवत् सेवन करवानुं सामर्थ्य आपो, अने
जे महौषधना यथायोग्य सेवनवडे तेओ कृतार्थ थाओ.

सकारणु लेआरंलनी प्रतिज्ञा.

शरदातपश्य त्रिविधतापथी पीडाता मनुष्योना ते त्रिविधतापनी
निवृत्ति करवाना साधनरूप आ सुविचाररूप रीतल चंद्रिकाने प्रकट करवा-
नो प्रयत्न थाय छे. ते प्रयत्न तेवा लोकाने उपकारक थाओ.

૧ બ્રહ્મજ્ઞાનનું સર્વોત્તમપણું.

સ્થાવરજંગમ સર્વ પ્રાણિપદાર્થોના અધિજ્ઞાનરૂપ સત્ત્વિજ્ઞાનંદ્રધન બ્રહ્મ છે. આ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કર્યા વિના કોઈ પણ પ્રાણી દુઃખથી ને ભયથી અત્યંત મોકળો થઈ શકતો નથી.

સર્વ પ્રકારના જડ પદાર્થો સુખી નથી; તુલ્ય, વેશ્મા, છોડો ને વૃક્ષો સુખી નથી; અનેક પ્રકારનાં જલચરો સુખી નથી; કૃમિઓ, કીટો, પતંગો ને સર્પાદિ સુખી નથી; અનેક પ્રકારનાં પક્ષીઓ સુખી નથી; અનેક પ્રકારનાં પશુઓ સુખી નથી; આ પૃથિવીપર રહેનારાં બ્રહ્મજ્ઞાનરહિત માણસો સુખી નથી; અને ભુવર્લોકથી માંડીને સત્ય-લોકપર્યંતના લોકોમાં રહેનારાં બ્રહ્મજ્ઞાનરહિત દેવો પણ વાસ્તવિક રીતે સુખી નથી. આ જગતમાં જોયો પરમસુખરૂપ બ્રહ્મને અભેદભાવે અનુભવવા ભાગ્યશાલી થયા છે તેઓજ આ જગતમાં પરમસુખી છે.

અન્નમાં, વસ્ત્રમાં, ગૃહમાં, ખેતરમાં, રૂપામાં, સુવર્ણમાં, પશુઓમાં, વાહનોમાં, સત્તામાં ને કીર્તિમાં પરમસુખ જોવામાં આવતું નથી. ત્રિવેદી મનુષ્યને તે સર્વ પદાર્થો શુદ્ધસુખયુક્ત પ્રતીત થતા નથી, પણ વિષ મેગવેલી મીકાઈના જેવા દુઃખયુક્ત પ્રતીત થાય છે.

મનુષ્યની બાહ્યાવસ્થા દુઃખવાળી છે, યુવાવસ્થા દુઃખવાળી છે, ને વૃદ્ધાવસ્થા પણ દુઃખવાળી છે. અગ્નિની સ્ત્રીઓ દુઃખી છે, અગ્નિની પુરુષો દુઃખી છે, ને નપુંસકો પણ દુઃખી છે. હે દુઃખ ! તું અગ્નિની છત્રોમાં સર્વત્ર સર્વદા વ્યાપેલું છે.

કુરૂપ મનુષ્ય દુઃખી છે, સુરૂપ મનુષ્ય દુઃખી છે, થોડા કુટુંબવાળો દુઃખી છે, બહોળા કુટુંબવાળો દુઃખી છે, પુત્રહીન દુઃખી છે, પુત્રવાળો દુઃખી છે, નિર્ધન દુઃખી છે, ધનાઢ્ય દુઃખી છે, સત્તાહીન દુઃખી છે,

સત્તાધારી દુઃખી છે, વિદ્યાહીન દુઃખી છે, ને બજેલો પણ દુઃખી છે. આમ આ પૃથિવીપર સદ્મદદિએ જ્યાં જોઈએ ત્યાં સર્વજ સર્વજ દુઃખ, દુઃખ ને દુઃખજ મતીત થાય છે.

સામાન્યદિએ જોઈએ તો વૃક્ષાદિથી કીટ સુખી છે, કીટાદિથી જલચરો ને તિર્યંગો સુખી છે, જલચરો ને તિર્યંગોથી પશુપક્ષીઓ સુખી છે, પશુપક્ષીઓથી મનુષ્યો સુખી છે, મનુષ્યોથી અંતરિક્ષના દેવો સુખી છે, અંતરિક્ષના દેવોના કરતાં સ્વર્ગના દેવો સુખી છે, સ્વર્ગના દેવોના કરતાં મહર્લોકના દેવો સુખી છે, મહર્લોકના દેવોના કરતાં જનલોકના દેવો સુખી છે, જનલોકના દેવોના કરતાં તપલોકના દેવો સુખી છે, ને તપલોકના દેવોના કરતાં સત્યલોકના દેવો સુખી છે. આ સર્વ સુખ શુદ્ધિના સત્ત્વગુણની વૃદ્ધિને લીધે અનુભવાય છે. બ્રહ્મજ્ઞાનથી અનુભવાતા બ્રહ્માનેદરૂપ મહાસાગરની આમળ સત્યલોકનું સુખ એક નાનકડા ટીપાતુલ્ય છે.

તામસસુખના કરતાં રાજસસુખ શ્રેષ્ઠ છે, રાજસસુખના કરતાં સાત્ત્વિક સુખ શ્રેષ્ઠ છે, સાત્ત્વિકસુખના કરતાં શુદ્ધસાત્ત્વિકસુખ શ્રેષ્ઠ છે, અને શુદ્ધ-સાત્ત્વિકસુખથી નિરુપાધિક બ્રહ્માનંદ શ્રેષ્ઠ છે. આ બ્રહ્માનંદજ સર્વોત્તમ સુખ છે. મનુષ્યજન્મ પામીને વિવેકીને અભેદભાવે તેજ પ્રાપ્ત કરવા-યોગ્ય મનાય છે.

જેમ સૂર્યના પ્રકાશથી અંધકાર દૂર થાય છે, જેમ અગ્નિના આમીપ્યથી ટાઢ દૂર થાય છે, જેમ મિત્રતામિત્રિની પ્રાપ્તિથી દારિદ્ર્ય દૂર થાય છે, ને જેમ અમૃતતા પાનથી રોગોની નિવૃત્તિ થાય છે તેમ બ્રહ્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી મનુષ્યના શ્રિવિષ્ણુતાપની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે.

આ પૃથિવીપર મનુષ્યજન્મ પામીને વિવેકી મનુષ્યને આમળ કહેલી રીતે બ્રહ્મનું જ્ઞાનજ પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય છે. પુષ્કલ ધનથી, મોટી

સત્તાથી કે ધણાં શાસ્ત્રોના વાચનથી મનુષ્યને સર્વ દુઃખોની નિવૃત્તિ ને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થતી નથી, પણ બ્રહ્મના દૃઢ જ્ઞાનથીજ તેને સર્વ દુઃખોની નિવૃત્તિ ને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે.

બ્રહ્મથી ભિન્ન જે જે પ્રાણિપદાર્થમાં તેને સસ માનીને અંતઃકરણની વૃત્તિ જાય છે ત્યાં ત્યાં તે ન્યૂનાધિક દુઃખનોજ અનુભવ કરે છે. આ વિશ્વમાં એક બ્રહ્મજ એવું સ્થાન છે કે જ્યાં જવાથી અંતઃકરણની વૃત્તિ નિર્દુઃખ પરમાનંદનો અનુભવ કરે છે.

હે મન ! લૌકિક જ્ઞાનોની તૃષ્ણાનો પરિત્યાગ કર. એવાં જ્ઞાનોનો પાર નથી, ને તે જ્ઞાનો સાચું સુખ આપનારાં નથી. ધણા કાલસુધી આવાં જ્ઞાનોની પ્રાપ્તિ કરવા તેં પરિશ્રમ કર્યો, પણ તેના પરિણામમાં તને સ્થાયી સુખનો લાભ થયો નથી, પણ પરિશ્રમજન્ય તથા નિરાશા-જન્ય દુઃખનોજ તને અનુભવ થયો છે માટે હવે જે જ્ઞાનથી જીવનાં સર્વ દુઃખોનું શમન થઈ તેને પરમાનંદનો લાભ થાય છે તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાટેજ તું સર્વદા પ્રયત્નશીલ રહે.

રૂપ, યૌવન, ધન, સત્તા, સ્ત્રી, પુત્ર ને બાહ્યતર એ સર્વના કરતાં બ્રહ્મજ્ઞાનજ શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે રૂપાદિ જીવને સ્થાયી સુખ આપનારાં નથી, ને બ્રહ્મજ્ઞાન તો જીવને સ્થાયી સુખ આપનારું છે.

બ્રહ્મજ્ઞાન એ કુરૂપતું પરમસૌંદર્ય, વૃક્ષતું પૂરયૌવન, નિર્વનતું મહાધન, સત્તાહીનની મહાસત્તા, સ્ત્રીહીનની રૂપયૌવનગુણસંપન્ના સ્ત્રી, પુત્રહીનનો સુશીલ પુત્ર ને વિદ્યાહીનની પરમા વિદ્યા છે.

નાનાવિધ તાપોથી તપેલા જીવોને બ્રહ્મજ્ઞાન પરમશીતલ કલ્પવૃક્ષ છે. નિરાધારનો તે પરમાધાર છે, ને અનાથને તથા અશરણને તે સનાથ તથા શરણ્યુક્ત કરનાર છે. હે મન ! આવું સર્વોત્તમ બ્રહ્મ-

ગ્રાન મેળવવા તું સાધનસંપન્ન થઈ, સંશયવિપર્યય ત્યજી, સર્વદા
ધણમાં ધણો પ્રયત્ન કર્યા કર.

૨ સદ્ગુરુનાં ને સત્શાસ્ત્રોનાં વચનોમાં શ્રદ્ધા.

શ્રદ્ધાવિના—વિશ્વાસવિના—મનુષ્યથી વ્યવહાર પણ સારી રીતે
સિદ્ધ કરી શકાતો નથી તો પછી તેનાથી પરમાર્થ તો સારી રીતે
સિદ્ધ ક્યાંથીજ કરી શકાય ?

શ્રદ્ધાવિનાનું મન ભ્રમતું રહે છે, ને કોઈ પણ સ્થલે તે શાંતિને
કે સુખને અનુભવ કરી શકતું નથી. આ જગતમાં શ્રદ્ધાહીન અંતઃ-
કરણવાળા મનુષ્યો વિવેકીઓની દૃષ્ટિએ દયાનાં પાત્રો ગણાય છે.

ઋદ્ધિ, સિદ્ધિ, વિદ્યા, પ્રતિષ્ઠા, પવિત્રતા, મનોબલ, ઉત્સાહ,
ધર્મ, ભક્તિ, યોગ, ગ્રાન, શાંતિ ને સુખ આપનારી સાર્વિકી શ્રદ્ધા જે
મનુષ્યના હૃદયમાં નથી તે મનુષ્ય અતિકંગાલ ને શ્રદ્ધાલુ મનુષ્યની
દયાનું પાત્ર છે.

આ પૃથિવીપર દૃષ્ટિ કરતાં મનુષ્યને સર્વે દમ્ભિત વસ્તુઓની
પ્રાપ્તિ કરાવનારી શ્રદ્ધાજી વિવેકીઓને કામદુધાના જેવી પ્રતીત થઈ.
હે પવિત્ર શ્રદ્ધા ! તું આ ગિરિશાસુની પાસે આવ, ને તેના ભ્રમના
ને દુઃખી અંતઃકરણમાં વાસ કર. તારા આગમનથી ને સ્થિતિથી તેના
અંતઃકરણને શાંતિ ને સુખ થશે માટે ઓ શાંતિ ને સુખ દેનારી
શ્રદ્ધા ! તું ઝટ તેના અંતઃકરણમાં આવ, તારા આગમનનો વિલંબ
હવે તે અંતઃકરણ લેશ પણ સહન કરી શકતું નથી.

મૂઠતાવાળી તામસી શ્રદ્ધાના કરતાં ભ્રમતી સ્થિતિવાળી ને બહાર-
થી ડોળવાળી જણાતી રાજસી શ્રદ્ધા અદિયાતી છે, અને તે રાજસી

અદ્વાના કરતાં વિવેકવાળી, સ્થિત્તાવાળી ને દંભવિનાની સાત્ત્વિકી અદ્વા ચઢિયાતી છે. જિગાસુના અર્થઃકરણમાં સર્વદા સાત્ત્વિકી અદ્વાજ હોવી જોઈએ.

કેટલાક મનુષ્યોની અદ્વા તેમની જીભને ટેરવે રહેલી હોય છે, કેટલાક મનુષ્યોની અદ્વા તેમની જીભના મધ્યભાગમાં રહેલી હોય છે, કેટલાક મનુષ્યોની અદ્વા તેમની જીભના મૂલમાં રહેલી હોય છે, કેટલાક મનુષ્યોની અદ્વા તેમના કંઠમાં રહેલી હોય છે, કેટલાક મનુષ્યોની અદ્વા તેમના હૃદયના ઉપરના ભાગમાં રહેલી હોય છે, કેટલાક મનુષ્યોના હૃદયની અદ્વા તેમના હૃદયના મધ્યભાગમાં રહેલી હોય છે, અને કોઈકજ મનુષ્યની અદ્વા તેના હૃદયના મૂલમાં રહેલી હોય છે. સાત્ત્વિકી અદ્વા મારા હૃદયના મૂલમાં સર્વદા નિવાસ કરેા એમ વિવેકી જિગાસુ ધરે છે.

વિવેકી મનુષ્ય પોતાના મનને કહે છે:-“હે સુખને ધરનાર મન ! શું તું સુખને શોધે છે ? જો તું સુખને શોધતું હોય તો હું તને કહું છું કે તું જઈને અદ્વાને મળ, તે તને સુખ પ્રાપ્ત કરવાને હુંકામાં હુંકા ને સારામી સારેા માર્ગ બતાવશે. હે અઅદ્વાલુ મન ! તું શામાટે અદ્વાને પ્રાપ્ત કરવા ધરનાતું નથી ? તથા તેને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરતું નથી ? શું તું સદ્ગુરુના કરતાં તથા સત્ગુણોના કરતાં પોતાને વધારે ડાહ્યું માને છે ? જો તું તને તેમના કરતાં વધારે ડાહ્યું માનતું હોય તો હું તને સ્પષ્ટ કહું છું કે તું મિથ્યાભિમાની હોવાથી મૂર્ખ છે. શું તને જ્ઞાન નથી કે જેઓ સ્વદેશપ્રાપ્તિના હોય છે તેઓ પ્રાયશઃ પોતાને બધું જાણનારા માને છે ?”

હે અઅદ્વારૂપ બળતી સગડી પોતાના હૃદયપર રાખી ફરનારા મૂર્ખ મનુષ્ય ! જો તું તારા હૃદયને તાપરહિત શીતલ કરવા ધરનાતો

હોય તો તારા હૃદયપર રહેલી દાહ ઉપજવનારી અશ્રદ્ધારૂપ બળતી સગડીને જળવીને દૂર ફેંકી દે, ને હિમરૂપ શ્રદ્ધાને તારા હૃદયપર ધારણ કર. જેમ સડકપર ચાલનારો મનુષ્ય કૂવામાં પડતો નથી તેમ સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધાવાળો મનુષ્ય અધોગતિને પ્રાપ્ત થતો નથી.

સદ્ગુરુના ને સત્શાસ્ત્રના વિના આ વિશ્વમાં મનુષ્યાદિનું વાસ્તવિક હિત ધ્વંષનાર, શાંતિ મેળવવાના તથા સુખ મેળવવાના નિર્દોષ સત્ય ઉપાયો દેખાડનાર, ને દુઃખરહિત પરમાનંદસ્વરૂપમાં સ્થાપન કરનાર કોઇ પણ મનુષ્ય કે દેવ નથી. આ સત્ય જે હૃદયને ન સમગ્રાય તે હૃદય પાપસંસ્કારોના સદ્ભાવવાળું જાણવું.

બ્રહ્મસાક્ષાત્કારવિના સર્વ દુઃખોની અત્યંતનિવૃત્તિ ને પરમાનંદની નિત્યપ્રાપ્તિ થતી નથી, સતત સદાગ્રહવાળા શ્રવણાદિરૂપ પ્રયત્નવિના બ્રહ્મસાક્ષાત્કાર થતો નથી, અડગ ઉત્સાહવિના સતત સદાગ્રહવાળો શ્રવણાદિરૂપ પ્રયત્ન થતો નથી, અને અગાધ શ્રદ્ધાવિના અડગ ઉત્સાહ ઉપજતો નથી. આવી રીતે અગાધ શ્રદ્ધાવિના મનુષ્ય સર્વ દુઃખોની અત્યંતનિવૃત્તિ ને પરમાનંદની નિત્યપ્રાપ્તિ કરી શકતો નથી ખાટે પરમાનંદની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા કરનાર મનુષ્યે પુણ્યકર્મોની વૃદ્ધિવડે ને મહાપુરુષોની સેવાવડે આવી શ્રદ્ધા પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ.

જેમ કોઇ પણ અંકવિના એકલાં મીઠાં નકામાં છે તેમ સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધાવિના પરમાર્થની પ્રાપ્તિખાટે કરેલાં સાધનો નકામાં છે. જેમ કુલટાના નાનાપ્રકારના શણગારો ત્રિવેદી મનુષ્યોના ઉપહાસના વિષયરૂપ થાય છે તેમ શ્રદ્ધાવિનાના મનુષ્યની ધાર્મિકક્રિયાઓ ઉપહાસના વિષયરૂપ થાય છે; અને જેમ પાયાવિનાનું ગૃહ ટકી શકતું નથી તેમ સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધાવિનાના મનુષ્યનું સ્વધર્મપાલન ટકી શકતું નથી.

શ્રદ્ધાવિનાનું હૃદય સ્મશાનના જેવું છે, તેમાં કુકરપનાઓરૂપ

ભૂતો ને વેતાલો નાચ્યા કરે છે; અથવા શ્રદ્ધાવિનાનું હૃદય મનુષ્યની વસતિવિનાના ગૃહના જેવું છે, તેમાં સર્પ, ઘો, ગરોળીઓ, પારેવાં, ચામાચિડિયાં, (છીપાં-કાનકૈડિયાં,) ઉદર ને હુશરૂપ (કાલરૂપ) નાનાપ્રકારના સંશયો ને કુનિશ્ચયો નિર્ભયપણે નિવાસ કરે છે.

પેલી વૃદ્ધ, અનુભવી, વિદુષી, પરાપકારી, સમર્થ ને પરમશાંત સાત્ત્વિકીશ્રદ્ધાનામની ડોસીની પર્ણકુટી જુઓ. એ ડોસી બહુજ બલા સ્વભાવની છે, ને જો તેનું કોઈ પણ પ્રકારનું સાહાય્ય માગવામાં આવે તો તે પ્રસન્નતાથી સર્વને સાહાય્ય આપે એવી છે. સંસારારણ્યનો પ્રવાસ સુખપૂર્વક સંપૂર્ણ કરવા ઇચ્છનારે અવશ્ય તે ડોસીનું સાહાય્ય લેવું જોઈએ.

જેમ રણમાં આગ્રહિ સુંદર ને ઉપયોગી વૃક્ષો જગી શકે નહિ તેમ અપવિત્ર અંતઃકરણમાં સત્ત્વિકી શ્રદ્ધા ઉપજી શકે નહિ. જેમ ક્ષારવિનાની સુંદર ભુમિમાં આગ્રહિ સુંદર વૃક્ષો જગી શકે છે તેમ પવિત્ર હૃદયમાં સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધા આવિર્ભાવ પામી શકે છે.

પોતાના હૃદયની પવિત્રતા થતાં મનુષ્યને પોતાના વ્યતીત થયેલા શ્રદ્ધાહીન જીવનમાં આવા કે આને મળતા વિચારો થાય છે:-

“ મેં મૂર્ખાએ મારા પાપસંસ્કારોને વશ થઈને પરમહિતકારી શ્રીસદ્ગુરુનાં ને સત્સાધ્વનાં વચનોને સત્ય ન માન્યાં, પણ મારા મૂર્ખાઇબરેલા વિચારોનેજ મેં નિરંતર સત્ય માન્યાં. કોઈ પણ પ્રકારના ઉપાયથી પુનઃ પ્રાપ્ત ન કરી શકાય એવો મારા જીવનનો ઘણો ભાગ મેં નિરર્થક વ્યતીત કર્યો. મારી ખલોતના જેવા સ્વલ્પપ્રકાશવાળી યુદ્ધિને હું શ્રીસદ્ગુરુની અબ્રહિત મધ્યાપ્તના સૂર્યજેવા મહાપ્રકાશવાળી યુદ્ધિના કરતાં શ્રેષ્ઠ માનતો હતો, ને મિથ્યાભિમાનથી અસિત અંતઃકરણવાળો હું આ જગતમાં મારાથી બિલકોઈને મારા કરતાં વધારે

હઠાપણુવાળો સમજતો નહોતો. મેં પરમશાંતિ ને પરમસુખ આપનારી સાત્ત્વિકીશ્રદ્ધાને મારા હૃદયમાં અવકાશ નહિ આપવામાં મોટામાં મોટી ભૂલ કરી છે. વિદ્યારહિત છતાં પણ જે હૃદય સાચી શ્રદ્ધાવાળું છે તે હૃદય સ્વસ્થ, શાંત ને સુખમય હોય છે અને વિદ્યાવાળું છતાં પણ જે હૃદય સાચી શ્રદ્ધારહિત હોય છે તે હૃદય કુતર્કોવડે ને દુરાચરણોવડે સર્વદા અસ્વસ્થ, ક્રોધાદિ ક્ષોભવાળું ને દુઃખમય હોય છે તેનો મેં મારી મૂર્ખતાથી કાંઇજ વિચાર ન કર્યો. સમગ્ર પૃથિવીપરના ધનકરતાં અથવા સમગ્ર પૃથિવીના અકંટક રાજ્યકરતાં પણ સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધા વધારે સુખદાતા છે એવો વિચાર મેં મૂર્ખાએ કદીપણુ આદર-પૂર્વક ન કર્યો. સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધા સર્વ સુખોની સમર્થજનની છે આ વિચાર મારા મનમાં પૂર્વે ઉપજ્યો હોત તો હું હાલ પરમાર્થની પ્રાપ્તિના માર્ગમાં કેટલો બધો આગળ વધી શક્યો હોત ? શ્રદ્ધા ! પૂજ્ય, પવિત્ર ને પરોપકારિણી શ્રદ્ધા !! તું મારા હૃદયમાં કૃપા કરીને તિત્યને માટે નિવાસ કર, મને શાંતિ આપ, મને સુખ આપ, અને તારું આજ્ઞ-સુધી મેં જે અષમાન કર્યું છે તેને તું કૃપા કરીને શીઘ્ર ભૂલી જા. ”

જેમ સૂર્યનો હૃદય થવાથી જૂતો, ચોરો, સિંહાદિ હિંસક પ્રાણીઓ ને ઘૂડ આદિ રાત્રે જીડનારાં પક્ષી આદિ સંતાઈ જાય છે તેમ મનુષ્યના હૃદયમાં સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધાનો આવિર્ભાવ થતાં તેમાંથી નાનાપ્રકારના સંશયો, વિપરીતગાનો, અસ્વસ્થતા ને અનુત્સાહ જતાં રહે છે.

જેમ સૂર્યનો હૃદય નાનાવિધ ક્રમશઃને પ્રકુલિત કરે છે તેમ સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધાનો હૃદય તે મનુષ્યના અંતઃકરણનો તથા મુખનો મનો-રમ વિકાસ કરે છે.

જેમ બાગ્યહીન મનુષ્યને આરોગ્યની, પતિવ્રતા સ્ત્રીની, સુપુત્ર-ની, ધનની, સારા નિવાસની, રસકૃષિકની, સ્પર્શમણ્વિની કે ચિંતા-

મણિની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે તેમ બાગ્યહીન મનુષ્યને સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધાની પ્રાપ્તિ પણ દુર્લભ છે.

તમે શ્રદ્ધા રાખવાથી અદ્યપ્યુદ્ધિવાળા ને અદ્યપવિદ્યાવાળા નહિ ગણાઓ, પણ મહાપ્યુદ્ધિવાળા ને મહાવિદ્યાન ગણાશે, કેમકે જેઓ સત્યને સત્યરૂપે જોળખે છે, ને તેને શુદ્ધભાવથી માન આપે છે તેજ આ પૃથિવીપર મહાપ્યુદ્ધિવાળા ને મહાવિદ્યાન છે.

અશ્રદ્ધા મહાભયંકર ડાકિની છે. તે મનુષ્યના અંતઃકરણાદિનાં સાત્ત્વિકબલરૂપ રુધિરનું પાન કરી જનારી છે એ વાત નહિ સમજવાથીજ ધણા મનુષ્યો અશ્રદ્ધાના સેવનવડે પોતાના વાસ્તવિક હિતને હાનિ પહોંચાડે છે.

અસત્યરૂપ સર્વ દ્રશ્યમાંથી સત્યરૂપ બ્રહ્મમાં પહોંચાડનારી, મૃત્યુરૂપ વિષયતૃષ્ણામાંથી અમૃતરૂપ વિષયતૃષ્ણારહિત સ્થિતિમાં પહોંચાડનારી, અને અજ્ઞાનરૂપ ધાટા અંધકારમાંથી જ્ઞાનરૂપ પરમબ્રહ્મમાં પહોંચાડનારી સાત્ત્વિકી શ્રદ્ધા છે તેથી તે શ્રદ્ધા પરમાર્થનાં સાધનોમાં ૧.૬ આદર આપવાયોગ્ય ગણાય છે.

શ્રદ્ધાવિના એકનિષ્ઠાનો ઉદય થતો નથી, એકનિષ્ઠાના ઉદયવિના શ્રીસદ્ગુરુની ઉપાસનામાં ને શ્રવણાદિમાં અસાધારણુવેગથી પ્રવૃત્તિ થતી નથી, ને ઇંદ્રિયોનો તથા અંતઃકરણનો નિગ્રહ કરી શકાતો નથી, અને તે સર્વને અભાવે બ્રહ્મસાક્ષાત્કારવડે કૃતાર્થ પણ થઇ શકાતું નથી.

હે મનુષ્ય! તું એક શ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યના વિચાર, તેની પ્રવૃત્તિ ને તેની બાહ્યસ્થિતિ જ્ઞાત ચિતે જો; અને બીજા એક અશ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યના વિચાર, તેની પ્રવૃત્તિ ને તેની બાહ્યસ્થિતિ વિવેકપૂર્વક જો; પછી તને એ બે મનુષ્યમાંથી જે મનુષ્યની સ્થિતિ તારું હિત કરનારી જણાય તે સ્થિતિ તું આદરપૂર્વક અંગીકાર કર.

૩ વિરાગભાવના.

મુમુક્ષુએ પોતાના અંતઃકરણમાં વિરાગ વધારવા આવી કે આને મળતી ભાવનાઓ કરવી જોઈએ:—

વૃક્ષો રાગપૂર્વક કોઇ પ્રાણિપદાર્થનું ચિંતન કરતાં નથી, સ્વાર્થી પ્રાણીઓ દુઃખ આપે તે તેઓ પ્રસન્નતાથી સહન કરે છે, પ્રયત્નથી કોઇ પ્રાણીનું તેઓ આરાધન કરતાં નથી, અને અન્ય પ્રાણીને કૂલકલાદિ આપવામાં તેઓ સંકોચ પામતાં નથી; તેમની આંતર દયાને હું ક્યારે પામીશ ?

મનુષ્યરહિત દેવલમાં, વા વૃક્ષના મૂલમાં, વા નદીતળાવાદિના તટપર, અથવા પર્વતની ગુફામાં રુચિપ્રમાણે એક વા બે રાત્રિ સ્થિતિ કરીને પછી પછવાડે તેના બણી નહિ જોતો છતો સ્થાનની મમતાવિનાનો હું આ પૃથિવીપર ક્યારે ચિચરીશ ? અર્થાત્ મારું મન સ્થાનની મમતાથી રહિત ક્યારે થશે ?

જો મહાવિશ્વાલ, પરમપવિત્ર ને પરમરમણીય બ્રહ્મરૂપ સ્થાન મારે રહેવામાટે છે તો પછી મારે ખીજ સ્થાનની તૃષ્ણા શામાટે રાખવી જોઈએ ?

હું સ્મશાનભૂમિમાં જઈ ખીજ દુર્ગંધવાળાં હાડકાંઓની સાથે મરણધર્મવાળા મારા કુત્સિત શરીરની સરખામણી ક્યારે કરી શકીશ ? અંતે આના જેવુંજ મારું શરીર પણ બહુકુત્સિત થશે, અને તેના દુર્ગંધથી માંસબક્ષણ કરનારાં શીઆળો પણ તેની સમીપ આવશે નહિ, તો આવા અપવિત્ર શરીરમાં મારે શામાટે પ્રીતિ કરવી જોઈએ ? આ એક શરીરમાં જીવનપર્યંત સાથે રહેનારાં હાડકાંઓ પણ અંતે પૃથક્ પૃથક્ થઈ જશે, તે પૃથક્ રહેનારા મારા અન્ય પ્રિય જતો અંતે

મારાથી બહુ પૃથક્ થઇ જશે એમાં શું કહેવું ? માટે મારે તેઓમાં આસક્તિ રાખવી યોગ્ય નથી.

મનુષ્ય એકલો જ જન્મે છે, એકલો જ મરે છે, અને વર્તમાન-જન્મમાં પણ અન્ય મનુષ્યો તેના સુખદુઃખના વાસ્તવિક ભાગી થતા નથી તેથી તે એકલો જ રહે છે, તો પરમાર્થની પ્રાપ્તિમાં વિધ્ન કરનારા પ્રિય મનાતા મનુષ્યોમાં વિવેકી મનુષ્યે શામાટે પ્રીતિ કરવી જોઇએ ?

જેમ કોઇ પ્રવાસીઓનો બીજા પ્રવાસીઓની સાથે માર્ગમાં કોઇ સ્થલે નિવાસ થાય છે તેમ સંસારમાર્ગમાં વિચરનારોઓનો પણ સ્વપરના ઉદય પામેલા કર્મને લીધે એક ધરમાં જન્મ થાય છે એમ સમજી વિવેકી મનુષ્યે સંઘર્ષી જનોમાં આશ્લેષ રાગ ન ઉપજવા દેવો જોઇએ.

એકાકીપણું રમ્ય, ખેદરહિત, સર્વ વિક્ષેપને શમાવનારું ને કલ્યાણુનો ઉદય કરનારું છે તેથી વિવેકી સાધકે તે સર્વદા સેવવા-યોગ્ય છે. આવું એકાકીપણું વિષયાસક્તિના પરિત્યાગવિના સેવી શકાતું નથી માટે મુમુક્ષુએ સર્વ વિષયોમાંથી આસક્તિનો પરિત્યાગ કરવો જોઇએ.

આ લોકના સ્ત્રી, પુત્ર, દ્રવ્ય ને માનાદિ વિષયોથી માંડીને સત્યલોકના સ્ત્રી આદિ વિષયોમાં હું ક્યારે તૃષ્ણુરહિત થઇશ ? અર્થાત્ એ સાતે લોકના ઉત્તમોત્તમ ગણાતા વિષયો મને તથ્યુપલાના જેવા અતિતુચ્છ ક્યારે પ્રતીત થશે ?

પુષ્પમલામાં ને નાગણીમાં, હીરાઓમાં ને કાંકરાઓમાં, સોનામાં ને માટીના દેશમાં, પુષ્પશ્યામાં ને શિલામાં, બલવાન શત્રુમાં ને મને પરમમિત્ર માનનારમાં. આ લોકની રૂપગુણયૌવનસંપન્ન સ્ત્રીથી

માંડીને સત્યક્ષેાકની અપ્સરામાં ને તણખલામાં, અને પરમસત્કારમાં ને પરમતિરસ્કારમાં સરખી દષ્ટિવાળો થઈ હું બ્રહ્મધ્યાનમાં ક્યારે નિમગ્ન થઇશ ?

સર્વ દૃશ્યમાં પરમોદાસીનતા પ્રકટવાથી જેનું અંતઃકરણ શબ્દાદિ વિષયોથી અતિવિમુખ થયું છે એવો, પરમજ્યોતિના ધ્યાનાવેશથી જની આંખમાં પ્રેમાશ્રુ આવી ગયાં છે ને જોતા શરીરપરનાં રૂવાડાં ઊમાં થઇ ગયાં છે એવો, અને દેહાભિમાન અતિશિથિત્ર થઇ જવાથી મારા સ્થૂણશરીરને પાપાણ કે વૃક્ષનું હુંહું સમજી પડીએ કે અરણ્યનાં પશુઓ મારી પાસે બચરહિત થઇને બેસે, અથવા નિર્ભયપણે મારી પાસે આવે ને જાય એવો હું ક્યારે થઇશ ?

ધડીઓ, દિવસો, પક્ષો, માસો ને વર્ષો વેગથી ચાલ્યાં જાય છે, શરીર પણ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધાવસ્થાભણી તથા મૃત્યુભણી વેગવાળું પ્રતીત થાય છે, અનેકજન્મોમાં ભોગવેલા વિષયો પણ તેના તેજ છે, છતાં મૂઠ મન ને ઇન્દ્રિયો હજી વિષયોથી સંતોષ પામતાં નથી એ બહુ ખેદની વાત છે.

આ જન્મમાં શબ્દાદિ વિષયો બહુવાર ભોગવ્યા. ઉન્મત્ત થઇને શબ્દાદિ વિષયોમાં ને તેનાં ઉપકરણોના વિચારમાં ને સેવનમાં ફરીને ન પ્રાપ્ત થાય એવો ધણો કાલ વ્યર્થ ગાળી નાંખ્યો. હજી પણ મનને તથા ઇન્દ્રિયોને થયેલો આ ભારે ભસ્મક રોગ મટતો નથી, ને વિષયો ! વિષયો ! વિષયો ! ! ! એમ તે ગાંડાં થઇને હજી પણ સર્વદા ઝંખ્યા કરે છે.

મારા આ બહિર્મુખ પાપી મને ને માંડી આ વિષયાભિમુખ પાપી ઇન્દ્રિયોએ મને બહુ દગ્યો છે. તેમણે સંમીપમાં રહેલા પરમાનંદને

અનુભવ મને કરવા દીધો નહિ, પણ અસત્ય, તુચ્છ ને બંધન કરનારા વિષયોબણીજ તેમણે મને નિરંતર ખેંચ્યો.

હે લપટા પડી ગયેલા દુષ્ટ મન ! હે લપટી પડી ગયેલી દુષ્ટ ઇદ્રિયો ! હે હળી ગયેલા પાપી વિષયો ! અને હે વસ્તુતાએ વિષ-જેવાં છતાં ઉપરથી અમૃતજેવાં જણાતાં વિષયોનાં ઉપકરણો ! તમે મારો ત્યાગ કરો, ત્યાગ કરો, હું હવે તમારાથી બહુજ કંટાળી ગયો છું.

મારી વિષયોમાં રહેલી રમણીયષણાની શુદ્ધિ નાશ પામે, વિષયો-માં રહેલી મારી આરંહ ઇચ્છા નાશ પામે, અને વિષયપ્રાપ્તિમાટે રાગ-પૂર્વક થનારી મારી પ્રવૃત્તિ નિવૃત્ત થાઓ.

— ૦ —

૪ પાપકર્મોનો પશ્ચાત્તાપ.

મોક્ષેચ્છુએ પોતાના હૃદયની શુદ્ધિમાટે પોતાનાં પાપકર્મોના આવી રીતે કે આને મળતી રીતે પશ્ચાત્તાપ કરવો જોઈએ:—

પૂર્વજન્મોમાં ને આ જન્મમાં પશુસ્વભાવવાળા મેં મારી મૂર્ખાઈથી મારા આત્માની અધોગતિ કરનારાં જે જે પાપો કર્યા હોય, વા જે જે પાપો અન્ય પ્રાણીઓદ્વારા મેં કરાવ્યાં હોય, વા જે જે પાપોનું મેં અનુમોદન કર્યું હોય તે સર્વ પાપોને પશ્ચાત્તાપવડે તપેલા અંતઃકરણવાળો હું મારા હૃદયપરનો ભાર ઓઠો કરવા હવે સદ્ગુરુની ને પરમાત્માની સમીપ ઊઝાડાં કરું છું.

મારા મન, વાણી ને શરીરવડે મેં પરમાત્મપ્રતિ, સદ્ગુરુપ્રતિ, સત્શાસ્ત્રપ્રતિ, સદ્કર્મપ્રતિ, તત્ત્વસોપ્રતિ, ધર્મના આચાર્યપ્રતિ, માત-પિતાપ્રતિ, અન્ય ઉપકાર કરનારપ્રતિ ને અન્યપ્રાણીઓપ્રતિ જે બંધકર અપકારો કર્યા હોય તે સર્વ અપકારોની હું શુદ્ધ ભાવથી તે સર્વની પાસેથી ક્ષમા ચાચું છું.

અગાનને વશ થઈ આજસુધી પ્રિય ને અપ્રિયરૂપ નિમિત્તવડે મેં અનેક પ્રકારનું પાપ કર્યું છે, અને અહિંનું સર્વ અહિંજ ત્યજીને ચાલ્યા જવાનું છે એમ મેં આજસુધી જાણ્યું નહિ એ મારાથી મોટી ભૂલ થઈ છે.

જાત્રીમાં જે જે પ્રાણિપદાર્થોના અનુભવ કરાય છે તે તે પ્રાણિ-પદાર્થો પછી સ્મરણમાં આવે છે, અને સ્વપ્નમાં અનુભવેલા પ્રાણિ-પદાર્થોની પેઠે ગયેલા સર્વ પ્રાણિપદાર્થો પાછા ફરી જોવામાં આવતા નથી, અર્થાત્ સર્વ પ્રાણિપદાર્થો ક્ષણસ્થાયી છે. આવા ક્ષણસ્થાયી પ્રાણિપદાર્થોની પ્રાપ્તિમાટે મેં મૂર્ખાએ ધણું પાપકર્મો કર્યા છે, જે પાપકર્મોનું સ્મરણ થતાં આજે મારું હૃદય બહુ કંપી જાડે છે.

અહિં જોતાં જોતાં અનેક પ્રિય અને અપ્રિય પ્રાણિપદાર્થો ચાલ્યા ગયા, પણ તેમના નિષિત્તે મેં કરેલું જે ઘોર પાપ છે તે તો કર્મફલપ્રદાતાની આગાને અનુસરીને પોતાનું ફલ આપવામાટે મારી આમળાજી જાણું છે.

હું કોઈનો નથી, ને કોઈ મારું નથી આવા શુદ્ધવિચારવિનાના મેં અવિવેક, રાગ ને દ્વેષને વશ થઈને અન્યને માટે પણ અનેક પ્રકારનું પાપ કર્યું છે.

રાત્રિદિવસ વિત્રાંતિ પામ્યા વિના મારા આયુષ્નો ક્ષય કરે છે, ને મારા આયુષ્માં વધારો તો થતો નથી, તો હું કેમ નહિ મરું ? અવશ્ય મરીશજ. આવો વિચાર સર્વદા મારા મનમાં જાત્રાત ન રહ્યો તેથીજ મેં ધણું પાપકર્મો કર્યા છે.

મરણવેલાએ અહિં શબ્દોમાં પડેલો છતાં, ને બંધુમધ્યે રહેલો છતાં પણ, મર્મસ્થાનોનું હેદન કરનારી મરણની વેદના તો મારે

એકલાનેજ સહન કરવાની છે આ વાત પાપકર્મ કરતી વેલા મારા સ્મરણમાં ન આવી તે બહુજ અયોગ્ય થયું.

યમદૂતોએ ગ્રહણ કરેલાનો કાંઈ પણ મનુષ્ય બંધુ કે સહત નથી, ત્યારે તો માત્ર પુણ્ય તેનું રક્ષણ કરનાર છે, પણ તે તો મેં પ્રમાદીએ આદરપૂર્વક સેવ્યું નથી. બહુ ખેદની વાત છે કે મારાથી માત્ર પાપનો સંગ્રહ કરવામાંજ ઉદ્યમ કરાયો છે.

અનિત્ય જીવિતના લોભને વશ થઈ આગામી દુઃખની પ્રાપ્તિને નહિ જાણનારા મેં પ્રમાદીએ બહુ પાપનો સંગ્રહ કર્યો છે, પુણ્યનો લેશ પણ સંગ્રહ કર્યો નથી.

આજસને વશ થઈને મેં મૂખાંએ મારા અબ્યુદયમાટે કે નિઃશ્રેયસ-માટે આજસુધી કાંઈ પણ પ્રયત્ન કર્યો નથી. મારું જીવન સ્વરૂપ છે, ને આ જગતમાં મારે પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય બહુ પદાર્થો છે તેનો પાપી આજસે મને અલ્પ સમય પણ વિચાર કરવા દીધો નહિ.

આજસે મારા મનને, ઈન્દ્રિયોને તથા સ્થૂલશરીરને બલહીન કરી નાંખ્યાં છે, તેણે મારા મનુષ્યના જીવનમાં ને પથુના જીવનમાં કાંઈ પણ ગણના કરી શકાય એવો ભેદ નજ પાડવા દીધો.

પ્રમાદ ! તેં મારું બહુ બગાડયું. તારે વશ થઈને મેં મારું કર્તવ્ય લગારે સંભાર્યું નહિ, તથા તેનું અનુદાન પણ ન કર્યું. મારા ચિંતામણિજેવા મહા મૂલ્યવાન મનુષ્યજીવનને તેં કોડીના મૂલ્યનું કરી નાંખ્યું. તેં મને વ્યવહારમાં સેંકડો દુઃખાનુભવ કરાવ્યા, ને પરમાર્થ-નાં ઉપયોગી સાધનોનું તેનો પરિપાક થતાસુધી આદરપૂર્વક અનુદાન કરવા દીધું નહિ.

હે દુષ્ટ પ્રમાદ ! તેં મારા પ્રાપ્ત સામર્થ્યનો અને કાંઈ પણ શુભ ઉપયોગ કરવા દીધો નહિ. સ્વર્ગની વા મોક્ષની પ્રાપ્તિનાં સાધનો તેં

મને પ્રાપ્ત કરવા દીધાં નહિ, ને આ લોકનાં સુખનાં સાધનો પણ તેં મને મેળવવા દીધાં નહિ.

હે શઠ પ્રમાદ ! તેં મને અમૃત કહીને વિષ પાતું છે, સુખનું સાધન કહીને તેં મને દુઃખનું સાધન આપ્યું છે, હિતકર વસ્તુ કહીને તેં મને અત્યંત અહિતકર વસ્તુ આપી છે, ને શુભ વસ્તુ કહીને તેં મને અશુભ વસ્તુઓ આપી છે. તેંજ આરોગ્ય, ધન, પ્રતિષ્ઠા, સ્વર્ગ ને મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં મને મોટું વિઘ્ન ઉપજાવ્યું છે. તારે વશ થઇને મેં ન કરવાનું બધું કામ કર્યું છે.

અવ્યવસ્થાએ મને વ્યવહારપરમાર્થમાં આગળ વધવા દીધો નથી. તેણે મને વ્યવસ્થામાં પ્રીતિ ઉપજાવવા દીધી નહિ, ને સર્વ વાતમાં અંધાધૂંધીમાંજ જેઠી રાખ્યો. બહી ને ઉપકારક વ્યવસ્થાને એ દુષ્ટ ને અપકારક અવ્યવસ્થાએ મારા અંતઃકરણમાં સ્થિર થવા દીધીજ નહિ.

દુષ્ટ દીર્ઘસૂતતાએ અલ્પ સમયમાં પૂર્ણ થઇ શકે એવા કોષ્ટ પણ વ્યાવહારિક શુભ કામને ચિરકાલે પણ પૂરું કરવા દીધું નહિ, ને સ્વર્ગની તથા મોક્ષની પ્રાપ્તિનાં સાધનોમાં પણ તેજ પાપિનીએ ફક્તની સિદ્ધિપર્યંત મારી પ્રજ્વલિત થવા દીધી નહિ. મારે કરવાના કોષ્ટ પણ કામમાં એ દુષ્ટાએ મને ફાવવા દીધોજ નહિ. મને જે નાનું-મોટું શુભ કામ પ્રાપ્ત થાય તે શુભ કામને મેં એને (દીર્ઘસૂતતાને) વશ થઇને લંબાવ્યાજ કર્યું છે. મારા વ્યવહારની ને પરમાર્થની પડતીમાં આ દુષ્ટાએ બહો ભાગ લીધો છે.

હે અણુસમજ ! તેં પણ મારું અહિત કરવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી. વિચાર કરવામાં, જેવામાં, બોલવામાં ને કોઈ પણ કામ કરવામાં તેં સમજને મારા અંતઃકરણમાં આવડા દીધીજ નહિ, ને તેંજ મારા અંતઃકરણમાં રહી તારી દુષ્ટ સત્તા ચલાવીને મારી પાસે

પાછળથી મને બહુ પસ્તાવો કરવો પડે એવા વિચારો ને એવી ક્રિયાઓ કરાવ્યાં છે.

અત્યાહારવડે ને અતિનિદ્રાવડે મેં મારા દેવદુર્લભ હિતમ મનુષ્ય-જન્મને પશુના જીવનજીવે કરી નાંખ્યો છે. જો આ બે દોષોએ મારો પ્રામોદ્યવહાર પણ સુંદારવા ન દીધો તો પછી મને સ્વર્ગનાં સાધનોનું અનુદાન કરવામાં ને મોક્ષનાં સાધનોનું અનુદાન કરવામાં ક્યાંથીજ પ્રવૃત્ત થવા દે ?

મહાપાપી, અત્યાહારી ને મહાદુઃખદ કામે મારી પાસે કયું નીચ કર્મ કરાવ્યું નથી ? તેણે મારી પવિત્રતા, શુભનિશ્ચય, ધ્યાન, જ્ઞાન, પ્રતિષ્ઠા, સત્ય, પ્રામાણિકતા, અસ્તેય, સંતોષ, તપ, સ્વાધ્યાય, તેજ, બલ, દયા ને બક્તિ એ સર્વને ઘણી વાર એરી લીધાં છે. મુંડો જેમ પોતાને વશ થયેલા વાંદરાને પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે રમીડે તેમ આ દુષ્ટ કામે મને પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે નાચ નચાવ્યો છે. આ મહાપાપીને વશ થઈને મેં ઘણાં દુષ્ટ કર્મોં કર્યાં છે. આ મહાપાપીને વશ થવાથીજ મેં ઈશ્વરની, ગુરુની ને શાસ્ત્રાદિની ઘણી વાર અવગણના કરી છે, ને મેં મારા હિતના માર્ગનો પરિત્યાગ કરીને મારા અહિતના માર્ગનો ઘણી વાર સ્વીકાર કર્યો છે.

આ ક્રોધરૂપ ત્યાગણે વારંવાર મારો રૂપેશ કરી મને અપવિત્ર કર્યો છે. સાધારણ સાધારણ પ્રસંગમાં પણ તે મારા અંતઃકરણમાં પ્રકટ થઈને મને બાળ્યા કરતો, ન બોલવાનું હોય તે તુરત મારી પાસે બોલાવતો, ને ન કરવાનું કામ તે મારી પાસે તુરત કરાવતો.

આ ક્રોધરૂપ રાક્ષસે મારું લોહી પીવામાં કાંઈ પણ કચ્ચશ શખી નથી. તેણે મારા શરીરના સાતે ધાતુઓને વારંવાર બહુ તપાવ્યાં છે, હૃદયમાં ઘણો પરિતાપ ઉપજાવ્યો છે, અંતઃકરણને અસ્થિત

તપાવ્યું છે, ને પ્રાણને પણ બહુ વ્યાકુલ કરી નાંખી મારા અંતઃકરણને ખેદાનુભવ કરાવ્યો છે. હે દુષ્ટ ક્રોધ ! મેં તારે વશ થઇને અન્ય મનુષ્યે કરેલી ભૂલની શિક્ષાઓ બહુવાર ભોગવી છે. દાવાનલ જેમ પનમાંનાં વૃક્ષાદિને બાળે તેમ તેં મારા શરીરમાંના રુધિરાદિ દ્રવ્યને બાળ્યું છે. તેજ મારો પાસે અનેક વાર હિંસા કરાવી છે, અને જે તે પ્રાણીની સાથે વૈર કરાવ્યું છે.

આ ક્રોધે રતેહિજનોની સાથે અને સંધિજનોની સાથે વૈર કરાવ્યું છે, ગુરુજનેત્રું ને દેવોનું અપમાન કરાવ્યું છે, જેમને જે વચનો ન કહેવાં જોઇએ તેમને તે વચનો કહેવરાવ્યાં છે, જેમના બહુ જેવી દૃષ્ટિએ ન જોવું જોઇએ તેમના બહુ તેવી દૃષ્ટિએ જોવરાવ્યું છે, અને જેમને માર ન મારવો જોઇએ તેમને માર મરાવ્યો છે. દુકામાં કહું તો એ પાપીએ મને ઘણી વાર ગાંડાજોષો ખનાવ્યો છે. એ સર્વનું રમરણ થતાં મારું ચિત્ત બહુ ખેદાનુભવ કરે છે.

હે ભોભ ! તેં મને મૂર્ખ ખનાવવામાં કાંઇ પણ મળ્યા રાખી નથી. મારે આ જોઇએ, ને મારે તે જોઇએ એવા વિચારોમાં ને આપણમાં તેં મારા મનને તથા વાણીને વેગવાળાં રાખ્યાં છે. જીવતાં હું જે પ્રાણિપદાર્થોને મારા માનું છું તે પ્રાણિપદાર્થો મરણપછી મારા રહેવાના નથી એ વાત નક્કી છતાં મેં મૂર્ખાએ મગતાપૂર્વક પ્રાણિ-પદાર્થોના સંગ્રહ કરવામાં બહુ આદર સેવ્યો છે. મારા શરીરનું ક્ષણભંગુર-પણું ને પારમાર્થિક સાધનોનું અનુદાન ભૂલી આ દ્રવ્ય, આ પદાર્થો ને આ પ્રાણીઓ અને કે મારા વારસને વા વારસોને ઉપયોગી થઇ પડશે એવા મિથ્યા વિચારોને વશ થઇ મેં દ્રવ્ય, પ્રાણીઓ ને પદાર્થો ને ભેળાં કરવામાં મારા જીવનનો ઘણો ભાગ વ્યતીત કર્યો છે, ને તેમાંથી કાંઇ દ્રવ્ય સન્માર્ગે વાપરવામાં મેં શેષ પણ આદર સેવ્યો.

નથી. તારે વશ થઇને મેં ચોરી, અસત્યભાષણ ને દિસાદિદોષો પણ કર્યા છે.

કીડીઓ જેમ પ્રાયશઃ તેતરેને માટે દાણાનો સંગ્રહ કરે છે, ને મધમાખીઓ જેમ પ્રાયશઃ મધ પાડનારાઓને માટે મધનો સંગ્રહ કરે છે તેમ મેં પ્રાયશઃ ખીજાઓને માટેનું દ્રવ્યનો સંગ્રહ કર્યો છે. આત્મજ્ઞાનરૂપ-અવિનાશી ને પરમાનંદરૂપ-ધન મેળવવા ને તેનો સંગ્રહ કરવા મેં અરૂપસુદ્ધિવાળાએ આદરપૂર્વક કાંઈ પણ પ્રયત્ન કર્યો નથી, અને વિનાશી ને દુઃખના હેતુરૂપ લૌકિક દ્રવ્ય સંપાદન કરવા તથા તેનો સંગ્રહ કરવા મેં અરૂપસુદ્ધિવાળાએ ઘણા આદરપૂર્વક બહુ પ્રયત્ન કર્યા કર્યો છે.

મેં અવિવેકને વા મોહને વશ થઇને મારા હિતને અહિતરૂપ ને મારા અહિતને હિતરૂપ સમજીને પશ્ચાત્તાપ ઉપજાવનારા ઘણા વિચારો ને કર્મો કર્યા છે. મેં ઘણી વાર અમૃતને વિષરૂપ માનીને તથા વિષને અમૃતરૂપ માનીને અમૃતને દોષી નાંખવામાં ને વિષને પીવામાં પ્રવૃત્તિ કરી છે.

જીવની અધોગતિ કરાવનારા મદને વશ થઇને મારાથી શ્રેષ્ઠ જનો-બહુ દૃષ્ટિ નહિ કરતાં ધન, સત્તા, રૂપ, યૌવન, વિદ્યા ને ગુણાદિનું મેં ઘણી વાર મિથ્યાભિમાન કર્યું છે. આ મિથ્યાભિમાન મારા અંતઃકરણમાં રહેલા પુણ્યસંસ્કારોનો વિનાશ કરી મારા અંતઃકરણમાં રહેલા પાપ-સંસ્કારોને બલવાન કરનાર છે એ મને મિથ્યાભિમાનના વેગમાં તણાતાં સમજાયું નહિ.

મેં ખીજાઓની નિરર્થક ઈર્ષ્યા કરી મારા અંતઃકરણને તથા લોહીને બહુ તપાવ્યું છે. એ ઈર્ષ્યાને વશ થઇને મેં નહિ બોલવાયોગ્ય ઘણા શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કર્યું છે, અને નહિ કરવાયોગ્ય ઘણા વિચારો કર્યા છે. વળી એ દોષને વશ થઇને મેં ઘણા સજ્જનોનો તિરસ્કાર પણ કર્યો છે.

૫ બહિર્મુખ જનોના સંગના પરિણાગની અગત્ય.

પોતાનાથી ઊતરતા વિચારવાળા ને ઊતરતા આચારવાળા સર્વ મનુષ્યોના ને તેમાં પણ વિશેષે કરીને વિષયલંપટ બહિર્મુખ મનુષ્યોના સંગથી દૂર રહેવાવડે તથા કામાદિથી ઊંડતા કૃવિચારોથી પોતાના મનને દૂર રાખવાવડે મનુષ્યના મનમાં પ્રાયશઃ વિક્ષેપનો પ્રાદુર્ભાવ થનો નથી તેથી તે બંનેનો ત્યાગ કરી મોક્ષસાધકે પોતાના કર્તવ્યનું આદર-પૂર્વક અનુદાન કરવું જોઈએ.

સ્નેહથી અથવા દ્રવ્ય, સત્કાર ને યથાદિની લાલસાથી બહિર્મુખ મનુષ્યોના સંગનો ત્યાગ નજ થઈ શકે તો તેણે વિચારવું જોઈએ કે પોતાના અનિત્ય શરીરનો અન્યના અનિત્ય શરીરમાં સ્નેહ થવો યોગ્ય નથી, કેમકે અહિંથી જુદા પડ્યા પછી સદસ્રો જન્મોમાં પણ પુનઃ કોઈ પ્રિય મનુષ્ય કોઈના જોવામાં આવવાનો નથી. જ્યાંસુધી પ્રિય મનુષ્યનું દર્શન થતું નથી ત્યાંસુધી તેમાં પ્રીતિ રાખનારનું મન અવૈર્યને સંવે છે તેથી તે એકાગ્ર થતું નથી, અને પ્રિય મનુષ્યને જોઈને પણ અનિત્યની પ્રાપ્તિવડે પરિપૂર્ણ તૃપ્તિનો અસંભવ હોવાથી પ્રીતિ રાખનારનું મન પરિપૂર્ણ તૃપ્તિને પામતું નથી, પણ ચિરકાલ તેના દર્શનની અભિલાષાવડે પૂર્વની પેઠે વ્યથા અનુભવે છે. એવી રીતે અશાશ્વત શરીરવાળા ને પોતાના પ્રારબ્ધને વશ વર્તના પ્રિય મનુષ્યમાં આરૂઢ પ્રીતિ રાખવાથી પરમાનંદ આપનાર શાશ્વત ધર્મથી ભ્રષ્ટ થવાય છે માટે વિવેકી મનુષ્યે બહિર્મુખ મનુષ્યમાં આરૂઢ પ્રીતિ રાખવી યોગ્ય નથી.

બહિર્મુખ જનોની સાથે રહી તેમના જેવું આચરણ કરવાથી તે મનુષ્યની અવસ્થા દુર્ગતિ થાય છે, અને તેમની સાથે રહી જે

તેમના જેવું આચરણ કરવામાં ન આવે તો તેઓ દોષ કરે છે, તો વિચારે કે બહિર્મુખ જનોની સાથે રહેવામાં ને તેમની સાથે સ્નેહ રાખવામાં શો લાભ છે ? તેઓ પોતાના કોઇ પ્રયોજનને લઇને ક્ષણમાં સુહૃદ્જેવા જણાય છે, વળી ક્ષણમાં કોઇ તુચ્છ નિમિત્તને તેઓ શત્રુજેવા જણાય છે, અને કોઇ વેલા સંતોષ પામવાના પ્રસંગમાં પણ તેઓ અતિક્રોધ કરે છે. એવી રીતે બહિર્મુખ જનો કોઇ પણ ઉપાયથી પ્રસન્ન કરી શકાય એવા નથી માટે તેમનાથી સર્વ પ્રકારે દૂર રહેવામાંજ વિવેકી મનુષ્યને લાભ છે.

બહિર્મુખ જનો પ્રાયશઃ કોઈનો ઉપદેશ સાંભળતા નથી, તેઓ પોતાનાથી શ્રેષ્ઠની ઈર્ષ્યા કરે છે, પોતાની સમાન હોય તેની સાથે તેઓ નિર્ઠક વિવાદ કરે છે, પોતાનાથી જીતરતા હોય તેમના પ્રતિ તેઓ અભિમાન કરે છે, કોઇ સ્વાર્થ મનુષ્ય તેમની સ્તુતિ કરે તો તેઓ કૂલાઇ જાય છે, અને નિંદા કરનારનો તેઓ અતિદોષ કરે છે. આવા વર્તનવાળા બહિર્મુખ જનોનું સામાન્યમતિવાળા મનુષ્યથી હિત શી રીતે કરી શકાય ?

બહિર્મુખ મનુષ્યોના સંગથી સંગ કરનાર મનુષ્યમાં આત્મસ્લાધા, પરદોષપ્રકાશન ને સંસારસુખકથન એ દોષો ઉપજવાનો અવશ્ય સંભવ છે માટે મોક્ષસાધકે બહિર્મુખ મનુષ્યથી સર્વથા સર્વદા દૂર રહેવું હિત છે.

બહિર્મુખ ને નારિતક મનુષ્યથી સુખેચ્છુએ દૂર રહેવું, અને કદાચિત્ દૈવયોગથી તેનો સંગ થાય તો મોક્ષસાધકે તેને રાગદોષ-રહિત સમભાવવાળા મનવડે ઉપયોગપૂરતો પ્રસન્ન રાખવો, પણ તેનું આપમાન ન કરવું.

૬ શ્રવણાદિ જ્ઞાનનાં સાધનોમાં અડગ પ્રીતિ રાખવી.

પોતાના શ્રીમદ્ગુરુની પરમાદરપૂર્વક સેવા કરીને બ્રહ્મના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરાવનારા વેદાંતશાસ્ત્રનું શ્રવણ, મનન ને નિદિધ્યાસન એ અડગ પ્રીતિપૂર્વક કરવાં જોઈએ. અડગ પ્રીતિવિના વ્યાવહારિક કામ પણ સારી રીતે કરી શકાતું નથી તો પછી પારમાર્થિક કામ અડગ પ્રીતિવિના સારી રીતે કેમ કરી શકાય ?

કોઈ પણ કામમાં મનુષ્યને જ્યારે પ્રીતિ પ્રકટે છે ત્યારે તે કામનું તેને સારી રીતે સ્મરણ રહે છે, અને તે કામને સારું ને સમયસર કરવા તે ઉત્સાહપૂર્વક પ્રયત્ન કરે છે. જ્યારે અલ્પ સમય-માટેની પ્રીતિ આવું શુભ પરિણામ લાવે છે ત્યારે અડગ પ્રીતિ તેમજથી વધારે સારું પરિણામ લાવે તેમાં શું આશ્ચર્ય ?

પ્રીતિવિના કરવામાં આવતાં શ્રવણાદિ સાધનો યથાયોગ્ય સિદ્ધ કરી શકાતાં નથી, ને તેથી તે યથાયોગ્ય ફલ આપવા સમર્થ થઈ શકતાં નથી. અડગ પ્રીતિપૂર્વક કરવામાં આવતાં તે સાધનો ઉત્તમ પ્રકારે સિદ્ધ કરી શકાય છે, ને તે સમય આમે પોતાનું યથાયોગ્ય ફલ આપવા સમર્થ થાય છે.

પ્રીતિવિના મનુષ્યને સ્વકર્તવ્ય રસહીન પ્રતીત થાય છે, ને પ્રીતિવડે મનુષ્યને સ્વકર્તવ્ય રસમય પ્રતીત થાય છે.

જેમ દ્યોતકથનપ્રમાણે ઉષ્ણતા મનુષ્યની દેહ પાડે જણે છે, જેમ ઉષ્ણતા મનુષ્યના ખેતરમાં કે ખણમાં ચોરી થાય છે, ને જેમ ઉષ્ણતાં ઉષ્ણતાં દળનારીનો દ્યોત વાછડાં કે ફૂતરાં ખાઈ જાય છે તેમ પ્રીતિવિના કરેલા કામનું ફલ પણ કાચી અવસ્થામાં સંક્રાંત જાય છે.

પ્રીતિવિના કરેલું કોઇ પણ કામ નહિ કર્યાના જેવું છે, ને પ્રીતિપૂર્વક કરેલું કામ યથાયોગ્ય કર્યાના જેવું છે.

પ્રીતિવિના કરવા માંડેલા કોઇ પણ શુભ કામમાં સાધારણ વિદ્ય-આવતાંજ તે શુભ કામ પડતું મૂકી દેવાય છે, ને અડગ પ્રીતિ-પૂર્વક કરવા માંડેલા કોઇ પણ શુભ કામમાં ગમે તેટલાં વિદ્યો આવે તોપણ તે શુભ કર્મ મનુષ્યથી પડ્યું મૂકી શકાતું નથી.

નિત્ય નિરંતર ચિરકાલ વિધિવત્ વેદાંતશ્રવણાદિ કરવામાં આવે તો જીવનેા દુઃખમય જીવભાવ શમી તે પરમસુખરૂપ બ્રહ્મ થઇ જાય છે, આશું વેદાંતશ્રવણાદિનું માહાત્મ્ય જો સમજાય તો પછી તે મનુષ્યને તેમાં પ્રીતિ કેમ ન પ્રકટે ?

અડગ પ્રીતિપૂર્વક શુભ કર્મ કરનારો મનુષ્ય દેવજેવો છે, અને પ્રીતિવિના બલાત્કારે શુભ કર્મમાં પ્રવૃત્ત થનારો પ્રાકૃત મનુષ્ય પશુજેવો છે.

અડગ પ્રીતિપૂર્વક પોતાના શુભ કર્મમાં પ્રવૃત્ત થનારા મનુષ્યનું હૃદય, સુખ ને નેત્ર વિકાસ પામેલાં પ્રતીત થાય છે; અને પ્રીતિવિના પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા શુભ કર્મમાં પ્રવૃત્ત થનાર મનુષ્યનું હૃદય, સુખ ને નેત્ર સંકોચ પામેલાં પ્રતીત થાય છે.

ખેડુતો પોતાની ખેતીના કામમાં, વ્યાપારીઓ પોતાના વ્યાપારના કામમાં, સેવકો પોતાની સેવાના કામમાં, વિદ્યાર્થીઓ પોતાની વિદ્યાના અધ્યયનમાં, કવિઓ ને લેખકો દાવ્ય કરવામાં ને લેખ લખવામાં, યોધાઓ યુદ્ધ કરવામાં, દાતાઓ દાન કરવામાં, ને સાધકો પોતાના પારમાર્થિક સાધનના અનુજ્ઞાનમાં જ્યારે અડગ પ્રીતિપૂર્વક પ્રવૃત્ત થાય છે ત્યારે અવશ્ય તેઓ પોતાના કામમાં સારો લાભ મેળવે છે.

પ્રીતિવિના કોઇ પણ કામમાં પૂરી પ્રવૃત્તિ થઇ શકે નહિ, અને પૂરી પ્રવૃત્તિ થયા વિના કોઇ પણ ઇચ્છિત વસ્તુની વા ઇચ્છિત સ્થિતિની પૂરી પ્રાપ્તિ થઇ શકે નહિ. જે તમે તમારા પ્રામત્યવહારમાં આગળ વધવા ઇચ્છતા હો તો તમે તમારા હૃદયમાં તમારા પ્રામત્યવહારના કામમાં પ્રીતિનો ઉદય થવા દો, ને જે તમે પરમાર્થની પ્રાપ્તિનાં સાધનોને સદૃશ કરવા ઇચ્છતા હો તો તમે તમારા હૃદયમાં તેમાં પ્રીતિનો ઉદય થવા દો.

મનુષ્યના હૃદયમાં વિશુદ્ધ ને બલવાળી પ્રીતિનો ઉદય સારાં વસ્ત્રો પહેરવાથી, સારાં ને મૂલ્યવાન અલંકારો ધારણ કરવાથી, અંગને નાના-વિધ સુગંધ લગાડવાથી, સારું સારું ખાવાથી, ધણું પુસ્તકો વાંચવાથી, ધણું ભણવાથી, જેનો તેનો સંગ કરવાથી, ધણા દેશોમાં પ્રવાસ કરવાથી, ધણું ધન મેળવવાથી, મોટી સત્તા પ્રાપ્ત કરવાથી કે મોટી કીર્તિ મેળવવાથી થતો નથી, પણ મનુષ્યના પૂર્વજન્મોનાં ને આ જન્મનાં પુણ્યોથી ને પરમાત્માની કૃપાથી તે મનુષ્યના હૃદયમાં તેવી પ્રીતિનો ઉદય થાય છે.

હે પ્રીતિ ! તું મનુષ્યને જે વિષયભણી લઇ જવા ધારે તે વિષયભણી તેને સુખપૂર્વક લઇ જવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે માટે તું સુખેચ્છુ મનુષ્યને વેદાંતશ્રવણાદિભણીજ લઇ જવાની કૃપા કરજે કે જેથી તેમનું ભવિષ્યમાં અત્યંત ભલું થાય.

હે પ્રીતિ ! તું તારા મલિનસ્વરૂપમાં મનુષ્યને વૈતરણી આદિ મહાન બયંકર નરકોમાં લઇ જવાના સામર્થ્યવાળી છે, અને તું તારા શુદ્ધસ્વરૂપમાં મનુષ્યને પુનરાવૃત્તિરહિત દુઃખાતીત પરમાનંદપદે સ્થાપવાના સામર્થ્યવાળી પણ છે. હે મનુષ્ય ! તું સર્વદા પ્રીતિના ઉજ્જવલ સ્વરૂપમાંજ લુપ્ત થજો.

હે વિરેકવાળા મનુષ્ય ! તું તામસી પ્રીતિના કરતાં રાજસી પ્રીતિને શ્રેષ્ઠ સમજજો, રાજસી પ્રીતિના કરતાં તું સાત્ત્વિકી પ્રીતિને

શ્રેષ્ઠ સમજને, ને સાત્ત્વિકી પ્રીતિના કરતાં તું શુદ્ધસાત્ત્વિકી પ્રીતિને શ્રેષ્ઠ સમજને.

હે વિશુદ્ધપ્રીતિ ! આવ, આ મનુષ્યના આ રસહીન ને કેવલ ઊજડજેવા જણાતા હૃદયને તું રક્ષવાળું ને શુભ ગુણોની વસતિવાળું કર. તારા આગમનવિના મનુષ્યને શાશ્વતી શાંતિ ને શાશ્વત સુખ અનુભવાતાં નથી, અને તેના હૃદયની વિશાલતા પણ થઈ શકતી નથી.

હે મીઠા સ્વભાવવાળી પ્રીતિ ! આવ, બહુ ઊતાવળે આવ, આ મનુષ્યના હૃદયને વેદાંતશ્રવણથી, મનનથી ને નિદિધ્યાસનથી થતા લોકોત્તર આનંદમાં નિમગ્ન કરી દે. તું જ્યાંસુધી સાધક જીવને પૂરું સાહાય નહિ કરે ત્યાંસુધી દુર્બલ જીવ એકલો શું કરી શકવાનો છે ? માટે તું તેના હૃદયમાં પૂર વેગથી પ્રકટ, તેને બીજું સર્વ અનિત્ય ભૂલાવ, ને તેને તેના હિતના માર્ગમાં બહુ વેગવાળો કર.

૭ વેદાંતશ્રવણાદિ બ્રહ્મજ્ઞાનનાં સાધનોમાં ઉત્સાહ રાખવાની અગત્ય.

મોક્ષમાં પ્રીતિ, સહનશીલતા, ક્ષમા ને શ્રદ્ધાવિના બ્રહ્મજ્ઞાનનાં સાધનોના અનુષ્ઠાનમાં મનુષ્યના ચિત્તમાં અડગ ઉત્સાહ ઉપજતો નથી, ને અડગ ઉત્સાહ ઉપજ્યા વિના મનુષ્યથી પુણ્યની કે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી શકાતી નથી. નિષ્કામ શુભ કર્મમાં, પરમાત્મભક્તિમાં કે જ્ઞાનનાં શ્રવણાદિ સાધનોમાં જે સમુદય તે ઉત્સાહ કહેવાય છે; અને આલસ્ય તથા હાસ્ય આદિ કૃત્સિત વિષયોમાં આસક્તિ, કઠિન શુભકર્મમાં ચિત્તમાં ઉપજતો વિષાદ ને આત્મશ્રદ્ધાનો અભાવ એ ઉત્સાહના પ્રતિપક્ષીઓ કહેવાય છે.

૭ વદાતશ્રવણાદિ બ્રહ્મજ્ઞાનનાં સાધનોમાં ઉત્સાહ રાખવાની અમત્ય. ૨૭

જેમ આકાશનું તૂંક વાયુના વેગને વશ વર્તે છે તેમ આ લોકનાં ને પરલોકનાં સર્વ શુભકાર્યોની સિદ્ધિ અડગ ઉત્સાહને વશ વર્તે છે માટે મોક્ષસાધક પોતાના મનને નિરંતર અડગ ઉત્સાહથી ભરપૂર રાખવું યોગ્ય છે.

વિવેકી મનુષ્ય પોતાના મનમાં અડગ ઉત્સાહની વૃદ્ધિ કરીને પોતાના મનને નિરંતર આત્મામાં એકાગ્ર કરે. અડગ ઉત્સાહાદિને અભાવે જે મનુષ્યનું મન વિશ્લેષવાળું છે તે મનુષ્ય ક્લેશની દાઢીમાં રહ્યો છે એમ જાણવું.

જો તમે વ્યવહારમાં સુખી થવા ઇચ્છતા હો તો તમે તમારા અંતઃકરણને તમારા પ્રાપ્તિવ્યવહારમાં પરમેત્સાહવાળું રાખો, જો તમે સકામ શુભકર્મના અનુજ્ઞાનવડે આ લોકનું કે પરલોકનું સુખ સંપાદન કરવા ઇચ્છતા હો તો તમે તમારા અંતઃકરણને તમારા તે સકામ શુભકર્મમાં પરમેત્સાહવાળું રાખો, જો તમે શાસ્ત્રોક્ત વા સદ્ગુણપરિણિષ્કામકર્મના અનુજ્ઞાનવડે તમારા અંતઃકરણને નિર્મલ કરવા ઇચ્છતા હો તો તમે તમારા અંતઃકરણને તે નિષ્કામકર્મમાં પરમેત્સાહવાળું રાખો, જો તમે પરમાત્માની અનપાધિની અનન્યભક્તિવડે તમારા અંતઃકરણને પરમાનંદમાં અહોનિશ આતપ્રેત કરી દેવા ઇચ્છતા હો તો તમે તમારા અંતઃકરણને પરમાત્માની અનપાધિની અનન્યભક્તિનાં સાધનોમાં પરમેત્સાહવાળું રાખો, જો તમે તમારા ચિત્તને નિરોધ કરવા ઇચ્છતા હો તો તમે તમારા અંતઃકરણને ચિત્તનિરોધનાં સાધનોના અનુજ્ઞાનમાં પરમેત્સાહવાળું રાખો, ને જો તમે બ્રહ્મસાક્ષાત્કારવડે મોક્ષમેળવવા ઇચ્છતા હો તો પણ તમે તમારા અંતઃકરણને બ્રહ્મસાક્ષાત્કારનાં સાધનોના અનુજ્ઞાનમાં પરમેત્સાહવાળું રાખો. ઉત્સાહજ મંગલરૂપ હોવાથી સૌ મંગલને આપનારો ને વિમ્લરૂપ અમંગલને દૂર કરનારો છે.

ઉત્સાહવિનાનો મનુષ્ય મીઠુના પુતળાજેવો નમાશે છે. તે પોતાનું આ લોકનું કે પરલોકનું કાંઈ પણ હિત સાધી શકતો નથી.

૮ ઈંદ્રિયનિગ્રહ તથા ચિત્તનિગ્રહ કરો.

શબ્દાદિ વિષયો વસ્તુતાએ સત્ય નથી; ને વિષયોમાં, ઈંદ્રિય-મણીમાં, અંતરિક્ષમાં અથવા અન્ય સ્થાને રાગદ્વેષાદિ દોષો નથી; છતાં તેઓ જીવોની ઈંદ્રિયોનું તથા તેના મનનું મથન કરી નાંખે છે. એ સર્વ બાહ્યદૃષ્ટિવડે પ્રતીત થતા વિષયો ને રાગદ્વેષાદિ મિથ્યા છે માટે હે ઈંદ્રિયો ! હે અંતઃકરણ ! તમે તેઓમાં સત્યપણાની ખુદ્ધિ ન રાખો, અને રાગદ્વેષાદિને વશ ન થાઓ, તથા તમે વિષયોના બળથી ગાંડાં થકને ન દોડો.

વિવેકી મનુષ્યે નેત્રની નિષ્ફલ ચંચલતા કદીપણ ન કરવી. નિવૃત્તિપરાયણ સાધકે પોતાની બંને આંખોને થોડી ઊંચાડી રાખી પોતાના નેત્રની વૃત્તિને નાસાથપર સ્થાપેલી અથવા પોતાના ચરણથી ચાર હાથ દૂર રાખવી. દૃષ્ટિના ને ચિત્તના ખેદને દૂર કરવા ક્યારેક તેણે દિશાઓનું અવલોકન પણ કરવું. જ્યારે કોઈ મનુષ્ય પોતાની સમીપ આવે ત્યારે તેણે માત્ર તેની પ્રતિચ્છાયા જોઈ તેના સ્વાગત-માટે તેના સામું સાધારણુરીતે સમભાવવડે જોવું. માર્ગાદિમાં ચાલતાં તેને ચોર આદિને માટે જો દિશાઓમાં દૃષ્ટિ કરવાની અગત્ય જણાય તો તેણે જિભા રહીને ત્રણે દિશાઓમાં જોવું, ને પાછા વળીને પછવાડે જોવું. તેણે શરીરની સ્થિતિ યથાયોગ્ય રાખવી, કુચેષ્ટા કરવાવડે તેની અનુચિત સ્થિતિ ન કરવી.

પુસ્તકો, પાટલા તથા વાસણાદિ લેવામૂકવામાં, ખારીખારણાનાં

કમાડો ઊઘાડવાવાસવામાં, તથા કોઇ પદાર્થ આપવાક્ષેવામાં ખડખડાટ ન થાય તથા ઉદ્ભૂતપણું ન જણાય એમ વિવેકી સાધકે સાવધાનતા રાખવી જોઇએ.

વિવેકી સાધકે પોતાની વાણીને વશ વર્તાવવા બહુ પ્રયત્ન સેવવો. બોલ્યા પહેલાં મનુષ્ય પોતાની વાણીનો સ્વામી છે, પણ બોલ્યા પછી તે મનુષ્ય પોતાની વાણીનો દાસ થઇ જાય છે એ તેણે કદીપણ નજ બૂલવું જોઇએ.

જેમ વિષ શરીરમાંના અલ્પ પ્રણુદ્વારા શરીરમાં રહેલા રુધિરમાં મળી આખા શરીરમાં પ્રસરી જાય છે તેમજ ચિત્તદોષ અંતઃકરણમાં આણુમાત્ર અવકાશ પામીને ચિત્તમાં પ્રસરી જાય છે માટે વિવેકી સાધકે કોઇ પણ ચિત્તદોષને પોતાના ચિત્તમાં ક્યારેય આણુમાત્ર પણ અવકાશ ન આપવો જોઇએ.

જેમ કોઇ ચંડ નૃપતિની આરાધી તેલથી પરિપૂર્ણ પાત્ર હાથમાં લઇને કોઇ પુરુષ ઊઘાડી તરવારોવાળા રાજપુરુષોથી વીંટાઇને આમાંથી જો એક પણ ઝિંદુ પડશે તો અવશ્ય આ રાજપુરુષો મને મારી નાંખશે એવા ભયથી તે પાત્રમાંના તેલનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર રહે છે તેમ બ્રહ્મચર્યાદિ વ્રત પાળનારે નરકાદિના ભયનો વિચાર કરી પોતાના તે વ્રતનું પરમધૈર્ય ને અત્યંતસાવધાનતાથી સર્વદા રક્ષણ કરવું જોઇએ.

જેમ બયંકર વિષધર સર્પને પોતાના શરીરબણી આવતો જોઇને આ મને કરડશે એવા ભયથી મનુષ્ય સત્વર જામો થાય છે તેમ જ્યારે પ્રમાદ, આલસ્ય ને વિષયાનુરાગાદિની પ્રતીતિ પોતાના મનમાં થાય ત્યારે સાધકે તુરત સ્વકર્તવ્યનું સ્મરણ, ઉદ્યોગ ને વૈરાગ્યાદિશ્પ તેના પ્રતીકાર કરવો.

સ્વકર્તવ્યના વિસ્મરણવડે જો મોક્ષસાધકના ચિત્તમાં કામાદિ દોષોનો અનુપ્રવેશ થાય તો તે મોક્ષસાધકે પોતાના ચિત્તમાં પરિતાપ પામી આમ ચિંતવવું જોઈએ:—“ અરો ! બહુ ખેદની વાત છે કે હું જાણતાં છતાં પણ આ દુષ્ટ દોષથી છળાયો. હવે મારે તેનું કેવી રીતે પ્રતિવિધાન કરવું કે જેથી હું પુનઃ તેનાથી ન છળાઉં, ” એવું ચિંતન કરી પછી તે સર્વદા દૃઢતા ને સાધવાનતાથી વર્તે, પણ ક્યારેય શિથિલ નજ થાય.

જ્ઞાન, વૈરાગ્ય ને સદાચારવાળા પુરુષના સમાગમમાં અનુકૂલ યુદ્ધિપૂર્વક રહેવાથી મોક્ષસાધકને સ્વકર્તવ્યની સ્મૃતિ અનાયાસે રહે છે તેથી મોક્ષસાધક બની શકે તેટલો સમય પ્રીતિપૂર્વક તેના પુરુષના સમાગમમાં રહે.

રૂપાદિ વિષયો આ લોકમાં અને પરલોકમાં મનુષ્યને અનર્થ ઉપજાવનારા છે, તે વિષયો પોતાનામાં (વિષયોમાં) પ્રીતિ રાખનાર મનુષ્યને આ લોકમાં બંધ, વધ ને છેદનાદિ દુઃખો આપે છે, ને પર-લોકમાં તેને નરકાદિવિષે દારુણ દુઃખ આપે છે.

જો પૃથિવીપર પડેલાં ગતિરહિત હાડકાંઓ ને માંસ જોવાથી તને ત્રાસ થાય છે તો તે હાડકાંઓ તથા માંસ કોઈ વેતાલવડે અલાયમાન કર્યા છતાં તને બધ કેમ ન આપે ? આપેજ. સ્ત્રીપુરુષનાં જીવતાં શરીરો જો હાડકાંસાદિનો સમૂહ નથી તો બીજાં શું છે ? છતાં તને તેમનાથી બધ ન થતાં તેમાં આરૂઢ રાગ શામાટે થાય છે ?

એકજ જાતના આહારમાંથી મનુષ્યના મુખની લાળ ને વિજા ઉપજે છે, છતાં હે મહામોહાંધ ! તને વિજા અપ્રિય કેમ લાગે છે ? અને મનુષ્યના મુખની લાળનું પાન કરવું તને રુચિર કેમ લાગે છે ? આમ થવામાં તારા ચિત્તમાં રહેલું આત્મસ્વરૂપનું અદાનજ કારણ છે, બીજાં કંઈ કારણ નથી.

૩ બરેલા રેશમના કામલ તકિયાસાથે, તે દુર્ગંધથી તથા અપવિત્રતાથી રહિત છતાં પણ, અપવિત્ર પદાર્થોમાં મોઢ પામેલા-રાગ-રૂપ હલાહલ વિષથી મૂર્ચ્છિત થયેલા-કામીઓ કદીપણ રમતા નથી, પણ મનુષ્યશરીર જે દુર્ગંધયુક્ત ને અપવિત્ર છે તેની સાથે તેઓ પ્રસન્નતાથી રમણ કરે છે.

હે વિષયાંધ ! જે તને અપવિત્ર પદાર્થમાં રાગ ન હોય તો તું અન્યના અપવિત્ર સ્થૂલશરીરને શામાટે રાગપૂર્વક આલિંગન કરે છે ? અન્યનું સ્થૂલશરીર માંસરૂપ કાદવથી લીપેલું અને સ્નાયુથી બાંધેલું હાડપિંજર છે એ તું સર્વદા સ્મરણમાં રાખ.

તારા શરીરમાંજ લાળ, રોડા, ખોડો, મૂત્ર ને વિષા આદિ ધણા અપવિત્ર પદાર્થો બરેલા છે તેથી તું સંતોષ પામ, એવા પદાર્થોરૂપ ને નિત્ય અપવિત્ર પદાર્થોને બહાર કાઢનારા અન્ય મનુષ્યના શરીરનું હે લાળાદિરૂપ મલમલણ કરવાના સ્વભાવવાળા થયેલા મનુષ્ય ! તું વિસ્મરણ કર.

હે વિષયાંધ ! જે તું એમ કહે કે:—“હું માંસમાં પ્રીતિવાળો થયેલો હોવાથી અન્યના શરીરને જોવાને તથા સ્પર્શ કરવાને ઇચ્છું છું” તો હે મૂઠ ! તું અચેતનસ્વભાવવાળા માંસને જોવાને તથા તેનો સ્પર્શ કરવાને કેમ ઇચ્છે છે ? જે માંસને જોવાની તથા તેનો સ્પર્શ કરવાની તારી ઇચ્છા હોય તો તું ખાટકીને ત્યાં જઈ પણ આદિના માંસને જો, તથા તેનો સ્પર્શ કર. જે તું તેના આત્માને જોવાને તથા તેનો સ્પર્શ કરવાને ઇચ્છતો હોય તો તું તેને જોવાને તથા તેનો સ્પર્શ કરવાને સમર્થ નથી, છતાં તું મૂર્ખ થઈને અન્ય મનુષ્યના માંસમય શરીરને રાગબરેલી દૃષ્ટિએ કેમ જુએ છે ? તથા તેનો જુથા સ્પર્શ શામાટે કરે છે ?

અન્યના શરીરને કદાચ તું અપવિત્ર ન સમજતો હોય તો તેમાં વિવેકી મનુષ્યને બહુ આશ્ચર્ય લાગવા સંભવ નથી, પણ તું તારા પોતાના શરીરને સ્વાનુભવથી અપવિત્ર જાણતો નથી એ બહુ આશ્ચર્યની વાત છે !

હે મહામોહાંધ ! સૂર્યનાં ધિરણોવડે વિકાસ પામેલા પવિત્ર કમલનો ત્યાગ કરી તું મનુષ્યના અપવિત્ર શરીરરૂપ હાડપિંજરમાં શામાટે પ્રીતિ કરે છે ?

માઠી કે વસ્ત્ર જે મનુષ્યનાં મલમૂત્રાદિ અપવિત્ર પદાર્થોથી ખરડાયાં હોય તો તું તેનો સ્પર્શ કરવા ઇચ્છતો નથી તો પછી અપવિત્ર પદાર્થોના સમૂહરૂપ જે શરીરમાંથી તે અપવિત્ર પદાર્થો નીકળે છે તે અપવિત્ર શરીરનો સ્પર્શ કરવા તું કેમ ઇચ્છે છે ?

હે મોહાંધ ! જે તને અપવિત્ર પદાર્થમાં રાગ નથી તો તું અપવિત્ર સ્થાનમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા, અને જેનું બીજ અપવિત્ર છે, તથા જે અપવિત્ર પદાર્થવડે વૃદ્ધિ પામેલ છે એવા અન્યના શરીરને બાન ભૂલીને શામાટે આલિંગન કરે છે ?

હે મૂઠ ! જે તું વિજાદિ અપવિત્ર પદાર્થોમાંથી ઉપજેલા અપવિત્ર કૃમિનો સ્પર્શ કરવા ઇચ્છતો નથી તો પછી અપવિત્ર પદાર્થોમાંથી ઉપજેલા અન્યના અપવિત્ર શરીરનો સ્પર્શ કરવાને તું શામાટે ઇચ્છે છે ?

મનુષ્યના મનને આંધળું કરનાર મહામોહનો આજ દુષ્ટ પ્રભાવ છે કે જેથી તને તારા અપવિત્ર શરીરપર સૂગ ચઢતી નથી, અને તું અન્યના અપવિત્ર શરીરનો પ્રેમપૂર્વક સ્પર્શ કરવાને ઇચ્છે છે.

કર્પૂરાદિ પવિત્ર ને મનોહર પદાર્થો, તથા ચોખ્ખા, ધર્મ ને શાકાદિ સુંદર પદાર્થો મુખમાં નાંખી પછી બહાર કાઢી ભૂમિપર નાંખવાથી ભૂમિ પણ અશુદ્ધ થાય છે તો તે પવિત્ર ને સુંદર પદાર્થોને પોતાના સંગથી

અપવિત્ર ને કુરૂપ કરનાર તે શરીર કેટલું બધું અપવિત્ર ને કુરૂપ છે તેનો તું વિચાર કર. આ શરીર અપવિત્ર ને કુત્સિત છે એમ પ્રત્યક્ષ જોતાં છતાં પણ જો તને તે વાતમાં વિશ્વાસ ન આવતો હોય તો તું સ્મશાનમાં જઈને ત્યાં પડેલાં ખીજાં બચકર મૃતશરીરોને જો.

જો માણસના શરીરપરથી ચામડી ઊતારી દેવામાં આવે તો તે શરીરને જોઈને કોમલ હૃદયના મનુષ્યને ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય છે, આમ જાણ્યા છતાં પણ હે મૂઠ ! તને તે શરીરમાં પુનઃ કેમ પ્રીતિ થાય છે ?

સર્વ મનુષ્યોના શરીરોનું સ્વાભાવિક દુર્ગંધવાળાપણું જાણી સ્વપરના શરીરમાં રાગ ન ઉપજે એજ કલ્યાણકર છે. તેને ચંદનાદિવડે કૃત્રિમ સુગંધવાળું કરી સ્વપરના શરીરમાં રાગ ઉપજવવામાં કોઈ પણ મનુષ્યને વાસ્તવિક લાભ નથી.

સ્વાભાવિકરીતે વધેલા કેશવડે તથા નખોવડે, દાંતણુ કર્યા વિના મેલા તથા પીળા થઈ ગયેલા દાંતોવડે, સ્નાનાદિના અભાવથી શરીરપર ચઢેલા મેલવડે, અને વસ્ત્ર ધારણ કર્યા વિના નગ્નપણાવડે આ શરીર સ્વાભાવિકરીતે પ્રેતના જેવું બચકર લાગે છે. આવા બચકર શરીરને મૂલ્યવાન વસ્ત્રોવડે તથા અલંકારોવડે શણગારવાનો જે મનુષ્ય પ્રયત્ન કરે છે તે મનુષ્ય આત્મઘાતમાટે ખડ્ગાદિ શસ્ત્રને સજનાર મનુષ્યના જેવો મૂર્ખ છે.

જો નગરની બહારના વા ગામની બહારના સ્મશાનમાં કેટલાંક શ્વેાનાં અસ્થિપંજરોને જોઈને તને ધૂણા ઉત્પન્ન થાય છે તો હે મૂર્ખ મનુષ્ય ! નગરરૂપ વા ગામરૂપ સ્મશાનમાં ચાલતાં પરશરીરરૂપ અસ્થિપંજરની સાથે રમણ કરવાનું તને કેમ મન થાય છે ?

આવું અપવિત્ર ને કુત્સિત મનુષ્યશરીર પણ પૂર્વજન્મોના પુણ્યરૂપ મૂલ્ય આપ્યા વિના પ્રાપ્ત થતું નથી; વળી આ અપવિત્ર ને કુત્સિત

મનુષ્યશરીરના નિર્વાહમાટે કૃષિ, વાણિજ્ય ને સેવા આદિમાં જોડાઇ મનુષ્યને પુષ્કલ ક્લેશાનુભવ કરવો પડે છે માટે વિવેકી મનુષ્યે પોતાના આ કૃત્સિત ને મલિન શરીરમાંથી પ્રીતિ ત્યજી અવિત્ર આત્મામાંજ પ્રીતિ રાખવી ઉચિત છે.

વિષયાભિલાષી મનુષ્યોને વિષયોની પ્રાપ્તિ કરવામાટે ઘણું દુઃખ ભોગવવું પડે છે, ને તેના પ્રમાણમાં તેમને વિષયજન્ય સુખ તો ઘણું થોડું મળે છે, જેમ ઘણા ભારથી ભરેલું ગાડું વહન કરનાર બળદોને ભાર ઘણો તાણવો પડે છે, ને માર્ગમાં ખાવામાટે માત્ર અદ્ય ધાસજ મળે છે તેમ.

અવશ્ય નાશ પામનારા આ તુલ્ય સ્થૂલશરીરના હિતમાટે મનુષ્યોનો મોટો ભાગ પ્રાયશઃ સર્વ કાલ અત્યંત શ્રમ કર્યા કરે છે; તે સમયનો થોડો ભાગ પણ જો તે મનુષ્યો પોતાના આત્માનું વાસ્તવિક હિત કરવાના કામમાં લગાડે તો તેઓ પોતાના આત્માનો સુખપૂર્વક ઉદ્ધાર કરી શકે.

દીર્ઘકાલ તીવ્ર નરકાદિનું દુઃખ આપનાર શબ્દાદિ વિષયોને, અદ્ય કાલને માટે મરણમાત્ર દુઃખ આપનારાં શસ્ત્ર, વિષ, અગ્નિ, પર્વતપરથી પડવું કે શત્રુ એમાંના કોઈ એકની ઉપમા આપી શકાતી નથી, અર્થાત્ સ્થૂલશરીરનો નાશ કરનાર શસ્ત્રાદિથી જીવની અધોગતિ કરનારા વિષયો વગેરે અપકારક છે.

હે મૂઢ મનુષ્ય ! તું સ્વશરીરમાં વા પરશરીરમાં આરૂઢ રાગ શામાટે રાખે છે ? તું તારા શરીરમાંના સર્વ પદાર્થોને પૃથક્ કરીને જો. વાળ, ત્વચા, નાડીઓ, રુધિર, મંસ, હાડકાં ને મજ્જા આદિનો સમૂહ તે મનુષ્યનું સ્થૂલશરીર છે. તેમાંના કયા પદાર્થમાં વિવેકીએ પ્રીતિ રાખવી ઉચિત છે ? એ સર્વ પદાર્થો દુર્નિધવાળા, અપવિત્ર,

નિઃસાર ને જોતાં ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરે એવા છે એમ શું તને નથી સમજતું ?

આ સ્થૂલશરીર કૂતરાં, શીઆળ, વઠુ, કાગડા, સમળી ને ગીધ આદિના બદ્ધરૂપ છે, તેમાં વિવેકીએ આરૂઢ પ્રીતિ રાખવી ઉચિત નથી. હે અમ્મ મનુષ્ય ! તું જ્યાંસુધી પોતાના સ્થૂલશરીરમાંથી તથા અન્યના સ્થૂલશરીરમાંથી પ્રીતિ નહિ ત્યજ ત્યાંસુધી તને વારંવાર સ્થૂલશરીરની પ્રાપ્તિ થયા કરશે, ને ત્રિવિધ ત્તાપથી તું શોકાયા કરીશ.

શરીરમાંનાં માંસ, નાડીઓ ને હાડકાં આદિના સમૂહઉપર જે ચામડી ન હોત તો મનુષ્યને પોતાના સ્થૂલશરીરનું ગીધ, કાગડા, સમળી ને કૂતરાથી રક્ષણ કરવામાટે બહુજ સાવધ રહેવું પડત, ને શરીરપરથી માખીઓ ઊડાડવા પણ બહુજ પ્રયત્ન કરવો પડત. આવા કુસ્તિત શરીરમાં જે પ્રીતિ પ્રતીત થાય છે તે મહામોહના સામર્થ્યથીજ પ્રતીત થાય છે. શાશ્વતસુખેન્દ્રિયે દૃઢ વિવેકવડે એ મહામોહનો નિઃશેષ નાશ કરવો જોઈએ.

અન્યના શરીરના સ્પર્શથી તારા શરીરના અપવિત્ર મેલઉપરાંત અન્યના શરીરના અપવિત્ર મેલનો પણ તારા શરીરની સાથે સંયોગ થવાનો સંભવ છે, ને તેથી તારા શરીરના ચાતેકા પરિવ્રપણાનો નાશ થવાનો પણ સંભવ છે.

જો તને તારા પોતાના શરીરના અપવિત્ર ગંધવડે તથા તેની મલશ્ચી બરપૂર સ્થિતિના દર્શનવડે પણ તેમાં વિરતિ હિપજતી નથી તો હવે તને અન્યના શરીરમાં વિરતિ ઉપજાવવામાટે કયો ઉપદેશ કરવો ?

બહારના અસત, તુચ્છ ને ઝાંઝક વિષયોબાળી વેગથી દોડનારી તારી મહાપાપી ઇન્દ્રિયોનો તથા તારા બહિર્મુખ મનનો તું લેશ પણ વિશ્વાસ કદીપણ ન કર. અત્યંત કુસ્તિત શરીરોમાં તેઓજ રમણીય-

પણાની હુદ્દિ ઉપજવતી પોતાના તુચ્છ સ્વાર્થમાટે તને તે વિષયોભણી બેંચે છે. હે મૂઠ મનુષ્ય ! તું સદ્ગુરુનો તથા સત્શાસ્ત્રનો સુદૃઢ વિશ્વાસ નહિ કરતાં તેવાં મહાપાપીઓનો વિશ્વાસ શામાટે કરે છે ?

જેમ અશીષુ તથા મદ્યાદિ અત્યંત અસાર ને અપકારક પદાર્થોના સેવનમાં તારી પોતાની ઇચ્છાથી કે અન્ય મનુષ્યના આગ્રહથી તું પ્રવૃત્ત થાય નહિ તેમ વિષયસેવનને અત્યંત અસાર ને અપકારક બાળી તેમાં તારી ઇચ્છાથી વા સામા મનુષ્યની ઇચ્છાથી તારે શામાટે પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ ? આવી રીતે મદાન્ બધના હેતુરૂપ વિષયોથી ઉદ્વેગ પામીને વિવેકવડે આત્મામાં પ્રીતિ ઉપજવતી એજ આ મનુષ્ય-જન્મનો ઉત્તમ લાભ છે.

પોતાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપજ શબ્દાદિ વિષયોથી અસંખ્યગણું શ્રેષ્ઠ હોવાથી ચંદનના જેવાં શીતલ ને ઉજ્જવલ ચંદ્રનાં કિરણોવાળા, રમ્ય ને સ્વચ્છ શિલાતલોવાળા, કલહરહિત, ખેદરહિત, કેલાહલરહિત, પ્રસન્નતા ઉપજવનારા, ઉપદ્રવરહિત, પવિત્ર ને પ્રશાંત એવા વનમાં, પવિત્ર શૃંગાલયમાં પવિત્ર વૃક્ષની નીચે, કે રમણીય ગુફામાં તૃણા-રહિત વિવેકી યોગીઓ આદરપૂર્વક પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું વા સ્વપરના વાસ્તવિક હિતનું ચિંતન કરે છે.

આત્માભિલાષી, ગૃહના અભિમાનવિનાનો ને કામથી પ્રતિબંધ નહિ પામેલો પુરુષ જે સંતોષરૂપ સુખને અનુભવે છે તે સંતોષરૂપ સુખ ઈંદ્રને પણ દુર્લભ છે.

અગાની મનુષ્યો ઈંદ્રિયોની વ્યાકુલતારૂપ દુઃખમાંથી નીકળવામાટે વિષયસેવનરૂપ વધારે દુઃખભણીજ પ્રીતિપૂર્વક દોડે છે, અને સુખ મેળવવાની ઇચ્છાએ અત્યંત અવિવેકથી શત્રુની પેઠે પોતાના વાસ્તવિક સુખને હણે છે. તે મનુષ્યોના શુભ કર્મનો ઉદય થયે પરમાત્મા તેમના અવિવેકને

દૂર કરી અનેક પીડાઓથી પીડાયેલાની અને સુખાભિલાષીઓની સર્વ પીડાઓનું છેદન કરાંને તેમને સર્વ સુખોથી યુક્ત કરે છે. આ જગતમાં તે પરમાત્માજેવા અન્ય સંબંધન, સુહૃદ ને મિત્ર કોણ છે? કોઇ પણ નથી.

સદ્ગુરુના ઉપદેશનું રક્ષણ કરવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યે પોતાના ચિત્તનું વિષયોથી ને દુર્જનોથી પ્રયત્નપૂર્વક રક્ષણ કરવું ઉચિત છે. ચલાયમાન થતા ચિત્તનું રક્ષણ નહિ કરનારા મનુષ્યથી પોતાના સદ્ગુરુના ઉપદેશનું રક્ષણ કરવું શક્ય નથી.

સ્વચ્છંદી ને ઉન્મત્ત હાથીઓ મનુષ્યને તે પીડા નથી કરી શકતા કે જે પીડા આ લોકમાં તથા પરલોકમાં દૂરો મૂકેલો ચિત્તરૂપ હાથી મનુષ્યને કરે છે.

જો ચિત્તરૂપ હાથી સર્વદા આત્માની સ્મૃતિરૂપ સાંકળથી સારી રીતે બાંધેલો હોય તો મનુષ્યનું સર્વ બય અસ્તંગત થયું, ને તેને સર્વ કલ્યાણ પ્રાપ્ત થયું.

વ્યાદો, સિદ્ધો, ગન્ને, રીંછો, સર્પો, સર્વે શત્રુઓ, ડાકણો, પ્રેતો ને રાક્ષસો એ સર્વ એક ચિત્તના બંધનથી બંધન પામેલાં થાય છે, ને એક ચિત્તના દમનથી દમન કરેલાં થાય છે.

આ જગતમાં મનુષ્યને સર્વ બધો ને અપરિમિત દુઃખો બહિર્મુખ ચિત્તથીજ થાય છે તેથી અહિં અહિંમુખ ને પાપસંસ્કારવાળા ચિત્તથી અન્ય કોઇ પણ ભયાનક નથી એમ બ્રહ્મવાદીઓએ કહ્યું છે.

ચિત્તો ને ચૈત્યનો (ચિત્તે કલ્પેલા પ્રપંચનો) ત્યાગ કરવો એજ મહાદાન છે, ચિત્તમાંથી હિંસાદિ નિષિદ્ધ કર્મ કરવાની ઇચ્છા ત્યજ દેવી તે શીલ છે, ને ચિત્તમાંથી ક્રોધનો નાશ કરવામાં આવે તેજ સર્વ શત્રુઓનો વાસ્તવિક નાશ છે.

જેમ સર્વ ભૂમિને આચ્છાદન કરવામાટે પૂરતું ચર્મ મળી શકવા અંભવ નથી, પણ પાદ્મનાથમાં જોઈતા થોડા ચર્મવડે સર્વ પૃથ્વી આચ્છાદિત થઈ ગયેલી અનુભવાય છે તેમ બહારના સર્વ પદાર્થોનું નિવારણ કરવાનું મનુષ્યમાં સામર્થ્ય નથી, પણ જો પોતાના ચિત્તનું બહિર્મુખપણું નિવારણ કરવા કાંઈ મનુષ્ય ધારે તો તે થઈ શકે એમ છે. પછી અન્યનું નિવારણ કરવાની તેને કાંઈ પણ અમત્ય રહેતી નથી.

મંદબુદ્ધિવાળા પુરુષે પોતાના દૃશ્યમાં આસક્તિવાળા ચિત્તથી દીર્ઘકાલપર્યંત કરેલાં જપઃપ તથા તપોઃપ કર્મો અતિતુચ્છ રહ્યાપનારાં છે એમ તત્ત્વવેત્તાઓ કહે છે.

જેઓ પોતાના ચિત્તને તત્ત્વભાવનાવડે સ્થિર કરવા પ્રયત્ન કરતા નથી, પણ દુઃખને દૂર કરવા ને સુખને પ્રાપ્ત કરવા અન્ય ઉપાયો કરે છે તેઓનો તે પ્રયત્ન બહુ ઉપકારક થતો નથી.

વિવેકી મનુષ્યે દુષ્ટ વિષયોથી પોતાના ચિત્તનું સારી રીતે રક્ષણ કરવું ઉચિત છે. ચિત્તની રક્ષા કરવારૂપ વ્રત મૂઢીને બીજાં વ્રતો કરવાથી મનુષ્યને બહુ લાભ જ્ઞાતો નથી.

સ્મરણીયપણાની બુદ્ધિપૂર્વક વિષયધ્યાન, વિષયદર્શન ને વિષયોપભોગ મનુષ્યના ચિત્તની શાંતિમાં ને તૃપ્તિમાં લેશ પણ હેતુભૂત થતાં નથી એ મુમુક્ષુએ કદી પણ નજ બૂલવું જોઈએ; અને સર્વ દૃશ્યમાં અસત્યપણું, તુચ્છપણું ને બંધકપણું એ મહાદોષો રહેલા છે એમ વિવેકપૂર્વક દંઠ કરી, પછી તેનું શુદ્ધભાવથી વિસ્મરણ કરી, સર્વદા બ્રહ્મધ્યાનમાં નિરત રહેવાનું મુમુક્ષુએ સર્વદા સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ.

ચપલ મનુષ્યોમાં રહેલો વચ્ચવાળો મનુષ્ય જેમ પોતાના વચ્ચનું સાવધાનતાથી રક્ષણ કરે છે તેમ દુર્જનોમાં રહેલા વિવેકી મનુષ્યે સર્વદા પોતાના ચિત્તરૂપ વચ્ચનું સાવધાનતાથી રક્ષણ કરવું જોઈએ. જો અલ્પ

દુઃખના ભયથી મનુષ્ય પોતાના શરીરપરના પ્રભુનું રક્ષણ કરે છે તો અપાર દુઃખના ભયથી વિવેકી મનુષ્યે દુષ્ટ વિષયોથી પોતાના ચિત્તનું રક્ષણ શામાટે ન કરવું જોઈએ? આમ સાવધાનતાપૂર્વક પોતાના ચિત્તનું રક્ષણ કરનાર ધીર મુનિ દુર્જનોમાં કે પ્રમદાઓમાં અનિવાર્ય પ્રસંગોમાં વિચરતો હતો પણ પોતાના બ્રહ્મચર્યાદિ વ્રતને ખંડિત થવા દેતો નથી.

એવો ધીર મુનિ આમ વિચારે છે:—“ ભલે મારા વ્યાવહારિક લાભો નાશ પામે, લોકો ભલે મારો સત્કાર ન કરે, ને મારા શરીરનો પણ ભલે નાશ થાય, પણ મારું ચિત્ત કદીપણ દુષ્ટ વિકારોને વશ નજ થાઓ. ”

સ્થૂલશરીરના કોઈ વાચિથી પીડિત મનુષ્ય જેમ કોઈ પણ કર્મમાં સમર્થ થતો નથી તેમ કર્તવ્યની સ્મૃતિવિનાનું ને પોતાની વર્તમાન સ્થિતિના જ્ઞાનના અભાવવાળું વ્યાકુલ ચિત્ત પણ કોઈ કર્મમાં સમર્થ થતું નથી.

બહુશ્રુત, શ્રદ્ધાવાન ને સદ્ગુરુના ઉપદેશમાં આદર રાખનારા અનેક મનુષ્યો પોતાના ચિત્તના દુષ્ટ બાહ્યવેગને નહિ ઓળખવાથી ને તેને રોકવાનો પ્રયત્ન નહિ કરવાથી આપત્તિથી કથ્થુષિત થયા છે માટે સુખેન્દુ મનુષ્યે પોતાના ચિત્તના દુષ્ટ બાહ્યવેગને ઓળખવો જોઈએ, ને તેને રોકવાનો સદાયપૂર્વક પ્રયત્ન સર્વદા કરવો જોઈએ.

સ્વકર્તવ્યની સ્મૃતિનિમ્ન અભાવને અનુસરનારા પોતાના ચિત્તના નિરીક્ષણના અભાવરૂપ ચોરે જેમનાં સંગ્રહ કરેલાં પુણ્યો ચોરી લીધાં છે એવા મનુષ્યો દુર્ગતિને પામે છે માટે વિવેકી મનુષ્યે સર્વદા સ્વકર્તવ્યનું સ્મરણ રાખી પોતાના ચિત્તનું સાવધાનતાથી નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ.

મનોદોષરૂપ ચોરનો સમૂહ મનુષ્યોનાં હિંદ્રોનું અન્વેષણ કરવામાં સર્વદા તત્પર છે, તેઓ પ્રવેશમાર્ગને પામીને ચોરી કરે છે, ને મનુષ્યના સહગતિરૂપ જીવિતને હરે છે. આમ છે તેથી સાધકે પોતાના મનમાંથી સહગુરુએ ઉપદેશ કરેલા તત્ત્વની સ્મૃતિને કદીપણ દૂર થવા દેવી નહિ, ને પ્રારબ્ધદોષથી કદી તે દૂર થાય તો તેવડે થનારી પોતાની દુઃખદ અધોગતિનું સ્મરણ કરીને પાછું તેનું ઉપસ્થાપન કરવું.

મોક્ષસાધક પોતાના ચિત્તરૂપ ઉન્મત્ત હાથીને સર્વદા સર્વ પ્રયત્નવડે જોતો રહે, કે જેથી તે પરમતત્ત્વરૂપ મહાસ્તંભમાં બાંધ્યો હોય ત્યાંથી છૂટા ન થઈ જાય. વિવેકી સાધક વર્તમાનકાલમાં મારું મન ક્યાં વેતે છે એમ વારંવાર જોતો રહે, ને તેની એકાગ્રતાનો પ્રમાદથી કદીપણ ત્યાગ ન કરે. વિવેકી મનુષ્ય પોતાના મનની, જ્ઞાનંદ્રિયોની ને કર્મેન્દ્રિયોની નિરર્થક ને સદોષ પ્રવૃત્તિ પોતાના સહગુરુની શિક્ષાનું સ્મરણ રાખીને કદીપણ ન કરે.

મોક્ષસાધકને જ્યારે ચાલવાની અથવા કાંઈ પણ બોલવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે તે પ્રથમ પોતાના ચિત્તની સ્થિતિ જોઈને પછી ધૈર્યવડે જે કરવાયોગ્ય હોય તે કરે, અર્થાત્ જેમ ચાલવું ઘટે તેમ ચાલે, વા જામે રહે, કિંવા જેમ બોલવું ઘટે તેમ બોલે, વા મૌન રહે. જ્યારે તે પોતાના મનને રાગવડે વા દ્વેષવડે ઘેરાયેલું જુએ ત્યારે તે પોતાના હાથપગ આદિનું ચલન ન કરે, કાંઈ ન જુએ, તથા કાંઈ પણ ન બોલે; કિંતુ તે શરીરના ને ઈન્દ્રિયોના સર્વ વ્યાપારોને ત્મજી આત્મસ્વરૂપમાં કાઢતી પેઠે નિશ્ચલ સ્થિતિ કરે. જ્યારે પોતાના ચિત્તમાં અન્ય કોઈ પણ વિકારનો પ્રાદુર્ભાવ થયેલો જોવામાં આવે ત્યારે પણ તે સાવધાન થઈ પોતાના ચિત્તના સર્વ વ્યાપારોને ત્મજી આત્મસ્વરૂપમાં કાઢતી પેઠે નિશ્ચલ સ્થિતિ કરે.

મોક્ષેચ્છુ સાધકે પોતાના મનને સુનિશ્ચિત, સુપ્રસન્ન, ધીર, સત્કર્મ-
માં આદરવાળું, અકાર્યમાં લોકલજ્જવાળું, અકાર્યમાં ભયવાળું, સુમેરુ-
જેવું અચલ, શાંત, પરમાત્માના આરાધનમાં તત્પર ને ક્યાવાળું રાખવું.

મોક્ષેચ્છુ સાધકે પોતાના મનમાં જ્યારે ક્રોધ પ્રકટે ત્યારે આવા
વિચારો કરવા જોઈએ:-

“હે મન ! તું મહામૂર્ખ છે, કેમકે તું દુઃખને ઇચ્છતું નથી,
અને દુઃખના હેતુ ક્રોધને ઇચ્છે છે. તારા પૂર્વના કોઈ કુકર્મરૂપ અપ-
રાધથી તને હમણાં દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે તો તે પ્રાપ્ત થયેલા દુઃખમાં
તું ખીજા પ્રાણીપર ક્રોધ શામાટે કરે છે ?

હે મન ! જેમ અસિપત્રવનનામનું નરક ને નરકમાંનાં શુદ્ધાદિ
પક્ષીઓ પાપી મનુષ્યનાં પાપકર્મોથી તેને દુઃખ દેવામાટે ઉપજ્યાં છે
તેમ તને પીડા કરનારા લોકો પણ તારા કોઈ કુકર્મથી ઉપજ્યા છે
તો તું તેમના ઉપર ક્રોધ શામાટે કરે છે ?

હે જીવ ! તારા કોઈ કુકર્મથી પ્રેરાયલા આ લોકો તારા ઉપર
અપકાર કરવા જન્મ્યા છે તેથી તારે તારા કુકર્મની નિંદા કરવી
જોઈએ, પણ તે લોકોની નકામી નિંદા તારે શામાટે કરવી જોઈએ ?

હે જીવ ! તારા ઉપર અભિમાનપૂર્વક અપકાર કરનારાઓને જો
તું ક્ષમા કરીશ તો તેઓના આશ્રયથી તારું પાપ નાશ પામશે, ને
તેઓ પોતાના પાપકર્મવડે નરકની તીક્ષ્ણ વેદના ભોગવશે. ખરી રીતે
જોઈએ તો તું તેમના ઉપર અપકાર કરે છે, ને તેઓ તારા ઉપર
ઉપકાર કરે છે, છતાં તું વિપર્યયયુક્તિ કરીને તેમના ઉપર ક્રોધ શામાટે
કરે છે ?

હે જીવ ! તું અમૂર્ત હોવાથી તને કોઈ પણ પ્રાણીથી કંઈ પણ
દુઃખ આપી શકાય એમ નથી, અને સ્થૂલસરીરના દુઃખથી તને દુઃખ

થાય છે એમ જો તું કહે તો તે દુઃખ તને માત્ર અભિનિવેશથી થાય છે તેથી તે સત્ય નથી, પણ મિથ્યા છે.

હે જીવ ! લોકો તારો વાણીવડે કે અન્યરીતે ધિક્કાર કરે તેમાં તારું આ લોકમાં કે પરલોકમાં શું ખગડી જાય છે કે તું કોપને વશ થાય છે ? લોકોએ કરેલો ધિક્કાર તારા માનેલા કોષ લાભમાં તને વિદ્ય કરે છે એમ જો તું માનતો હોય તો તે વાતનો કદાચ સ્વીકાર કરાય, પણ જો તું તારા કરેલા પાપનું ફલ આ વેલાએ નહિ ભોગવ તો તારું કરેલું તે પાપ તો ભોગવ્યા વિના નિશ્ચય એમનું એમ સ્થિર રહેશે, ને તેનું ફલ તારે આગળ ઉપર અવશ્ય ભોગવવું તો પડશેજ.

હે જીવ ! જીવવાથી શુભ પ્રયત્નવડે પાપનો ક્ષય ને પુણ્યનો લાભ કરાય છે એમ જો તું કહે તો જીવતાં છતાં કોષ કરવાથી તારા પુણ્યનો ક્ષય થઇ તને પાપની પ્રાપ્તિ થાય છે તેનો પણ તારે વિચાર કરવો જોઇએ.

હે જીવ ! તને અપમાનનાં વચનો સંભળાવનારાની ઉપર, તારા ઉપર કે તારા પ્રિયસંબંધિજનોપર અપકાર કરનારના ઉપર, ને ધર્મથી વિરુદ્ધ વર્તનારાની ઉપર પણ તારે તો નિરંતર કરુણાજ રાખવી જોઇએ, કેમકે પૂર્વના મહાપુરુષોએ તેમ કર્યું છે.

દેહધારીને કોષ જીવચેતનથી વા પાષાણાદિ કોષ અચેતન પદાર્થથી ખોતાના પ્રારબ્ધકર્માનુસાર વ્યથા થાય છે તો કોષ જીવચેતને (મનુષ્યાદિ પ્રાણીએ) તને વ્યથા કરી તેમાં તું તેના પર ક્ષમા ન રાખતાં કોપ જામાટે કરે છે ? કેમકે વ્યથા કરનાર પાષાણાદિ અચેતનપર તો તું પ્રાયશ્ચઃ કોષ કરતો નથી.

હે જીવ ! એક મનુષ્ય મોહથી (અવિવેકથી) તારા પ્રતિ અપરાધ કરે છે, ને તું પણ તેના પર અવિવેકથી કોપ કરે છે, તો

કહે આમાં કોને નિર્દોષ ને કોને અપરાધી કહેવો ? માત્ર તેજ દોષવાળો ને તું નિર્દોષ એમ શી રીતે કહેવાય ?

હે જીવ ! એવું કર્મ તેં પૂર્વે ચામાટે કર્યું કે વર્તમાનકાલમાં તું બીજાઓવડે પીડા પામે છે ? આ પ્રતીત થતા વિશ્વમાં સર્વે પ્રાણીઓ પોતપોતાના કર્મને વશ વર્તે છે, તેને અન્યથા કરવા કોણ સમર્થ છે ? માટે પોતાના પૂર્વકર્મથી પ્રાપ્ત થતા દુઃખને સહન કરી પુણ્યકર્મો કરવા પ્રયત્ન કર, કે જેવડે સર્વ પ્રાણીઓ તારા બહી મૈત્રીયુક્ત ચિત્તવાળા થાય.

જેમ કોઈ રાજા મારવાયોગ્ય મહાપરાધી મનુષ્યનો હાથ કાપીને તેને છોડી દે તો તેમાં તે મહાપરાધી મનુષ્યનું શું નફારું થયું ? તેમ જો પાપી મનુષ્યને વર્તમાનમાં પ્રાપ્ત થતાં દુઃખોવડે તે ભવિષ્યમાં થનારા નરકના મોટા દુઃખથી મોકળો થાય તો તેમાં તેનું શું નફારું થયું ? આમ વિચારી સમજી મનુષ્યે પોતાના પાપકર્મવડે પ્રાપ્ત થયેલા દુઃખથી ક્રોધના ઉપર ક્રોધ ન કરવો, પણ પોતાના મનને શુદ્ધભાવથી શાંત રાખવું.

હે જીવ ! જો તું અહિંનું સાધારણ દુઃખ પણ સહન કરી શકતો નથી તો પછી ક્રોધથી પ્રાપ્ત થતા નરકનું મહાભયંકર દુઃખ તું કેમ સહન કરી શકીશ ? તેથી તારા હિતમાટે તું ક્રોધનો ત્યાગ કર.

હે જીવ ! તેં દુષ્ટ ક્રોધને વશ થઈને ધણું દુઃખ સહન કર્યું, પણ તે પોતાના કે અન્યના હિતમાટે લેશ પણ દુઃખ સહન કર્યું નથી એ એ શું તેં યોગ્ય અનુચિત કર્યું છે ?

આ મનુષ્યે મારાં વંશપાલનમાં વિઘ્ન કર્યું એમ માનીને પણ કોઈ મનુષ્યાદિના ઉપર કોપ કરવો ઉચિત નથી, કેમકે ક્ષમાના જેવું અન્ય તપ નથી. જો તું તારી મૂર્ખાઈથી અન્યને ક્ષમા નહિ કર તો તેં તને પોતાનેજ પુણ્યકર્મમાં હાનિ પહોંચાડી એમ ઠરે.

આ લોકમાં દ્રવ્યની યાચના કરનારાઓ સુલભ છે, પણ અપકાર કરનારાઓ દુર્લભ છે, કેમકે અન્ય પ્રાણીઓનો અપરાધ નહિ કરનારનો અપકાર કરનારા ઘણા ક્યાંથી હોઈ શકે ?

જો તું એકજ સાધનથી સર્વ જગતને વશ કરવા ઇચ્છતો હોય તો તું તારી વાણીને પરનિંદા કરવાથી ઘણામાં ઘણી મોકળા રાખજો.

પોતાના ઘરમાંથી અનાયાસે મળી આવેલા સુવર્ણનિધિની પેડે અભિનાજ પ્રાપ્ત થયેલા તથા તારા ચિત્તમાંના પાપસંસ્કારો લઇ તને પરમતત્ત્વના યાનમાં સાધાય કરનાર હોવાથી ઉપકારી એવા તારા શત્રુની તારે સ્પૃહા કરતી જોઇએ, પણ તેનો તારે દ્રેષ નજ કરવો જોઇએ.

જો અપકારી મનુષ્યના સદ્ભાવથી તું ક્ષમારૂપ શુભગુણ સંપાદન કરવા સમર્થ થાય છે તે ક્ષમાવડે પ્રાપ્ત થનારું શુભ ફલ તારે તે અપકારીને અર્પણ કરવું ઉચિત છે.

ક્ષમાના પરિપાકવિનાનો હોવાથી જો તું ચેતનરૂપ શત્રુને પૂજ્ય (દાનમાનાદિવડે સત્કાર કરવાયોગ્ય) ન ગણી શકતો હોય તો પછી સિદ્ધિના હેતુરૂપ જડ સદ્ધર્મને તું પૂજ્ય કેમ ગણી શકીશ ?

પ્રાણીઓના સત્કારથી ને તત્ત્વજ્ઞોના આરાધનથી મનુષ્યના અંતઃકરણની નિર્મલતા થાય છે માટે તારો અપકાર કરનાર પ્રાણીઉપર પણ તારે સ્નેહ રાખી તેનો સત્કાર કરવો યોગ્ય છે.

સર્વ અપકાર કરનારાઓને ક્ષમા આપવી તેજ પરમાત્માનું આરાધન છે, તેજ શુભ સ્વાર્થનું સારું સાધન છે, ને તેજ લોકોનાં દુઃખોની નિવૃત્તિ છે માટે એજ તારું વ્રત હો.

કોઇ રાજસેવક પોતાના રાજાની પ્રજામાંના કોઇ ગૃહસ્થને પીડા કરે છે તો તે દીર્ઘદર્શી ગૃહસ્થ તે રાજસેવકની પછવાડે રાજાના બલને જુએ છે તેથી તે રાજસેવકને સામી પીડા આપવા પ્રવૃત્ત થતો નથી

તેમ વિવેકીએ પોતાના ઉપર અપકાર કરનાર પ્રાણીના હૃદયમાં રહેલા પરમાત્માને જોઈને તે અપકાર કરનાર પ્રાણીને પીડા કરવા પ્રવૃત્ત થવું ઉચિત નથી. જો રાજા કોઈ અપરાધીઉપર કોપે તો તે તેને અલ્પ દુઃખ આપે છે, ને પરમાત્મા જો કોઈ મનુષ્યના દુષ્ટ કર્મથી તેના ઉપર કોપે તો તે મનુષ્યને નરકની બંધંકર યાતના ભોગવવી પડે છે. જો કોઈ રાજા કોઈ મનુષ્યપર પ્રસન્ન થાય તો તે તે મનુષ્યને અલ્પ સુખ આપી શકે છે, ને પરમાત્મા જો કોઈ મનુષ્યના સુકર્મથી તેના ઉપર પ્રસન્ન થાય તો તેઓશ્રી તે મનુષ્યને અપાર સુખ આપી શકે છે માટે અપકાર કરનારપર ક્ષમા રાખવાની પરમાત્માની આગ્રાતું શુદ્ધભાવથી પરિપાલન કરી તેમને તારે પ્રસન્ન કરવા ઉચિત છે.

જેમ હાથ આદિ બહુ પ્રકારના ભેદોવડે શરીર એક છે, ને તે પરિપાલન કરવાયોગ્ય છે તેમ જગતમાંના સર્વ પ્રાણીઓ ભિન્ન ભિન્ન છતાં તેઓ તારા સ્વરૂપથી ભિન્ન નથી માટે તારે તેઓ તારા શરીરની પેઠે પરિપાલન કરવાયોગ્ય છે.

વિવેકી સાધક પોતાના શરીરને, ઇદ્રિયોને ને અંતઃકરણને વશ રાખી પોતાના મુખને સર્વદા પ્રસન્ન રાખે, કદીપણ બ્રહ્મટિ ચઢાવે નહિ, સર્વતું યથાયોગ્ય સ્વાગત કરે, અને સર્વ પ્રાણીઓનો અકારણ આંધવ થાય.

તારી કોઈ સજ્જનપ્રતિ પ્રાર્થના નહિ છતાં પણ, પોતાના અન્યતું હિત ઇચ્છવાના સ્વભાવથી કોઈ સજ્જન તને તારા હિતની શિક્ષા આપે તો તેમના વચનને તારે પ્રીતિપૂર્વક પોતાના મસ્તકપર ચઢાવવું, પણ મનમાં તેમના ઉપર રોષ ન કરવો, વા તેમનું કોઈ પણ રીતે અપમાન ન કરવું. સર્વ પ્રાણીઓની સાથે વિનયથી વર્તવું, અને પોતાના

સંબંધમાં આવનાર સર્વ મનુષ્યોપાસેથી શીખવાયોગ્ય હોય તે સર્વ આદરપૂર્વક સીખવું.

સુભાષિત વચનોના ઉત્તરમાં તે વક્તાના પરિતોષમાટે શુભ વચનો બોલવાં, અને પુણ્યવાન પુરુષોને જોઈ તેમને ઉત્સાહ વધે એવાં હર્ષનાં વચનો બોલવાં, કિંતુ બનતાસુધી કોઈને અપ્રિય વચનો નજ કહેવાં.

પુણ્યવાન સજ્જનોના ગુણનું હર્ષપૂર્વક કથન કરવામાં મનુષ્યને આ લોકમાં દ્રવ્યનો કંઈ પણ બચ થતો નથી, ને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં તેને ઘણું સુખ પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ છે; અને અન્યની અમૂલ્ય કાંઈ દ્રેષ કરવાથી આ લોકમાં માનસસંતાપ થાય છે, ને પરલોકમાં મોટું દુઃખ થવાનો સંભવ છે માટે પુણ્યવાનના પુણ્યનું હર્ષપૂર્વક કથન કરવું, ને કોઈની અમૂલ્ય કાંઈ દ્રેષ ન કરવાં.

દ્રેષસમાન બીજું પાપ નથી, ને ક્ષમાસમાન બીજું તપ નથી તેથી સુખેચ્છુએ નાનાપ્રકારના ઉપાયોવડે પ્રયત્નપૂર્વક ક્ષમા સંપાદન કરવી જોઈએ.

જો મનુષ્યના હૃદયમાં દ્રેષરૂપ શલ્ય સ્થિત હોય તે તે મનુષ્યના અંતરે શાંતિ, પ્રીતિ, સુખ, નિદ્રા ને ધૈર્ય પ્રાપ્ત થતાં નથી માટે શાંતિ આદિ મેળવવાની ઇચ્છા રાખનાર મનુષ્યે પોતાના મનમાંથી દ્રેષનો નિઃશેષ ત્યાગ કરવો જોઈએ. ”

જો બીજા મનુષ્યો તારી સ્તુતિ કરે તે સાંભળીને તું પ્રસન્ન થાય છે તો હે મન ! તું અન્યના શુભગુણોની એવી રીતે સ્તુતિ કરીને શામાટે પ્રસન્ન થતું નથી ? અભિમાન, દ્રેષને અમૂલ્યથી કોઈને કંઈ લાભ થવાનો લેશ પણ સંભવ નથી, પણ સર્વથા હાનિ થવાનોજ સંભવ છે એ તું સર્વદા સ્મરણમાં રાખજો.

સ્તુતિ, યશ ને સત્કાર મનુષ્યને પુણ્યમાટે, આયુષ્માટે, બલમાટે,

આરોગ્યમાટે કે શરીરસુખમાટે થતાં નથી. તેવડે મનુષ્યના મનને લૌકિક સુખ થાય છે એમ કહેવામાં આવે તો મદ્યપાન ને દ્યુતક્રિયા પણ માનસસુખ ઇચ્છનાર મનુષ્યને સેવ્ય થશે, જે વાત અંગીકાર કરાય એવી નથી. સ્તુતિના અક્ષરો મનુષ્યને કાંઈ ભક્ષણ કરવાના કામમાં આવતા નથી, ને મરણકાલે પણ તેને તેનો કાંઈજ ઉપયોગ નથી માટે વિવેકી મનુષ્યે એવી નિરુપયોગી સ્તુતિની તૃણા રાખવી એ કાંઈ પણ પ્રકારે યોગ્ય નથી.

અન્ય મનુષ્ય દાન કરે કે શુભ કર્મ કરે તેમાં તેની ઇર્ષ્યા કરવી ઉચિત નથી, અને અન્ય મનુષ્યના શુભ ગુણમાં વા શુભ કર્મમાં અસૂચા રાખવી એ પણ ઉચિત નથી.

તારા શત્રુનું કાંઈ અપ્રિય થયું હોય તે જાણીને તું જો હર્ષ પામે છે તો શું તેથી તેનું કાંઈ વધારે અપ્રિય થશે? નહિ થાય, પણ તેવડે તારા અંતઃકરણના સાર્વિકબલનો ક્ષય તો અવશ્ય થશેજ માટે તું કોઈનું અપ્રિય થયેલું સાંભળીને હર્ષ નજ પામ.

કોઈ બાલકોએ વિનોદ મેળવવામાટે કરેલાં ધૂળનાં ઘોલકાં ભૂંસી નાંખવાથી જેમ તે બાલકો રડે છે, પણ મોટી વયના માણસને તેની કાંઈ અસર થતી નથી તેમ મૂર્ખ માણસોને બલે સ્તુતિનિંદાની અસર થાય, પણ વિવેકી મનુષ્યોને સ્તુતિનિંદાની કાંઈ પણ અસર ન થવી જોઈએ.

શબ્દ જડ હોવાથી તે તારી સ્તુતિ કરે છે એમ માનવું અસંભવિત છે, ને બીજાની તારામાં પ્રીતિ છે તેથી તે મનુષ્ય તારા સ્તુતિ કરે છે એમ જો તું કહે તો તે તારું કથન પણ શિશુચેષ્ટિત જેવું છે. બીજાની તારામાં કે અન્યમાં પ્રીતિ હોય તો તેવડે તેને સુખ આપ છે તને તેનું અદ્ય પણ સુખ થતું નથી. તેના સુખવડે

તને સુખ થાય છે એમ જો તું કહે તો તને સર્વત્ર તેવું સુખ હો.

વિવેકી મનુષ્યે સજ્જનના શુભગુણોનું તેમની સમક્ષ કથન નહિ કરતાં પરાક્ષમાં તેમના શુભગુણોનું કથન કરવું. કોષ્ટ મનુષ્ય કોષ્ટ સજ્જનની સમીપ તેમના શુભગુણોનું અન્યના સાંભળતાં કથન કરતો હોય તો વિવેકી મનુષ્યે તેના અનુવાદકપણાવડે સજ્જનના શુભગુણોનું કથન તેમના સમક્ષમાં પણ કરવું. પોતાના શુભગુણોની કોષ્ટ સજ્જન સલાહ કરે તો તે સાંભળી વિવેકી મનુષ્યે ગર્વ નહિ કરતાં માત્ર તેના ગુણગ્રપણાનો પોતાના મનમાં વિચાર કરવો.

સર્વ પ્રકારના સુપ્રયત્નવડે મનુષ્યે પોતાના મનમાં સંતોષ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. તે સંતોષ ધનના દાનવડે પણ પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ ગણાય છે તેથી અન્ય મનુષ્યોએ શ્રમવડે સંપાદન કરેલા શુભગુણોનું પ્રસન્નતા-પૂર્વક કથન કરીને તું સંતોષથી ઉપજતું અપૂર્વ સુખ અનુભવ.

અસલાહિ સર્વ દોષોથી રહિત, વ્યાકરણના દોષોથી રહિત, મંદેહરહિત, સ્પષ્ટ અર્થવાળું, શ્રોતાના મનને આનંદ આપનારું, શ્રોતાના કાનને સંતોષ ઉપજવનારું, કરુણારસથી ભીંજેલું, કર્કશ સખ્દોથી રહિત એટલે મૃદુ ને મંદ એટલે જેટલા ધ્વનિવડે શ્રોતાના કાનને પ્રતિપાદની પ્રતીતિ થાય એવું બોલવું.

સર્વ પ્રાણીઓને રાગ, દ્વેષ ને મોહથી રહિત વિશુદ્ધ પ્રેમથી સરલભાવવડે જોવાં. જેમ કોષ્ટ તરુઓ મનુષ્ય ઉજ્જ્વલકાલમાં મિષ્ટ ને શીતલ જલને પીને પ્રસન્ન થતો હોય તેમ પોતાના નેત્રવડે સર્વ પ્રાણીઓને જોઈને સર્વદા પ્રસન્ન થવું. આવી પ્રવૃત્તિવડેજ જિજ્ઞાસુને સર્વાત્મભાવનો લાભ થાય છે.

લેશ પણ ગ્લાનિ પામ્યા વિના ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિથી જો સદ્ગુરુ, તત્ત્વજ્ઞો, જિજ્ઞાસુઓ, માતાપિતા, અંધ, પંચુ, રોગી ને દરિદ્રીની થોડી

સેવા કરી હોય તો તે પણ તે સેવા કરનાર મનુષ્યમાટે અપાર શુભ ફલ ઉપજાવે છે.

મોક્ષેન્દ્રુ પુરુષ મંસારની સર્વ ચિંતાઓથી મોક્ષો થઈ, ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખી, શાંતિજન્ય આનંદના લાભમાટે પોતાના ચિત્તને એકાગ્ર કરવા સતત આદરપૂર્વક પ્રયત્ન કરે.

જેમ વર્ષાઋતુની ધાટા અંધકારવાળી રાત્રિમાં વીજળી ક્ષણવાર પોતાનો પ્રકાશ દેખાડે છે તેમ પરમાત્માની કૃપાથી આ મંસારના ધાટા અંધકારમાં કોઈ પુણ્યવાન મનુષ્યની ક્યારેક ક્ષણવાર પુણ્યકર્મના અનુદાનમાં ભુદ્ધિ થાય છે. આવી રીતે શુભેચ્છાસ્વ પુણ્ય પ્રાયશઃ નિત્ય દુર્બલ છે, અને પાપનું બલ તો મહાભયંકર છે. જે આપણે પરમાત્માના વિશુદ્ધસ્વરૂપનું ભાવપૂર્વક વારંવાર સ્મરણ ન કરીએ તો ખીજા કયા શુભ ઉપાયવડે તે પાપનો આપણે ક્ષય કરી શકીએ ? માટે પાપથી બચવા પ્રત્યેક વિવેકી મનુષ્યે પરમાત્માના વિશુદ્ધસ્વરૂપમાં શુદ્ધભાવપૂર્વક વારંવાર પોતાના મનને જોડવું જોઈએ.

જેમ બલવાન પુરુષના આશ્રયવડે કોઈ મહાન અપરાધ કરનારો પણ તે અપરાધના ફલથી નિર્ભય થાય છે તેમ અજ્ઞાનકાલમાં અતિ-ભયંકર પાપો કરીને પણ જે પરમાત્માના આશ્રયથી ક્ષણવારમાં ભક્તજનોવડે તે પાપોનું અતિક્રમણ કરાય છે, અર્થાત્ પ્રલયકાલના અગ્નિની પેડે જે ક્ષણવારમાં અનન્યભાવથી સરણે આવેલા મનુષ્યનાં મોટાં પાપોને બાળી નાંખે છે એવા પરમોપકારક પરમાત્માનો હે અજ્ઞાની જીવો ! તમે વિશુદ્ધભાવથી ચિત્તને એકાગ્ર રાખી શામાટે આશ્રય કરતા નથી ?

માતા, પિતા, સંબંધિજનો, રાજા, દેવો, ઋષિઓ ને બ્રહ્મા આદિ હિતેન્દ્રુઓ કોઈ જીવના હિતમાં જેટલી પ્રીતિ રાખતા નથી,

અને તે જીવ પોતે પણ પોતાના હિતમાં નેટલી પ્રીતિ રાખતો નથી તેટલી પ્રીતિ તે જીવના હિતમાં પરમાત્મા રાખે છે માટે તેવા પરમાત્મામાં મુમુક્ષુએ પરમાદરપૂર્વક પોતાના ચિત્તને જોડવું જોઈએ.

૬ પરમાત્માથી અભિન્ન સદ્ગુરુનું શરણ મંદણ કરો.

મરણવેલા રક્ષકરહિત દશે દિશાઓ જોઈને બહુ મૂઠતાને પામેલો તું તે વેલા તે મહાભયવાળા સ્થાનમાં શું કરી શકીશ ? કાંઈ નહિ કરી શક, માટે તું હમણાંજ જગતના સ્વામી, મહા-બલવાન, જગત્ની રક્ષામાટે ઉત્તુક્ત ને સર્વ ત્રાસને હરનારા પરમાત્માથી અભિન્ન સદ્ગુરુને શરણે જ.

પૂર્વે અનુભવેલા પણ વર્તમાનકાલમાં નાશ પામેલા સંબંધિજનોથી ને વર્તમાનકાલમાં રિચત સંબંધિજનોથી તને શો લાભ છે ? કે જોઓમાં આરુઢિત રાખીને તું તારા પૂજ્ય સદ્ગુરુના વચનોનું ઉલ્લંઘન કરે છે ?

આ મર્ત્યલોકનો, બંધુઓનો ને પરિચિતજનોનો મરણવેલા ત્યાગ કરીને તું એકલોજ કાંઈ અજાણે ઠેકાણે જઈશ તો પછી અહિં-ના સર્વ પ્રિયઅપ્રિય પ્રાણિપદાર્થથી તને શું પ્રયોજન છે ? કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી, તારે તો માત્ર તારું પરમહિત કરનારા તારા પૂજ્ય સદ્ગુરુથીજ સાચું પ્રયોજન છે.

“અશુભથી નક્કી દુઃખ છે, ને હું હવે તેમાંથી કેમ નીકળું ?” આ વિચાર તારે રાત્રિદિવસ કર્યા કરવો જોઈએ, અને તારા પૂજ્ય ગુરુના અનન્યશરણને સુદૃઢ કરી સર્વપ્રકારના અશુભમાંથી નીકળવા તારે સદામદપૂર્વક ધણામાં ધણા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

૧૦ શરીરનું ક્ષણભંગુરપણું વિચારી સ્વધર્મપાલનમાં ઉઘોગી રહેવું. ૫૧

પ્રભુથી અભિન્ન સદ્ગુરુ આનાથોના વાથ, દુઃખપૂર્ણ ભવમાર્ગના પ્રવાસીઓના સમર્થ ને દયાલુ સાર્થવાહ, ભવસાગરને પાર જવાની મુશ્કેલીવાળાની મુદત નૌકા, મર્યાદાનું કલ્પન કરવા કષ્ટનારાના સેતુ, દીપાર્થીના દીપ, શય્યાર્થીની શય્યા, દાસાર્થીના દાસ, સર્વ પ્રાણીઓના ચિંતામણિ, અદ્રવ્ય, સિદ્ધિદા, મહૌષધિ, કલ્પવૃક્ષ ને કામધેનુ છે. હે જીવ ! એવા પ્રભુથી અભિન્ન સદ્ગુરુનું જ તું શુદ્ધભાવે અનન્યશરણુ ગ્રહણ કર, ને પરમ સુખી થા.

૧૦ શરીરનું ક્ષણભંગુરપણું વિચારી સ્વધર્મપાલનમાં ઉઘોગી રહેવું.

મનુષ્યના મિથ્યાપ્રવૃત્તિવાળા ચિરકાલના જીવનના કરતાં આજેજ અક્ષયિતન કરતાં કરતાં ભક્તમનુષ્યના શરીરનું પડવું થાય તે શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે ચિરકાલ અર્હ સ્થિતિ કરીને પણ અતિ સ્વલ્પનું દુઃખ તો તેનું તેજ છે.

એક મનુષ્ય સ્વપ્નમાં સો વર્ષવાળા સુખની સ્થિતિને ભોગવીને જાગે છે, ને ખીજો મનુષ્ય એક ઘડી સ્વપ્નનું સુખ ભોગવીને જાગે છે. જાગેલા તે અંતનું સુખ તે કાલે નિહત થાય છે, તેજ ઉપમા મૃત્યુકાલે ચિરજીવીની ને અલ્પજીવીની છે.

સંસારમાં આવી પડતાં અનેક કુખોનો વિચાર ન હોવાથી મૂઢ માણસોની નિર્મલ સુખ આપનાસં શુદ્ધકર્મોમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી તેથી તેમની વ્યાવહારિક સુખોમાં પ્રીતિ રહે જ્યે, વ્યાવહારિક સુખોમાં પ્રીતિ રહેવાથી તેમનામાં અવિવેક વધે છે, અવિવેક વધવાથી તેમના ચિત્તમાં બહારના પદાર્થોની અભિલાષા રહે છે, ને પાકારના પદાર્થોની

અભિલાષા રહેવાથી સ્વધર્મપાલનમાં તેમને આલસ્ય અવસ્થા ઉત્પન્ન થાય છે.

હે ભાઈ ! જન્મેલાનું અવસ્થા મરણ થાય છે તે વાત તું સર્વદા સ્મરણમાં રાખ, ને કસાઈને ઘેર મારવાને માટે બાંધેલાં બકરાં જેમ ક્રમપૂર્વક મરાય છે તેમ તારો પણ મરવાનો વારો અવસ્થા આવશે એ વાતનું તું વિસ્મરણ ન કર. જો તું આવી રીતે જાગૃત્ રહીશ તો તને અતિનિદ્રા ને ભોગોમાં આસક્તિ કેમ પ્રાપ્ત થશે ? મરણકાંડે કાંઈ બની શકવા સંભવ નથી માટે તારું જો કર્તવ્ય હોય તે તું હમણાં જ કર.

હે સુકુમાર મનુષ્ય ! જો ઉષ્ણોદકના સ્પર્શથી તું તપે છે તો નરકમાં જવાનું કર્મ કરીને તું આવી રીતે સ્વસ્થ કેમ રહે છે ?

હે ભાઈ ! મનુષ્યજન્મરૂપ ઉત્તમ નાવને પામીને તું આ દુઃખરૂપ મહાનદીને તર. હે મહામૂઢ ! આ પ્રમાણરૂપ નિદ્રાનો સમય નથી. પુનઃ આ ઉત્તમ નાવની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે એ વાતને તું ભૂલીશ માં.

હે મૂર્ખ મનુષ્ય ! સુખની પરંપરામાં જોડનાર ને શ્રેષ્ઠ એવી ધર્મપ્રીતિને ત્યજીને તું દુઃખના કારણરૂપ ઉદ્ધતપણામાં તથા ઉપહાસાદિ-માં શામાટે પ્રીતિ કરે છે ?

મોટા દુઃખની નિવૃત્તિ કરવામાટે નાનું દુઃખ સહન કરવા મનુષ્યે તત્પર રહેતું જોઈએ. જુઓ, રોગી પણ પોતાના રોગની નિવૃત્તિમાટે ઔષધસેવન, પથ્યપાલન ને લાંચણરૂપ અદ્યપદુઃખ સહન કરે છે.

અવિવેકી મનુષ્યને જો ક્ષુરની ધારાપર રહેલા મધની ઊપમાં આપવાજેવા વિષયોવડે સંસારમાં તૃપ્તિ થતી નથી તો પછી જેનો ત્રિપાક કલ્યાણરૂપ મધુર છે એવા પુણ્યામૃતથી વિવેકી મનુષ્યને કેવી રીતે તૃપ્તિ થાય ? નજ થાય.

વિવેકી મનુષ્યે સાવધાનતા ને ધૈર્યથી ક્ષેશોના પ્રહારોને નિવારણ કરવા, અને નિર્ભયપણે ક્ષેશોના ઉપર સુદૃઢ પ્રહાર કરવો. શસ્ત્રવિદ્યામાં કુશલ પુરુષ જેમ ખડ્ગવડે શત્રુસાથે યુદ્ધ કરતી વેલા પોતાનું રક્ષણ ને શત્રુનો નાશ કરે છે તેમ ક્ષેશોસાથે યુદ્ધ કરવામાં સાધકે વર્તવાનું છે.

શત્રુની સાથેના ખડ્ગયુદ્ધમાં જેમ હાથમાંથી કોઇ કારણથી ચલાયમાન થયેલા પોતાના ખડ્ગને શત્રુના ભયનો વિચાર કરીને મનુષ્ય શીઘ્ર ગ્રહણ કરે છે તેમ પારમાર્થિક કર્તવ્યની સ્મૃતિરૂપ ખડ્ગ ચલાયમાન થાય તો નરકોનું સ્મરણ કરીને પુનઃ તે સ્મૃતિ મોક્ષસાધકે શીઘ્ર ગ્રહણ કરવી જોઇએ.

૧૧ અનન્યભક્તની મનોવૃત્તિના પરમાત્મપ્રતિ ઉદ્ગારો.

આ રમણીય પ્રાતઃકાલે હું આપના સુખદ દર્શનની ખડું લાલસા રાખતી હતી, પણ મારી તે લાલસા લેશ પણ સફલ થઇ શકી નહિ. ભૂતભવિષ્યનું ચિંતન નહિ કરનારાં સુખી પક્ષીઓ પોતપોતાના માળામાં બેઠાં બેઠાં સૂર્યોદયનો સમય સમીપ જાણી, પ્રસન્ન થઇ, નિદ્રા લજી, કલરવ કરવા લાગ્યાં, પણ આપના સુખદ દર્શનના અભાવે મારા સુખમાંથી હર્ષધ્વનિ નીકળી શક્યો નહિ. તળાવમાંનાં કમલો સૂર્યોદય થયેલો જાણી સૂર્યના દર્શનવડે વિકાસ પામવા લાગ્યાં, પણ આપના સુખદ દર્શનના અભાવે મારું અંતઃકરણ ને મારું સુખ વિકાસ પામી શક્યાં નહિ. સૂર્યના પ્રકાશવડે આ પૃથિવીપર ફેલાયેલો ભય ઉપગ્નવનારો અંધકાર દૂર થયો, પણ આપના સુખદ દર્શનના અભાવે મારા

અંતઃકરણના ઉંડાણમાં ભરાય એટલો ભય ઉપજવનારો અગ્નિરૂપ અંધકાર દૂર થયો નહિ, અને રમણીય સૂર્યપ્રકાશે વૃક્ષોને, દિવાચર પ્રાણીઓને ને પર્વતાદિને હસતાં કર્યાં, પણ આપે મને આપના રમણીય સ્વરૂપનું દર્શન કરાવી હસતી કરી નહિ.

આ જિનાણાના મધ્યાક્ષીકાલનો સૂર્ય જેમ પૃથિવીને તપાવે છે તેમ આપનો વિયોગ મને તપાવે છે, આ ગ્રીષ્મઋતુના મધ્યાક્ષીકાલનો સૂર્ય જેમ સમુદ્રાદિના જલનું શોષણ કરે છે તેમ આપનો વિયોગ મારા હૃદયકુસુમના રસનું શોષણ કરે છે, અને જેમ આ જિનાણાના મધ્યાક્ષીનો પ્રચંડ સૂર્ય મનુષ્યાદિના શરીરબલને શિથિલ કરે છે તેમ આપનો દારુણ વિયોગ મારા યુદ્ધિબલને શિથિલ કરે છે.

સૂર્ય અસ્તાચલપર પડવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો, સાયંકાલ થયો, રાત્રિનું આગમન સમીપ બાણી પહોંચ્યો પોતપોતાના માળાબાણી ઊડવા લાગ્યાં, અરણ્યનાં દિવાચર પશુઓ પણ નિશાનું આગમન નિકટ બાણી ખેતપોતાના નિવાસસ્થાનબાણી જવામાં દોડવા લાગ્યાં, ખેતરોમાં કામ કરનારાં માણસો વિત્રામાદિમાં પોતપોતાના ધરબાણી આવવા લાગ્યાં, પ્રવાસીઓ રાત્રિનિવાસમાં સમીપના ગામમાં કે નગરમાં પહોંચી જવા ઊતાવળે ચાલવા લાગ્યા, અને પ્રકાશનું ને હૃષ્ટતાનું સામર્થ્ય ઘટવા લાગ્યાં. આમ પૃથિવીપર નાનાપ્રકારની વિચિત્રતાઓ સાયંકાલે જોવામાં આવી, પણ જેમના દર્શનની હું બહુજ આતુરતા રાખું છું તેમનું પુણ્યતમ દર્શન મને હતબાગીને આવી વેલાએ પશ્ચ થયું નહિ.

દ્રવ્યલાભના સંભવના અનુમાનવડે જેમ કોબી મનુષ્યના હૃદયમંદ્ર દ્રવ્યતુષ્ણાને પ્રવેશ થવા લાગે તેમ પ્રતીત થતી પૃથિવીપર અંધકાર પ્રવેશ કરવા લાગ્યો, આકાશમાં તારાઓ અને મહેલ પ્રકાશવત્ લાગ્યા,

પક્ષીઓ પોતપોતાના માળામાં નિદ્રાજન્ય વિશ્રાંતિ લેવા લાગ્યાં, મનુષ્યો આહારાદિ ગ્રહણ કરી નિદ્રાજન્ય સુષ્પનો લાભ લેવાની તૈયારી કરવા લાગ્યાં, અર્ધા પૃથિવીપર શીતલતાનું ને શાંતિનું સામ્રાજ્ય ફેલાવા લાગ્યું, રાત્રિમાં દુરનારાં પશુઓ ને રાત્રિમાં ઊડનારાં ખેયરો પોતપોતાનો આહાર મેળવવામાટે પોતપોતાનાં નિવાસસ્થાનો ત્યજી ભ્રમણ કરવા ને ઊડવા લાગ્યાં, કમલોનાં ને કેટલાંક વૃક્ષોનાં પાનડાં સંકોચ પામી ગયાં, ચોરો ચોરી કરવામાટે વિચાર કરવા લાગ્યા, કોઇ કોઇ સ્થળે તમરના ને કંસારીના શાંતિવિદ્વાતક તીણા શબ્દો સંભળાવા લાગ્યા, કોઇ નદીની કે ડુંગરોની બેખડોમાં, કોઇ ઝાડોપર ને કોઇ ઊંચડ ધરોપર ઘૂડના ભયંકર ને મલિન શબ્દો સંભળાવા લાગ્યા, મધ્યરાત્રિ થવાથી માણસો પોતપોતાના વ્યવહારો ને વિલાસો ત્યજી અર્ધમૃત્યુજેવી નિદ્રાને પ્રાપ્ત થવા લાગ્યાં, અને કેટલાંક માણસો આવી વેલાએ પોતપોતાની વાસનાવડે રચેલા જગત્માં પોતપોતાના અંતઃકરણ-વડે વિચરવા લાગ્યાં. આવી ભયભરેલી ને ગંભીર જણાતી અંધકારમય રાત્રિમાં આપના ભયવિનાશક દર્શનની મને ધણી લાલસા છતાં પણ મને આપનું દર્શન થયું નહિ. હીનમાગીને તેના જીવનમાં બહુ અગત્યની હોય એવી વસ્તુ પણ ક્યાંથી મળી શકે ?

આ આશ્વિનમાસની પૂનમની રાત્રિની આહુલાદક રૂપેરી ચાંદની પૃથિવીપર પ્રસરી રહી છે. રસિક ને સુખી મનુષ્યોના મનને તે આનંદ આપી રહી છે. જો આ વેલાએ મને આપનો સુખદ સાક્ષાત્કાર થયો હોત તો મારા અંતઃકરણને કેટલી શાંતિ, કેટલું સુખ ને કેટલી તૃપ્તિ થાત ?

કેવો રમણીય દિવસ ! જ્યાં જ્યાં મારી દષ્ટિ પડે તે ન્યાં ત્યાં

મને પ્રકાશજ પ્રકાશ પ્રતીત થાય છે. એ પ્રકાશ કોઇ સમીપના પદાર્થમાં સંસયવિપર્યય તથા ભયને દેતપજ થવા દેતો નથી, પણ તે નિશ્ચયને તથા નિર્ભયતાને પોષે છે. જે આપનો આહ્વાદક સાક્ષાત્કાર મને આવા પ્રકાશમય સમયમાં થયો હોત તો મારું હૃદય પ્રકાશથી અને આનંદથી ભરપૂર થઇ જાત.

આ કાર્તિકમાસ પ્રારંભાયો. આજે કાર્તિકમાસની પ્રતિપદા છે. આજે વિક્રમનું નવું વર્ષ બેઠું. લોકોનો મોટો ભાગ આજે પ્રસન્ન-મુખવાળો જણાય છે. પરમાનંદરૂપ આપના સાક્ષાત્કારવિના મને પ્રસન્નતાનો અનુભવ કેવી રીતે થઇ શકે ? આજે દેવદીવાળી થઇ. લોકોના મુખપર આનંદ ઝળકી રહેલો જોવામાં આવે છે, પણ આપના દર્શનવિના મને આનંદનું જ્ઞાન થતું નથી, મનુષ્યોને દુઃખાનુભવ કરાવનારો શરદનો તાપ શરૂ થયો, ને સુખનો અનુભવ કરાવનારી હેમંતની પરિમિત શીતલતા તેમને સુખનો અનુભવ કરાવવા લાગી, પરંતુ આપના શીતલ આવિર્ભાવવિના મારો તાપ દૂર થયો નહિ, ને મને શીતલતાનો અનુભવ પણ નજ થયો. સંન્યાસીઓના યોગીઓના ને સાધુઓના યોગાસાના વ્રતની સંભાષિ થઇ, પણ મારા વિયોગજન્ય દુઃખાનુભવરૂપ વ્રતની સંભાષિ તો નજ થઇ.

આ માગશરમાસે નવાં અનાજના હિપભોગવડે અને મચ્છર આદિ જંતુઓની નિવૃત્તિવડે મનુષ્યોને આનંદનો અનુભવ કરાવવા માંડ્યો, પરંતુ પરમપવિત્રસ્વરૂપ આપના દર્શનવિના મને આનંદનો અનુભવ થઇ શકતો નથી. આ માસમાં પૃથિવીપરનું વાતાવરણ શીતલ થયું, પણ મારા મનને શીતલતાની પ્રાપ્તિ ન થઇ.

પોષમાસ આવ્યો. વાતાવરણનાં શીતલતાએ પોતાનું પ્રાબલ્ય જણાવવા માંડ્યું, પણ આપના દર્શનના અભાવે મારામાં શાંતિનું

પ્રાપ્ત્ય જણાયું નહિ. ભગવાન બારકરે હવે દક્ષિણબાણીથી ઉત્તર-
બાણી પ્રયાણ કરવા માંડયું, પણ મારાં પ્રારબ્ધે દુઃખબાણીથી સુખ-
બાણી પ્રયાણ કરવા માંડયું નહિ. દેવોની રાત્રિ સમાપ્ત થઇ, ને હવે
દેવોના દિવસનો પ્રારંભ થયો, પણ મારા અંધકારની નિવૃત્તિ ન થઇ, ને
મને પ્રકાશનું જ્ઞાન પણ ન થયું. શેરડી, ઝોળા ને ધઉના પોંકનો
ઉપયોગ કરી કેટલાક મનુષ્યો સુખાનુભવ કરવા લાગ્યા, પણ સુખરૂપ
આપના સાક્ષાત્કારવિના મને સુખાનુભવ ક્યાંથી થાય ?

માધમાસ આવતાં વસંતપંચમા ને મહાશિવરાત્રિ આવ્યાં. વસંત-
પંચમીએ પોતાના આગમનથી પ્રથમરસવડે (શૃંગારરસવડે) અને
શિવરાત્રિએ પોતાના આગમનથી અંતિમરસવડે (શાંતરસવડે) પોત-
પોતાના અધિકારી મનુષ્યોને આનંદ આપ્યો, પણ આપે કૃપા કરી
મને દુર્ભાગીને આપના પરમરમણીય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવી
આનંદ આપ્યો નહિ. સુભાગીને સર્વત્ર સર્વદા સુખ સુલભ છે, પણ
દુર્ભાગીને સર્વત્ર સર્વદા સુખ સુલભ હોતું નથી, પરંતુ તેને જ્યાં ત્યાં
દુઃખજ સુલભ હોય છે. દૈવ દુર્બલનો ધાત કરનારું મનાય છે તે
માનવું મારા સંબંધમાં તો હું સાચું પડેલું અનુભવું છું.

માધમાસ પૂરો થતાં આ ફેગણમાસ આવ્યો. પૂનમે જહાર
લૌકિક હોળી જળતી પ્રતીત થાય છે, અને આપના દુઃસહ વિયોગથી
હું મારા મનમાં અલૌકિક હોળી જળતી અનુભવું છું. વદિ પ્રતિપદાએ
કેટલાક લોકો પ્રસન્નતાપૂર્વક અન્યના ઉપર ધૂળ જીડાડતા પ્રતીત થાય
છે, અને કેટલાક લોકો પ્રસન્નતાપૂર્વક અન્યના ઉપર અખીલગુલાલ
નાંખતા પ્રતીત થાય છે; મારે તો આપના વિયોગરૂપ ધૂળ જીડાડીને,
અને આપના સંયોગરૂપ અખીલગુલાલ નાંખીને પ્રસન્ન થવાનો સમય
પ્રાપ્ત થયો નહિ. આખરાઓ અને આંખાઓ પુષ્પમય થયા,

પણ આપના હૃદયવિકાસક સમાગમને અભાવે મારે ફૂલવાનો સમય નજ આલ્યો.

સૂર્યના પ્રખરતાપવડે પૃથિવીપરના વાતાવરણને ગરમ કરતો ને પૃથિવીને તપાવતો ચૈત્રમાસ આલ્યો. આ માસમાં આપના વિયોગવડે મારે પણ તપ્યા કરવાનુંજ રહ્યું. વૃક્ષો નવીન પાનડાંઓના આવિર્ભાવ વડે શોભવા લાગ્યાં, પણ મારામાં આપનો આવિર્ભાવ ન થવાથી મારે શોભવાનો સમય ન આલ્યો. રામનવમીને દિવસે રામભક્તો રામજયંતીનો ઉત્સવ કરી પ્રસન્ન થવા લાગ્યા, પણ નવના અંકજેવા સર્વદા અવિકારી રહેનારા આપના અપરોક્ષાનુભવવિના મને પ્રસન્નતાનો અનુભવ શી રીતે થાય ? કોકિલાના સુંદર શબ્દો મનુષ્યોના કાનને આનંદ આપવા લાગ્યા, પણ આપના દર્શનવિના અને આપના મનોરુ શબ્દોના શ્રવણવિના મને આનંદાનુભવ ન થયો.

ઉષ્ણવાયુને પૃથિવીપર ફેંકતો ફેંકતો આ વૈશાખમાસ આલ્યો. હું પણ આપના અસદ્ય વિયોગમાં ઊના ઉચ્છ્વસો છોડું છું. અક્ષયતૃતીયાનું પર્વ અન્ય લોકોને આનંદમય લાગે છે, પણ મને તો અવિનાશિરૂપ આપના આહ્વાદક સામીપ્યવિના તે નીરસ પ્રતીત થાય છે. ખરેખર મારા પ્રિયતમના સામીપ્યવિના મને તો આ સર્વ વિશ્વ અંધકારમય ને દુઃખમય પ્રતીત થાય છે. હે પ્રિયતમ ! હું તમને ક્યાં શોધું ? તમે પૃથિવીપર, વાયુમાં, આકાશમાં, ગ્રહોમાં કે તારાઓમાં પ્રતીત થતા નથી. તમે કૃપમાં, વાવમાં, કુંડમાં, તળાવમાં, નદીમાં કે સાગરમાં પણ પ્રતીત થતા નથી. તમે તૃણમાં, છોડમાં, વેલામાં કે વૃક્ષોમાં પણ પ્રતીત થતા નથી. તમે વનમાં, રણમાં કે ડુંગરોમાં પણ પ્રતીત થતા નથી. તમે નેસમાં, પક્ષીમાં, માખમાં કે નગરમાં પણ પ્રતીત થતા નથી. તમે શેરીઓમાં, બજારોમાં, ઘરોમાં, હવેલીઓમાં ને મહેલોમાં

પણ પ્રતીત થતા નથી. તમે ધર્મશાસ્ત્રોમાં, ઉપાશ્રયોમાં, મંદોમાં, મસ્જિદોમાં ને બિન બિન પ્રકારનાં દેવમંદિરોમાં પણ પ્રતીત થતા નથી. તમે ક્યાં છો ? ને હું તમને ક્યાં શોધું ? તે તમેજ કૃપા કરીને મને બતાવો.

પૃથિવીને, વાયુને અને જલાશયોમાંનાં જલોને ઉષ્ણ કરી નાંખનારો આ જ્યેષ્ઠમાસ આવી પહોંચ્યો. વિરહતાપથી નિરંતર તપી રહેલી મને તે વધારે તપાવે છે. આ ભીમઅગ્યારશ મને ભયંકર પ્રતીત થાય છે. લોકો સૂર્યના તાપથી ને પ્રસ્વેદથી ખેદાનુભવ કરે છે, ને હું પણ આપના વિરહના તાપથી ને અસામર્થ્યથી ખેદાનુભવ કરું છું. હે વહાલા પ્રભો ! હવે મને બહુ તપાવે માં. આશ્રિતને તપાવવાની પણ કાંઈક મર્યાદા જોઈએ. મારા જેવી કોમલ ને નિરાધાર અખલા કેટલોક તાપ સહન કરી શકશે ?

સૂર્યના તાપથી તપી રહેલી પૃથિવીના ઉપર દયા દર્શાવી જલની વૃષ્ટિવડે પૃથિવીના તાપને શમાવતો આ દયાદષ્ટિવાળો આપાદમાસ આવ્યો, છતાં આપે મારી વિરહપીડાનો કાંઈ પણ વિચાર ન કર્યો, ને કૃપાની વૃષ્ટિ કરવારૂપ દર્શન આપી મારા તાપનું શમન ન કર્યું. આકાશ વાદળોઓથી ઘેરાયેલું પ્રતીત થાય છે, ને હું મુંઝવણથી ઘેરાયેલી પ્રતીત થાઉં છું. આકાશમાં વીજળીઓના ઝમકારા ને ગર્જના થાય છે, ને હું આપના દર્શનના વિચારમાં ઝમકી ઊઠું છું, તથા ક્યારેક ગાળુ ઊઠું છું. (બકવા લાગી જઈ છું.) નાનીમોટી નદીઓ વૃષ્ટિના જલની પ્રતિવડે ઊછળા મારતી સમુદ્રભણ્ણી દોડી જાય છે, ને હું પણ દુઃખના નસની લાલસાથી જિતાવળે આપના ભણ્ણી આવવા ઊછળા મારી રહી છું. જલાશયોનાં જલો ડોળાયેલાં પ્રતીત થાય છે તેમ હું પણ આપના ત્રિદોશો

ડોળાયેલી સ્થિતિવાળી પ્રતીત થાઉં છું. વૃદ્ધિનું જલ પૃથ્વીને મળવાથી પૃથ્વી લીલાં તૃણાદિથી શોભી રહી છે, પણ મને આપના દર્શનરૂપ જલ ન મળ્યું તેથી હું આનંદયુક્ત થઇ શોભી રહી નથી. દિવસે થતી મોરની કેકા ને તેની કળા મનુષ્યોને ગંભીર આનંદ આપવા લાગી, પણ આપે મને પોતાનું દર્શન કરાવી એવો આનંદ આપ્યો નહિ. જેમ આ માસમાં રાત્રે થતા દેડકાના કર્કશ શબ્દો, તમરાના ને કંસારીના તીક્ષ્ણ શબ્દો અને આકાશમાં ઊડતા આગીઆઓના દેખાવો નબળા મનના મનુષ્યોને ખીવરાવે છે તેમ મને પણ આપનો બચબરેલો વિચેત્ર ખીવરાવ્યા કરે છે. આ દેવશયની એકાદશીએ શ્રીવિષ્ણુએ શયન કર્યું, પણ આપના વિરહથી ઉત્પન્ન થતા દુઃખે શયન કર્યું નહિ. આ ગુરુપૂર્ણિમાએ શિષ્યોને પોતપોતાના ગુરુનું પૂજન કરવાનો શુભ લાભ મળ્યો, પણ મને આપનું પૂજન કરવાનો શુભ લાભ નજ મળ્યો. આ બધાં પર્વોના માસારૂપ ગણાતો હીવાસો આવ્યો, પણ મારામાં આપના દર્શનવિના સુખરૂપ દીપનો પ્રકાશ ન થયો.

શિવભક્તોને પ્રિય લાગતો આવણમાસ પણ ક્રમપૂર્વક આવી પહોંચ્યો. ખજેવને દિવસે દિવસે જૂના જનોઇનો પરિત્યાગ કરી નવું જનોઇ ધારણ કર્યું, પણ મેં વિરહદુઃખનો પરિત્યાગ કરી આપના દર્શનની પ્રાપ્તિરૂપ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું નહિ. મનુષ્યો રક્ષાબંધનવડે પ્રસન્નતા અનુભવવા લાગ્યા, પણ મને આપના સાક્ષાત્કારવિના પ્રસન્નતાનો અનુભવ શી રીતે થાય ? આ કૃષ્ણજન્માષ્ટમીએ વૈષ્ણવો શ્રીકૃષ્ણનો જન્મેત્સવ કરી આનંદાનુભવ કરવા લાગ્યા, પણ મારામાં આનંદરૂપ આપનું પ્રાકટ્ય થયા વિના મારે કેવી રીતે આનંદાનુભવ કરવો ?

આ લાહરવામાં નદીઓનાં ને સરોવરોનાં જલો પ્રસન્ન (નિર્મલ) થયાં, પણ આપના દર્શનવિના મને પ્રસન્ન થવાનો અવસર આવ્યો.

નહિ. ચોમાસાનાં નવીન શાકો ખાવાથી, શરદનો તીજો તાપ અનુભવવાથી, મલિન જલમાંથી ને લીલાં તૃણાદિમાંથી નીકળતા વિષમય વાયુનું નાસિકાઠારા મહણુ કરવાથી તથા વિષવાળા મચ્છરોના દંશથી કેટલાક મનુષ્યો તાવથી પીડાવા લાગ્યા, હું પણ આપના વિયોગજન્ય મારા દુઃખનો અંત નહિ આવવાથી તે દુઃખવડે પીડાયા કરું છું.

નવરાત્ર, દશરા, શરદપૂનમ, ધનતેરસ, કાલીચૌદશ ને દીવાળીના જેવા લોકોને આનંદ આપનારા દિવસોવાળો આસોમાસ આવ્યો, ને લોકોને આનંદનું ભાન કરાવવા લાગ્યો, પરંતુ આપના વિયોગથી સતત દુઃખી રહેનારી મને આપના સાક્ષાત્કારવિના આનંદનું ભાન કોણ કરાવે ? નવરાત્રની રાત્રિઓ, શરદપૂનમની રાત્રિ ને દીવાળીની રાત્રિ રસિક બાલાઓને આનંદ આપે છે, પણ મને તો તે રાત્રિઓ આપના વિયોગે બહુ ઉદ્દેગ ઉત્પન્ન કરે છે.

આપ સમીપ રહીને મારાં સર્વ કથનો સાંભળો છો, ને મારી સર્વ સ્થિતિ ને મારા સર્વ વિચાર જાણો છો, છતાં આપ પ્રકટ થઇને શામાટે મારા દુઃખની શીઘ્ર નિવૃત્તિ કરતા નથી ? પલ્લપછી પલ્લ, ઘડીપછી ઘડી, મુઠ્ઠતેપછી મુઠ્ઠત, પહોરપછી પહોર, દિવસપછી દિવસ, અઠવાડીયાંપછી અઠવાડીયાં, પક્ષપછી પક્ષ, માસપછી માસ, અને વર્ષ-પછી વર્ષ ચાલ્યાં જાય છે, છતાં હે કરુણાસાગર ! આપે આ આપની દીન કિકરીપર કરુણાની દૃષ્ટિ કરી નહિ, ને તેનાં તીવ્ર દુઃખોનો વિનાશ કર્યો નહિ.

હે મારા જીવનરૂપ ! હે નાથ ! આપ જે કરતા હશે તે સર્વદા સર્વથા યોગ્ય ને મારા પરમહિતને માટેજ કરતા હશે. એમાં શંકા રાખવાનું મને કાંઈ પણ કારણ નથી. જો હું તેમાં કાંઈ પણ શંકા રાખું તો હું મહાપાપિની ગણાઉં. આપશ્રીના વિરહનું દુઃખ સહન ન

અચાથી હું આપશ્રીનો સાક્ષાત્કાર શીઘ્ર થાય એમ ઇચ્છું છું, પણ આવી અચોક્ષ આતુરતા જો કોઈ પણ પ્રકારે મારી અશ્રદ્ધાને પ્રકટ કરતી હોય તો તે મારી અચોક્ષ આતુરતા મારે પ્રમળનાપૂર્વક શીઘ્ર ત્યજ દેવી જોઈએ.

હે મારા પ્રાણાધાર ! મારામાં રહેલા પાપસંસ્કારો, ચંચલતા ને મોહ દૂર થતાં આપ મારી પ્રાર્થનાની સેથ પણ વાટ નહિ જોતાં મને અચાનક આવી મળશો એવી મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે તો હવે મારે નિરર્થક બાકુલ શામાટે થવું જોઈએ ? હવે તો મારે ઉત્તરોત્તર વધારે પવિત્ર થવામાટે, વધારે શાંત થવામાટે ને વધારે મોહરહિત થવામાટેજ અધિક અધિક પ્રયત્ન પરમાદરપૂર્વક સતત કરવો જોઈએ.

હે પરમેશ્વર ! આપશ્રીની જે અમોઘ ને ચહાપલ્લવતી કૃપા રંક મનુષ્યને મહાધનવાન કરે છે, મૂર્ખને પંડિત કરે છે, બોલવાની આવડવિનાના મનુષ્યને બોલવામાં નિપુણ કરે છે, મહારોગીને નીરોગ કરે છે, કુરૂપને સુરૂપ કરે છે, વિપત્તિને વિરાગી કરે છે, નાસ્તિકને આસ્તિક કરે છે, અને સર્વ પ્રકારે દુઃખી રહેનારાને સર્વ પ્રકારે સુખી રહેનારો કરે છે તે આપની અમોઘ ને અગાધ સામર્થ્યવાળી કૃપા શું મને દુઃખિનીને સુખિની નહિ કરે ? અવશ્ય સમય આવે તો મને પરમ-સુખિની કરશેજ.

હે અનંતશક્તિવાળા ! આપ જલને ઠેકાણે સ્થલ કરવાના ને સ્થલને ઠેકાણે જલ કરવાના સામર્થ્યવાળા છો, આપ મોટા પર્વતની જગાએ મોટો ખાડો કરવાના ને મોટા ખાડાની જગાએ મોટો પર્વત કરવાના સામર્થ્યવાળા છો, આપ મહારાજને મહારંક કરવાના ને મહારંકને મહારાજ કરવાના સામર્થ્યવાળા છો, આપ પરમસ્વતંત્રને કેવલ પરાધીન કરવાના ને કેવલ ચંદ્રધીનને પરમસ્વતંત્ર કરવાના

સામર્થ્યવાળા છો, આપ અધમને ઉત્તમ ને ઉત્તમ ગણાતાને અધમ કરવાના સામર્થ્યવાળા છો, આપ રાત્રિનો દિવસ કરવાના ને દિવસની રાત્રિ કરવાના સામર્થ્યવાળા છો, અને આપ જ્યાં કંઈ પ્રતીત ન થતું હોય ત્યાં સર્વ પ્રતીત કરાવવાના ને જ્યાં અનેક પ્રાણિપદાર્થો પ્રતીત થતા હોય ત્યાં તેમનો અભાવ પ્રતીત કરાવવાના સામર્થ્યવાળા છો. આવા અનંતશક્તિવાળા આપ પરમદુઃખમાં દિવસો વ્યતીત કરતી એવી જે હું તેને ધારો તે વેલાએ પરમસુખિની કરવાના સામર્થ્યવાળા છો એમાં મને કંઈ પણ શંકા નથી.

હે હૃદયેશ ! હવે આપશ્રીના સ્વરૂપિના મને બીજા કોઈ પણ જડ પદાર્થમાં કે ચેતનપ્રાણીમાં રમણીયપણાનું જ્ઞાન થતું હોય તો તે દૂર થાઓ, અને કોઈ પણ સ્થાવરજંગમ પ્રાણિપદાર્થમાં મને રાગ રહેતો હોય તો તે પણ દૂર થાઓ. હવે “ **न मे कश्चित् नाहं कस्यचित्** ” (કોઈ મારું નથી ને હું કોઈની નથી) આવી અન્ય સર્વના પરિત્યાગની આશ્લ નિહા મારામાં ઉત્તરોત્તર સુદૃઢ થઈ મને આપમાંજ રમણીયપણાનું સર્વદા જ્ઞાન રહે, આપના સ્વરૂપમાંજ મને સર્વદા શુદ્ધભાવવાળી પરમપ્રીતિ રહે, અને આપના સ્વરૂપમાંજ “ **तुम હમારે હો ન હો પેં મેં તુમારી હો ચૂપી** ” આવી-સ્વાર્થયુક્ત સર્વ અવલંબનોના પરિત્યાગવાળી-અડગ અનન્યતા સર્વદા મારામાં વાસ કરીને રહે.

હે નિરાધારના સમર્થ સત્તાધાર ! હું આપને ત્યજીને હવે ક્યાં જાઉં ? હું ક્યાં પણ સત્યસુખ જોતી નથી. હું જ્યાં જ્યાં દૃષ્ટિ કરું છું ત્યાં ત્યાં મને પરમાર્થવિચારે દૃશ્યનું અસત્યપણું પ્રતીત થાય છે, અને વ્યવહારપક્ષે તે સર્વમાં તૃણના જેવું તુચ્છપણું ને દુઃખવડે બંધન કરનારાપણું પ્રતીત થાય છે. હું કલ્પિત પ્રાણિપદાર્થોનો અનુભવ કરી કરીને હવે બહુ ધાકી ગઈ છું. હવે સર્વ પાપોને અને બેદબ્બાવને બાકી

ન રહે એમ બાળીને, સર્વ વિષયતૃષ્ણાઓને છેદી રંગ દધને, અને આપશ્રીનેજ મારા અધિક્ષાનરૂપ સમજીને આપમાંજ અભેદભાવે સર્વદા વિરામ પામવા ઇચ્છું છું.

હે નિર્વિકલ્પ ! હવે હું વાસનાનુસાર થતી બાહ્યદષ્ટિવડે પ્રતીત થતા દશ્યને તથા હું, તું, તે અને આ એવા સર્વ વિકલ્પોને સત્ય માનવાના સ્વભાવનો પરિત્યાગ કરી એક આપશ્રીનેજ ત્રિકાલાબાધ્ય સત્ય માનું છું. હું હવે અસત્માંથી નીકળી સદ્રૂપ આપશ્રીમાં આવું છું, હું અંધકારમાંથી નીકળી હવે પ્રકાશરૂપ આપશ્રીમાં આવું છું, અને સર્વ દુઃખોનો પરિત્યાગ કરી હવે હું પરમસુખરૂપ આપશ્રીમાં આવું છું.

હે પ્રભો ! જે વાસ્તવિક નથી તે મને મિથ્યાજ પ્રતીત થાઓ, જે દુઃખરૂપ છે તે મને દુઃખરૂપજ જણાઓ, ને જે સુખરૂપ છે તે મને સુખરૂપજ પ્રતીત થાઓ.

જેમ અગ્નિના તાપથી ધાતુના મેલ બળી જઈ તે સ્વચ્છ થાય છે તેમ વિરહના તાપથી તપીને શુદ્ધ થયેલી હું હવે આપને વેલાસર મળી કૃતાર્થ થઇશ એમ મને જણાય છે.

૧૨ બ્રહ્મવિચાર.

હે મન ! અહિં બ્રહ્મજ સર્વોત્તમ છે માટે તું તેનોજ આદર-પૂર્વક સર્વદા વિચાર કર, ક્ષણભંગુર ને અપકારક વિષયોના નકામા વિચારો તું વારંવાર ન કર્યા કર.

હે મન ! બ્રહ્મવિચારરૂપ વા બ્રહ્મધ્યાનરૂપ પરમામૃતનો પરિત્યાગ કરીને તું બૂલથી કદીપણ હલાહલ ત્રિપરૂપ શબ્દાદિ વિષયોનું

ધ્યાન નજ કરજે. વિષયધ્યાનની પછવાડે દુઃખની પરંપરા ચાલી આવે છે તે તું કદીપણ ભૂલીશ નહિ.

હે મન ! બ્રહ્મના ધ્યાનથી તને પરમજ્ઞાતિ, પરમાનંદ ને પરમ-તૃપ્તિની પ્રાપ્તિ થશે, અને શબ્દાદિ વિષયોનું ધ્યાન કરવાથી તને અવસ્થા પરમવ્યાકુલતા, પરમદુઃખ ને પરમ અતૃપ્તિની પ્રાપ્તિ થશે. હવે તે ખેંચાથી તારે કોનું ધ્યાન કરવું યોગ્ય છે તે તું ધીરજથી વિચારી જોજે, ને પછી તને જે યોગ્ય લાગે તેનું તું સતત ધ્યાન કરજે.

બ્રહ્મવિચારથી બ્રહ્મવિચાર કરનાર મનુષ્યને બ્રહ્મનું જ્ઞાન થાય છે. બ્રહ્મનું જ્ઞાન મનુષ્યના ત્રિવિધતાપોનો આત્યંતિક બાધ કરે છે, તેને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ કરાવે છે, તેના જીવનો જીવભાવ સ્થાવરે છે, અને તેને કર્તવ્યના અવધિએ પહોંચાડે છે.

મુમુક્ષુએ જે ભણવાવડે બ્રહ્મસ્વરૂપ જાણવામાં આવવાનો સંપૂર્ણ સંભવ હોય તેજ ભણવું, તેણે જે વાંચવાવડે બ્રહ્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન થવાનો સંપૂર્ણ સંભવ હોય તેજ વાંચવું, તેણે જે વસ્તુના વિચારવડે બ્રહ્માનુભવ થવાનો સંપૂર્ણ સંભવ હોય તેજ વસ્તુનો વિચાર કરવો, અને તેણે જે આચરણવડે બ્રહ્મસાક્ષારકાર થવાનો સંપૂર્ણ સંભવ હોય તેજ આચરણ સેવવું.

બ્રહ્માંડની અંતર ને બહાર સર્વત્ર બ્રહ્મજ વિલસી રહ્યું છે આ વિચારને મુમુક્ષુએ સુદૃઢ કર્યા કરવો, તેણે અન્ય કોઈ પણ મનુષ્યની કદીપણ નિંદા ન કરવી, અને અન્યની આગળ તેણે કદીપણ પોતાની પ્રશંસા ન કરવી, કિંતુ તેણે સર્વત્ર પોતાના મનનો સમભાવ રાખવો.

અન્યને બ્રહ્મવિચાર કરવાનું કહેવાને બદલે વિવેકી મનુષ્યે પોતાના અંતઃકરણનેજ બ્રહ્મવિચાર કરવાનું કહેવું યોગ્ય છે. જે મનુષ્યનાં

કુટુંબિજનો બૂખે મરતાં હોય તે મનુષ્ય જે સદાવ્રત બાંધવાનો પ્રયત્ન કરવામાં કાલક્ષેપ કરે તો તે શી રીતે યોગ્ય ગણાય ?

ઘણું સાસ્ત્રાધ્યયન કરવાથી જે બ્રહ્મવિચાર કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત ન થયો, પણ માત્ર મિથ્યાભિમાનજ પ્રાપ્ત થયું તો ઘણું ઔષધ ખાધા છતાં પણ થયેલો રોગ ન ગયાના જેવું ને નવો રોગ પ્રાપ્ત થયાના જેવું થયું.

આ સંસારરૂપ બંધકર કારાગારમાં મનુષ્યને ધનાદિની તૃષ્ણા બેડીરૂપ છે, ને સગાંવહાલાંઓ તેની દેખરેખ રાખનાર પહેરેગીરૂપ છે, તે બંને તે મનુષ્યને આ સંસારરૂપ કારાગારમાંથી નીકળવાના હિપાયરૂપ બ્રહ્મવિચારમાં પ્રવૃત્તિ કરવા દેતાં નથી.

હે મૂર્ખમન ! તને તુચ્છ, મલિન, પરાધીન, બંધક ને દુઃખમય વિષયોનું સ્મરણ કરવું કેમ સારું લાગે છે ? ને રમણીય, પરમપવિત્ર, સ્વાધીન, બંધમાંથી છોડાવનાર ને પરમાનંદરૂપ બ્રહ્મનું સ્મરણ કરવું કેમ સારું લાગતું નથી ? તને પશુભાવ કેમ સારો લાગે છે ? ને બ્રહ્મભાવ કેમ સારો લાગતો નથી ? જગ, વધારે જગ. અસંગ, દુઃખશૂન્ય, પરમપવિત્ર ને પરમાનંદરૂપ બ્રહ્મના વિચારમાં સર્વદા પ્રવૃત્ત રહે, ને તેમાંજ સુસ્થિર થવા સાવધાનતા સેવ, અને તેમાંજ સુસ્થિર થઈ કર્તવ્યના અવધિને પામ.

પ્રાકૃત માણસો સ્થૂલ વિષયોમાં રમણ કરે છે, કવિઓ સૂક્ષ્મ વિષયોમાં રમણ કરે છે, બક્તો કારણરૂપ વિષયમાં રમણ કરે છે, અને યોનીઓ અધિજ્ઞાનરૂપ પરમરમણીય વિષયમાં રમણ કરે છે. હે સુખેચ્છુ અંતઃકરણ ! તારે પણ બ્રહ્મજ્ઞાન સંપાદન કરી અધિજ્ઞાનમાંજ સર્વદા રમણ કરવું જોઈએ.

હે અંતઃકરણ ! તું પ્રાકૃત જનોને રમણીય લાગતા દૃશ્ય વિષયો-

તું ચિંતન કરી શામાટે નિર્ઘંક બ્યાકુલ થાય છે ? નેત્રદ્વારા તું પ્રાકૃત જનોને રમણીય જણાનારા પ્રાણિપદાર્થોને કયા નિત્યસુખના લાભસારુ જોવા ઇચ્છે છે ? ને તું મૂર્ખ મનુષ્યોની સાથે વાણીદ્વારા વાતો કરવાને અથવા દાનદ્વારા તેવા મનુષ્યોની વાતો સ્ખંભળવાને કયા નિત્ય સુખની ઇચ્છા રાખીને પ્રવૃત્ત થાય છે ? અહાવિચારવડે શાંત થા, ને તેજ વિચારવડે સુખી થા.

હે મન ! તું અરમાર્ગ, પરમપવિત્ર, જ્ઞાનનિધિ, પરમસૌહાર્ય-લેહાર, દુઃખાતીત ને પરમાનંદરૂપ અહ્મમાંજ પરમપ્રીતિ કરી તેમાંજ ઉત્સાહપૂર્વક વિરામ પામ. બહાર પ્રતીત થતા દૃશ્ય પ્રાણિપદાર્થમાં તું ક્લેશ પશુ રાગ નજ રાખ. ઉપયોગી સાધનમાં દહતા રાખ. પૂર્વોપર વિચાર કરી તું અસાર ત્યજ, ને પરમસારને પરમપ્રીતિથી નિરંતર ભજ. જે વિચારમાં તારે સતત લીન રહેવું ઉચિત છે તેજ વિચાર-માં તું પરમાદરપૂર્વક સતત લીન રહે, પ્રમાદથી તું કદીપણ તારું કર્તવ્ય ભૂલીશ નહિ. સર્વદા પરમસાવધાન રહેજે, સમય જિતાવજે આદ્યો જાય છે તે ભૂલીશ નહિ.

અહરસ્વરૂપનું શ્રવણ, અહરસ્વરૂપનું પવિત્ર ને એકાંત દેશમાં મનન અને અહરસ્વરૂપનો પરમાદરપૂર્વક સતત વિચાર કરતાં તે સુમુક્તના અહમ્જ્ઞાનના પ્રતિબંધક સંસ્કારો દૂર થઈ તે સુમુક્તને દુઃખ-રહિત પરમાનંદરૂપ અહ્મનો સુસ્પષ્ટ સાક્ષાત્કાર થાય છે. અહ્મનો સાક્ષાત્કાર થતાં તે મનુષ્ય સુમુક્ત મટીને જ્ઞાની થાય છે. પછી તે જ્ઞાની પોતાના અહ્માનુભવથી આવા ઉદ્ધારો કાઢવા ભાગ્યશાલી થાય છે:-

“ હે પુણ્યશાસ્ત્રી જીવો ! તમે વિષયાતુરાગ, આળસ ને અશ્રદ્ધાનો પરિત્યાગ કરી આદરપૂર્વક નિરંતર અહાવિચાર કરો. દૃશ્યના સંબંધના રાગઅપરાધા વિચારોમાં તમે તમારું ઉપયોગી

જીવન નિરર્થક વ્યતીત નજ કરો. મહામૂલ્યવાળું છતાં ક્ષણભંગુર એવું માનવજીવન પામીને જો તમે મોટામાં મોટો લાભ મેળવવા ઇચ્છતા હો તો તમે અવશ્ય આદરપૂર્વક બ્રહ્મવિચાર કરવામાં પ્રયત્નવાળા થાઓ.

હે સજ્જનો ! જો તમે બ્રહ્મવિચાર કરવામાં આદરવાળા રહી તેનો પરિપાક થયે બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરવા ભાગ્યશાલી થશો તો તમે તમને અપ્રિય લાગતું દુઃખ કદીપણ અનુભવશો નહિ, અને તમને બહુ વહાલું લાગતું સુખ તમે સર્વદા અનુભવવા ભાગ્યશાલી થશો.

હે વિવેકીઓ ! બ્રહ્મવિચારના પ્રતાપવડે હવે આ શરીરમાં રહેલા ચિત્તને દૃશ્ય પ્રતીત થતાં છતાં પણ તે મિથ્યા છે એમ સ્પષ્ટ જણાય છે. નામ, રૂપ ને ક્રિયામાં તેને એક સન્નિવદાનંદધન વસ્તુજ વ્યાપી રહેલી અનુભવાય છે. આગળ આ ચિત્ત વારંવાર દુઃખનો અનુભવ કર્યા કરતું હતું, પણ હવે તે કોઈ પણ પ્રકારના દુઃખને સંભારતું કે જાણતું પણ નથી. હવે આ ચિત્ત જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં તેને પરમાનંદનું જ ભાન થાય છે. હવે તેને શરીરના દીર્ઘ-જીવનની ઇચ્છા નથી, ને હમણાંજ આ શરીર મરણને વશ થાય તો તેનો તેને ખેદ પણ નથી. પરમરમણીય બ્રહ્મના દર્શનથી ને તેના સ્પર્શથી હવે તેને કોઈ પણ રૂપવાળાં પ્રાણીઓના દર્શનની કે તેમનો સ્પર્શ કરવાની લેશ પણ ઇચ્છા નથી. તે સર્વત્ર એકજ અદ્વિતીય-તત્ત્વને વિલસી રહેલું જીવે છે તેથી અન્યની પ્રતીતિના અભાવે હવે તે કોઈના ઉપર કોઈ પણ કરતું નથી. આગળ તેને સોનારૂપના કટકાઓના ઉપર ને બીજા મોઢક પદાર્થોના ઉપર બહુ રાગ હતો, ને તે વારંવાર તેની પ્રાપ્તિના ઉપાયોના ને તે પદાર્થોના ચિંતનમાંજ ગુંથાયેલું રહેતું હતું, પણ હવે તેને બ્રહ્મરૂપ અલૌકિક ચિંતામણિનો

હામ થવાથી તે સર્વનું તેને સ્વાભાવિક વિસ્મરણ થયું હોય એમ જણાય છે. હવે વિવેકના હામવડે તેણે મોહનો પણ પરિત્યાગ કર્યો છે, નમ્રતા ને સર્વાત્મદર્શનવડે તેણે ગર્વનો પણ પરિત્યાગ કર્યો છે, અને સર્વત્ર પોતાના અધિષ્ઠાનના સહભાવના દર્શનવડે તેણે ઈર્ષ્યાનો પણ પરિત્યાગ કર્યો છે.

હે સુખેશ્વરો ! આ ચિત્ત હવે જાણે આગળનું ચિત્તજ ન હોય એવું થઈ ગયું છે. તેની શાંતિ, તેનું સુખ ને તેની તૃપ્તિ તેનેજ ચાત છે, તમને શબ્દવડે તે સમગ્રની શકે એમ નથી. હવે તેને અજ્ઞાન ભય આપતું નથી, વિષયો તેને પોતાનું પ્રાપ્ત્ય જણાવી પોતાના ભણી ખેંચી શકતા નથી, ને કોઈ પણ પ્રતિકૂલ નિષય તેને ભય કે ખેદ ઉપજાવવા સમર્થ થતો નથી. ચિત્તની એવી સ્થિતિથી જીવનો જીવભાવ શમી ગયો છે. તે જીવભાવની જગ્યા હવે બ્રહ્મભાવે લીધી છે. તેમાં બ્રહ્મભાવનો આવિર્ભાવ થતાં હવે તેના અસંગતા, પવિત્રતા, સત્યતા, જ્ઞાનરૂપતા, આનંદરૂપતા, વિભુરૂપતા ને પરમસ્તંત્રતા આદિ સ્વભાવો આવિર્ભાવ પામી રધાથી થયા છે. તેમાં રહેલો અંધકાર શમી ગયો છે. એ હવે પરમપ્રકાશમયજ થઈ ગયું છે.

હે શુભમાં રુચિ રાખનારાઓ ! તમે પણ તમારા ચિત્તને પવિત્ર કરો, તેને બ્રહ્મવિચારપરાયણ કરો, ને તેને બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરાવી તેના કૃતાર્થપણાવડે તમે પણ તમારી પોતાની કૃતાર્થતાનો અનુભવ કરવા સુભાગી થાઓ. ”

હાથમાં ઠીપડું લઈને બંગીઆવાડામાં તેમને ઘેરથી ભીખ માગીને મનુષ્યે પોતાનું જીવન ચલાવવું એ સારું છે, પણ અત્યંત અપકારક અજ્ઞાનવડે હણાયેલું મનુષ્યનું જીવન સારું નથી.

જ્યાં શબ્દાદિ વિષયો નથી, જ્યાં વાણી આદિ કર્મેન્દ્રિયો ને

શ્રોત્રાદિ જ્ઞાનેન્દ્રિયો નથી, જ્યાં પાંચ પ્રાણો નથી, જ્યાં મન બુદ્ધિ ચિત્ત ને અહંકાર નથી, અને જ્યાં અજ્ઞાનનો અંશ નથી ત્યાં તારું (જીવનું) વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે.—ત્યાંજ આત્માથી અભિન્ન બ્રહ્મ છે.

જન્યત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ ને મૂર્છા એ અંતઃકરણની અવસ્થાઓથી પર, વિશ્વ, તૈજસ ને પ્રાણ એ અંતઃકરણની ત્રણ અવસ્થાઓના અભિમાનીથી ભિન્ન, સ્થૂત, સૂક્ષ્મ ને કારણ એ ત્રણ દેહોથી તથા અનમય, પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય ને આનંદમય એ પાંચ કાશોથી પૃથક્, અને વૈષ્ણરી, મધ્યમા, પશ્ચંતી ને પરા એ ચાર વાણ્ણીઓથી પર જે અશંક ને અવિકારી ચેતન છે તેજ આત્માથી—તારા સ્વરૂપથી—અભિન્ન બ્રહ્મ છે.

અંતઃકરણનો, અંતઃકરણની વૃત્તિઓનો, ઇન્દ્રિયોનો, ઇન્દ્રિયોના વૃત્તિઓનો, પ્રાણાપાન્નો, પ્રાણાપાનની વૃત્તિનો, સ્થૂલશરીરનો ને સ્થૂલ-શરીરના ધર્મોનો પ્રકાશક, જેનો અવિકારી જ્ઞાનસ્વભાવ કદીપણ હોષ પામતો નથી એવો, નિરુપાધિક પરમાનંદરૂપ અને ત્રણે કાલમાં એકરૂપેજ રહેનારો જે આત્મા તે તું છે. એ આત્મા બ્રહ્મરૂપ હોવાથી તું બ્રહ્મજ છે.

તું અંતઃકરણ નથી, ને અંતઃકરણના જે ધર્મો છે તે તારા ધર્મો નથી, તું પ્રાણ નથી, ને પ્રાણના ધર્મો તે તારા ધર્મો નથી, તું ઇન્દ્રિયો નથી, ને ઇન્દ્રિયોના ધર્મો તે તારા ધર્મો નથી, તું સ્થૂલશરીર નથી, ને સ્થૂલશરીરના ધર્મો તે તારા ધર્મો નથી, તું તો એ સર્વ જે અસત્. જડ ને દુઃખરૂપ છે તેના કરતાં વિપરીતસ્વભાવવાળો એટલે સદૃપ, ચિદ્રૂપ ને આનંદરૂપ છે.

તું સ્થૂલશરીર, સૂક્ષ્મશરીર ને કારણશરીરનું અતિક્રમણ કરી તે સર્વના અધિષ્ઠાનરૂપ સ્વયંપ્રકાશ કૃટસ્થનો અનુભવ કરે એ સ્વયંપ્રકાશ કૃટસ્થજ તારું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે, સ્થૂલશરીરાદિ તું નથી.

જેમ ઘટાકાશ મહાકાશરૂપજ છે તેમ રથૂલાદિ ત્રણ શરીરના અધિષ્ઠાનભૂત તું અહ્મરૂપજ છે. તું જે રથૂલશરીર નથી તો પછી તારા રથૂત્રશરીરની સાથે સંમંત રાખનારાં પ્રાણીઓ ને પદાર્થો પણ તારાં નથી. તું સર્વદા અસંગ છે, અસંગનો કોની સાથે વસ્તવિક સંબંધ હોય ?

તારા રથૂત્રશરીરમાં સર્વત્ર વ્યાપી રહેલું ચેતન જે ધ્યાનકાલે તારા હૃદયમાં વા તારા અહ્મરંધ્રમાં વિશેષ પ્રકારી રહેલું પ્રતીત થાય છે તેને અનુભવી તું શાંતિનો ને સુખનો અનુભવ કર.

પ્રતીત થતા સર્વ પ્રાણિપદાર્થોની પછવાડે પ્રકાશી રહેલા અહ્મને શાસ્ત્રાદિથી પ્રાપ્ત કરેલી દિવ્યદૃષ્ટિવડે જો, આકાશમાં ચંગકતા સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો ને તારાઓમાં પ્રકાશતા અહ્મને સૂક્ષ્મદૃષ્ટિવડે જો, આકાશમાં પ્રકાશી રહેલા અહ્મને આર્પદૃષ્ટિવડે જો, તારી અંતર ને તારા શરીરની બહાર સર્વત્ર પરિપૂર્ણ રહેલા અહ્મને તારા સહગુરુએ આપેલી દૃષ્ટિવડે જો. એ સન્નિધદાનંદ અહ્મવિના અહિં બીજું કાંઈજ સત્ય નથી, ને ઇચ્છવાયોગ્ય પણ નથી.

વિવેકી મનુષ્યે મનુષ્યજીવનનું ક્ષણભંગુરપણું વિચારી આજઝનો, પ્રમાદનો, દીર્ઘસૂત્રતાનો, અશક્તનો, સંશયનો, બમનો ને અભ્યવસ્થાનાં પરિત્યાગ કરી અહ્મનો અપરોક્ષાનુભવ કરવા પરમાદરૂપક સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

જે અહ્માનુભવથી મનુષ્ય ત્રિવિધ તાપેથી અત્યંત મોકળો થાય છે, અને અનવધિકાલપર્યંત પરમાનંદરૂપે સ્થિતિ કરવા ભાગ્યશાલી થાય છે તે અહ્માનુભવ કરવા વિવેકી મનુષ્યે અવશ્ય આલસ્યાદિનો પરિત્યાગ કરી સદાગ્રહપૂર્વક શાસ્ત્રોપદિષ્ટ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

વિષયતૃષ્ણા એ જ્ઞાનવિચાર કરવામાં મોટા વિધ્નરૂપ છે. એ વિષયતૃષ્ણાને વિષયવિરાગની પ્રાપ્તિ કર્યા વિના દૂર કરી શકાતી નથી, વિષયોમાં સમજપૂર્વક દૃઢ દોષદર્શન કર્યા વિના વિષયવિરાગની પ્રાપ્તિ કરી શકાતી નથી, અને મહાપુરુષોના સમાગમવિના, સત્શાસ્ત્રોના મનનવિના ને અંતઃકરણની શુદ્ધિવિના વિષયોના વાસ્તવિક સ્વરૂપના વિચારપૂર્વક શબ્દાદિ વિષયોમાં ને તેનાં સાધનોમાં દૃઢ દોષદર્શન થઇ શકતું નથી.

વિષમય દાદોવાળા કાળા નાગના જેવા વા હલાહલવિષના જેવા અપદારક વિષયોમાં જીવની અનાદિ કાલની દૃઢ બ્રમણાથી પ્રીતિ થઇ ગયેલી છે તેથી તે પ્રીતિ સ્થિર બુદ્ધિએ વિષયોમાં ને તેનાં સાધનોમાં અડગ દોષદર્શન કરીને મુમુક્ષુએ દૂર કરવી જોઇએ. વિષયોમાં ને વિષયોનાં સાધનોમાં રહેલી પ્રીતિ જ્યાંમુધી મુમુક્ષુ નિર્મૂલ્ય કરી શકે નહિ ત્યાંમુધી તે મુમુક્ષુ જ્ઞાનસાક્ષાત્કાર કરી કૃતાર્થ થઇ શકે નહિ.

વિષયો ને વિષયોનાં સાધનો અસલ, વિચાર કરનારને ગ્લાનિ ઉત્પન્ન કરે એવાં ને પોતાનામાં અનુરાગ કરનારને નાગપાશની પેઠે બાંધી રાખી તે મનુષ્યના પુરુષાર્થને હણનાર છે, છતાં ખેંદની વાત છે કે મનુષ્યનો મોટો ભાગ મહામોહથી અંધ થઇ તે વિષયોની ને તે વિષયોનાં સાધનોની ઉપાસનામાં સદા નિમગ્ન રહેલો જણાય છે.

શબ્દાદિ પાંચ તન્માત્રા, અહંકાર, મહત્ત્વ ને પ્રકૃતિ એ આઠ અપરા પ્રકૃતિનું તથા જીવનામની પરા પ્રકૃતિનું ઉદ્ભવન કરી શરીરની ને જ્ઞાંડની અંતર તથા શરીરની ને જ્ઞાંડની બહાર સર્વજ્ઞ બાપી રહેલા જ્ઞાનો સંક્ષાત્કાર કરવા વિષયવિરાગપૂર્વક દાંડકાલ, નિરંતર, અપરપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો એજ સમયે મનુષ્યનું દર્તન છે.

પુસ્તકોનું વિગ્રાપન.

શ્રીકૃપનિષદો ૧૧૮-તેમાં ૧૨ મૂળ શબ્દાર્થ તથા તેનું વિવે-
ચન ૧૦૬ ઉપનિષદોનો સાર. શ્રીશ્રી આશ્રિતિ. ૩. ૬-૪-૦ વેદાંતા-
કાવ્યા પુઠાવાળું. ૩. ૩-૦-૦ પાકા પુઠાવાળું. ૩. ૩-૮-૦ પાન-
ચોમદર્શન પાકા પુઠાવાળું. ૩. ૩-૮-૦ સદુપદેશદિવાકર પ્રથમ કિ-
દ્વિતીય કિરણ ને તૃતીય કિરણ. પ્રત્યેકના. ૩. ૦-૧૨-૦ સદુપ-
દિવાકર ચતુર્થ કિરણ. ૩. ૧-૨-૦ સુખોદકરૂપલતા. ૩. ૦-
મનુષ્યમિત્ર. ૩. ૦-૪-૦ ઉપદેશમંથાવલિ અંક ૧૧ થી ૨૫ મા-
બેળું પુસ્તક. ૩. ૦-૮-૦ ઉપદેશમંથાવલિ અંક ૨૬ થી ૩૫ ૩. ૦-૮
ઉપદેશમંથાવલિ અંક ૩૬ થી ૫૮ ૩. ૧-૨-૦ ઉપદેશમંથાવલિ અંક
૧ થી ૧૦ સુધીનું બેળું પુસ્તક. ૩. ૦-૭-૦ રશાભાવિકધર્મ. ૩.
૦-૨-૦ ઊલટી વાણીનું રૂપણીકરણ ૩. ૦-૧ ૬ શ્રીનાથમરોદધ. ૩.
૦-૨-૬ શ્રીપ્રણવવિસ્તારપદ. ૩. ૦-૨-૦ શ્રીઅંતર્ધર્માના આદેશો. ૩.
૦-૮-૦ શ્રીચોગપ્રભાકર. ૩. ૦-૩-૬ તાત્પર્યભોધિની ત્રીકાસંકિત ભગવદ્-
ગીતાદિ પંચરત્ન. સુધારેલી શ્રીશ્રી આવૃત્તિ. ૩. ૧-૮-૦ પ્રણવપદ. ૩.
૦-૩-૦ કર્તવ્યભોધ. ૩. ૦-૮-૦ સદુપદેશમાળા ભાગ પહેલો. ૩.
૦-૩-૬ સંધ્યાનો વેદાંતાનુસાર વિચાર. ૩. ૦-૧-૦ સદુપદેશક પદ્મો.
૩. ૦-૧-૬ રહસ્યદીપિકાદીકાવાળાં શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા પાંચમી આવૃત્તિ.
૩. ૩-૮-૦ નાથકાવ્ય. ૩. ૦-૫-૦

ઉપરના ગ્રંથો નીચે લખેલે ઠેકાણેથી વિં.પિં. થી ત્રા રોકડા
મૂલ્યથી મળી શકશે.

વ્યવસ્થાપક, આનંદાશ્રમ.

બીલખા, કાદિયાવાડ.

